

DR. HİKMET KIVILCIMLI

Bütün Tercümesi İS

METAFİZİK SOSYOLOJİLER

METAFİZİK SOSYOLOJİLER

İÇİNDEKİLER

[Önsöz](#)

[Giriş](#)

[Bilimlerin Bölümlenisi](#) - [Tarih ve Sosyoloji](#) - [Tarih İlkel Bir Sosyolojidir](#) - [Tarih de Sosyoloji de Bilimdir](#) - [Toplum, İnsan: Bilim](#) - [Kapitalizmden Önceki Toplum Anlayışı](#) - [Kapitalizmin Devrimci Çağında Toplum Anlayışı](#) - [Kapitalizmin Gericilestiği Çağda Toplum Anlayışı](#) - [Sosyoloji Neye Yarar?](#) - [Sosyolog "Zorlama"ları](#) - [Metafizik Sosyoloji](#) - [Diyalektik Sosyoloji](#)-

[1. Bölüm: İlkel ve Müjdeci Sosyal Düşünceler](#)

[1. Ayrım: Başlangıçlar](#)

[İlkçağda Sosyal Düşünceler](#) - [Ortaçağda Sosyal Düşünceler](#) - [Rönesansta Sosyal Düşünceler](#) - [İngiliz Devrimi Çağında Sosyal Düşünceler](#) - [Fransız Devrimi Çağında Sosyal Düşünceler](#) - [Sosyal Felsefeler](#) - [Hukuk Felsefeleri](#) - [Materyalistler ve Ansiklopedistler](#) - [Ekonomi Bilimleri](#)

[2. Ayrım: Sosyoloji Müjdecileri](#)

[Saint-Simon ve Auguste Comte](#) - [İki Kamp](#)

[2. Bölüm: Metafizik Sosyoloji Sistemleri](#)

[Genellikle Sosyolojiler](#) - [Özellikle Metafizik Sosyolojiler](#) - [Sistemler Üzerine](#)

[1. Ayrım: Doğal Bilimler Karşısında Organisizmler](#)

[Özellikle Organisizm](#) - [Zoo-Sosyoloji](#) - [İnsan Bilimleri Karşısında Antropoloji Okulları](#) - [Ruh Bilimleri Karşısında Psikoloji Okulları](#) - [Sosyal Bilimler Karşısında Formalizmler](#)

[3. Bölüm: Metafizik Sosyoloji Yöntemleri](#)

[1. Ayrım: Yöntem ve Güdücü Düşünce](#)

[Monogramik ve İstatistik Yöntemler](#) - [Tarihsel Karşılaştırma ve Etnografya Yöntemleri](#) - [Öz](#)

ÖNSÖZ

Bu yazı, okuyucuya bir dizi usturuplu sözler ezberletmeye kalkmayacaktır. Sosyoloji (toplumbilim) denilen yeni bilim üzerine çok kısa açık, fikir vermeye çalışacaktır. Gelmiş geçmiş toplum kavramları, sosyoloji akım ve okulları aynı yöntemin ışığı altında gözden geçirilecektir. Ta ki okuyanın kendisi öne sürülmüş düşünceler üzerinde kesin bir yargıya varabilsin.

Bugün sosyoloji, yığınla çelişkili akımlar kargaşasıdır. Bu akımların hepsine birden ya da ayrı ayrı "haklısın!" demek, ya kendi kendini, yada başkalarını aldatmak olur. Bilim çabası aldatmamak ve aldanmamak uğruna yapılmalıdır. İnsan olayları, ilişkileri ve düşünceleri, ne olurlarsa olsunlar, oldukları gibi görebildiği ölçüde bütün diğer yaratıklardan güçlü ve üstün olur.

Yan tutmamak, yalana yanlışa kavuk sallamaksa, emeğimiz yansız değildir. Bilimde yansızlık, olanı olduğu gibi görürken hiçbir korku, hiçbir önyargı ve bön-yargı altında kalmamaksa, emeğimiz iliklerine dek yansızdır.

Bize göre yarı-sömürgeleşmiş Osmanlılıktan, kötünün kötüsü bir Avrupa

kamanması (hayranlığı) armağan kaldı. Babaerkil eğitimimiz geri kalmanın verdiği altlık duygumuzla katışınca, kamanmamız tapınç kertesine ulaştı. Öyle ki, Avrupa'da büyük sayılmış kişinin ya da ün kazanmış akımın önünde eğilmemek suç sayılıyor. Emeğimiz bir bakıma "Ey bilim! Senin adına ne cinayetler işleniyor" çığılığı olacaktır.

Bizce çalım satmak ya da ün yapmakla "otorite" olunmaz. Yetki, gerçek olaya uygunluktan gelir. Alışkanlıklarımızı tedirgin etme pahasına da olsa, doğruyu gevelemeksizin söylemekten, eğriyi öç alırcasına çürütmekten çekinmemeliyiz. Bilmeyenleri şaşkına çevirmek için "parlak eser" döktürme çağı geçmiştir. Yazı büyücü muskası olmaktan çıkmalı, ulusal görevini başarmalıdır.

GİRİŞ

Bilimlerin Bölümlenişi

Varlık gibi bilimler de önce iki büyük gruba ayrılırlar:1- Doğal bilimler; 2- Toplum bilimleri (sosyal bilimler).

Sosyal bilimler de başlıca iki gruptur:

a) Ya toplum olaylarının tümü içinden bir bölümünü seçip incelerler. Örneğin ekonomi-politik yalnız üretim, dağıtım, paylaşım, tüketim ilişkilerini inceler; hukuk yalnız hak, ceza, yasa konularını inceler.

b) Ya da toplum olaylarını öyle ayrı ayrı ele alacağına, bütünüyle, birden, tüm insan ilişkileri olarak bir arada ve karşılıklı etki-tepkileri içinde gözden geçirir.

İnsan yaşantı ve ilişkilerinin topunu birden ele alan sosyal bilimler, başlıca ikiye ayrılırlar: Tarih, sosyoloji.

Bu iki ayrı kavramın nerede ve nasıl ortaya çıktıklarını, neden birbirlerinden ayrı olduklarını ve aldıkları adların yerinde olup olmadığını birkaç sözle aşağıda inceleyeceğiz. O eleştiriye girmeden önce, hiç değilse en çok yaygın kavramlar olarak gözüken tarih ve sosyolojinin genellikle ne anlamda kullanıldıklarını kabataslak da olsa belirtmek yararlı olacaktır.

Tarih ve Sosyoloji

Şimdiye değin zihinlerde yaratılan kavramlara göre, toplumu toptan ele alan iki bilim (tarih ve sosyoloji) için şöyle klasik ayırtlar yapılmasına alışılmıştır:

Tarih: Toplum olaylarını yıl, ay, gün gibi zaman ve ülke, bölge, yer gibi mekân içinde daha somut özellikleri ve ayrıntılarıyla anlatır. Örneğin, Türkiye'de 1908 yılında Meşrutiyet Devrimi nin nasıl olduğunu başladığı yerden sonuna dek günü gününe ve az çok sırayla belirtir.

Sosyoloji: Toplum olaylarını sanki zaman ve mekân dışında daha soyut özellikleriyle ve gidiş yasaları açısından anlatır. Örneğin,1908 Devrimi'nin neden doğduğunu, insanlık tarihinde hangi tür altüstlüklerden biri olduğunu açıklayarak yorumlar.

Tek sözle: Tarihin yaptığı daha çok betimlemedir, sosyolojinin yaptığı, nedenler arayıp onları yorumlayarak az çok açıklamadır.

Tarih, bulabildiği bütün olayları, zaman ve mekân sırasıyla derleyip dizer, hikaye eder. Sosyoloji, tarih olayları arasında neden-sonuç ilişkilerini arayıp bir hiyerarşi kurar. Sosyoloji toplumun zaman ve mekândan bağımsızmış gibi genel yasalarla neden ve nasıl ilerleyip gerilediğini göstermeye çalışır.

Tek bir bütün olan toplumu, her ikisi de tüm olarak inceleyen tarih ile sosyoloji neden iki ayrı bilim dalı olmak zorunda kalmışlardır? Konu hep birdir, yani toptan insanlığın başından geçenlerdir. Aynı olayları niye tarih başka türlü, sosyoloji başka türlü ele almıştır?

Bu ayrılış basit bir bilimsel işbölümü gibi görünür. Ancak, gerçekte daha derin

bir anlam taşır. Çünkü, binlerce yıldan beri tarih bilimi vardır, "sosyoloji" ise, henüz yüzyıllık bir icattır. Gerçi her iki bilim, henüz yan yana, "barış içinde bir arada yaşamakta"dırlar. Ne var ki, kapitalizm ve sosyalizmin "barış içinde bir arada yaşaması"na benzeyen bu durum, iki bilim arasında basit soyutluk-somutluk başkalığından daha etkin anlamlar gizlendiğini andırır.

Tarih İlkel Bir Sosyolojidir

Tarih, tümüyle insanlık olayları içinde hiç mi neden-sonuç ilişkileri ve yasaları aramaz ve yorumlar yapmaz? Elbet arar ve yapar. Sosyal yönelişle ilgili bir ipucu tutmadan ya da tutar görünmeden yazı yazmış hiçbir tarihçi yoktur. Bütünüyle toplum olaylarının temel ilişkileri (ekonomi yapısı) ve iç yasaları (örneğin ekonomiyle üstyapı ilişkileri) bilinemediği zamanlarda, insanlığın başından geçenleri olsun, derlemeye tarih denilmiştir. Bununla birlikte, ilk çağlarda bile sosyal bir tek tarihçi bile çıkmamıştır.

Tarih ne denli somut ve özel toplum olaylarını ele alırsa alsın, bu olayların insanlık ölçüsünde düzene girmiş soyut ve genel gidişlerine, yani doğru yanlış sosyal yasalara gözünü yummamıştır. Nitekim, sosyoloji de çıktı çıkalı, metafizik kılıflar içine sokulmak istenen bir minareye çevrilmedi mi, bütün soyut ve genel yasaların kökünü ve kaynağını somut tarih özellikleri içinde bulur. Somut sosyal özellikler gerçek tarihsel ilişkileri içinde ele alınmazlarsa, hiçbir doğru sosyal yasa ve kurala varılamadığını kavramakta gecikmez.

Tarih biliminin babası Herodot, bütün yazdıklarında, hep insan alınyazısını Tanrıların yazdığı teziyle yola çıkmıştır. Ancak, Herodot, her biri ayrı Tanrıya tapan kentler-arası bir yazardı. Onun için, kaleme aldığı olayları nesnel gerçeklikleriyle vermekten geri kalmadı. Gerçeği verdiği için ise: Tanrıların insanları yönettiklerini kanıtlayayım derken, insanların Tanrıları nasıl dışarıdan, (örneğin Mısır'dan) Yunanistan'a aktardıklarını söyledi. Hesiod ile Omiros'un Tanrı adlarını, sistemlerini, ilişkilerini bir bir uydurduklarını da ağızından kaçırdı.

Herodot "Tanrılar insanları yönetiyor" derken de, "insanlar Tanrıları uyduruyorlar" derken de kendine göre sosyal bir açıklama yapıyordu. Bu açıklama ister istemez bir parça sosyoloji oluyordu. Yalnız, Herodot, tarihin derin zembereklerini kavrayamadığı ya da kavramak istemediği için, yazdıkları sosyoloji olamıyor, tarih adını alıyordu.

Tersine, tarihin materyalist yorumlanışını başaran Marx, örneğin *Fransa'da İç Savaş* incelemesini yaparken, Paris Komünü'nün hem en canlı tarihini, hem de en güçlü ve ayık sosyoloji açıklamasını yaptı. *Fransa'da Sınıflar Savaşı* ya da *Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i* gibi eserler de, tıpkı öyle, modern Fransız toplumunun en karmaşık tarihini yazmakla kalmadılar. Fransız toplumunun sosyolojik ilişkilerini, kurallarını, biçimlerini ve sınıf güçlerini de belirlediler.

Bu açıdan, daha iyi anlaşılacak için denilebilir ki: Tarih yalnızca emekleyen ilkel bir sosyolojidir; sosyoloji daha bilinçli, gelişkin, ne dediğini az çok bilen ve anlayan modern bir tarihtir.

Tarih de Sosyoloji de Bilimdir

Öyleyse bugün tarihe gerek yok mudur? Bunu söyleyebilmek için, herkesin en az Marx ve Engels kadar tarihsel maddecilik ustası olduğunu kanıtlamak gerekir.

Hiç değilse tarihsel maddecilik buluşundan sonra, tarih bir bilim olmaktan çıkmamış mıdır?.. Tarihin, henüz bir "sınıflama" bilimi olamadığı doğrudur. Tarih "birikim bilimi'dir. Bu açıdan Simiand gibi yazarlar tarih olayını "ham", sosyal olayı "bilimsel" nitelikte sayarlarken terim yanlışlığına düşüyorlar. Çünkü "olay" tarih için de, sosyoloji için de aynı sosyal olaydır; tümüyle insanlığın başından geçenler olayıdır.

Tarih dışında bir toplum olayı bulunamayacağı gibi, toplum dışı ya da toplum

ötesi bir tarih olayı da yoktur. Bilim, kuruntulara değil, olaylara dayanıyorsa, tarih olayına ham, sosyoloji olayına bilimsel etiketini takmak nesnel olmaktan uzaklaşmaya, bilimi bilimlikten çıkarmaya dek gidebilir.

Tarih olaylarının "ham" ya da sosyoloji için hammadde oluşları, tarihin bir "bilim" olmasına engel değildir. Bunu anlamak için etnografya ile etnoloji arasındaki ilişkileri göz önüne getirmek yeter. Etnografya da etnoloji de modern toplum yani Batı kapitalizmi dışında kalmış daha önceki tarihlere bağlı toplumların bilimidirler.

Etnografya da tıpkı tarih gibi ilkel ulusların somut ve özel tekyazılarını (monografi) derler (gezinlerin gördüklerini anlatmaları gibi). Etnoloji tıpkı sosyoloji gibi, aynı ilkel toplumların soyut ve genel ilişkilerini yorumlar. Etnografya olayı tıpkı tarih olayı gibi etnoloji için tıpkı sosyoloji için olduğu gibi işlenecek hammaddeleri verir.

Böyle olduğu için; etnografya bir bilim olmaktan çıkar mı? Hayır. Ne var ki, bugün artık yeryüzünün her karış toprağı kapitalizmin egemenliği altına girmiştir. Hiçbir yerde kapitalizm-öncesi toplumlar saf olarak yaşamazlar. O yüzden, eski gezinlerin, kaşiflerin, misyonerlerin Amerika, Afrika, Avustralya, Asya yerlileri üzerine yaptıkları etnografya araştırmaları, bugünkü "ilkel" sayılan toplumlar üzerine yapılamaz. Ama, bugüne dek yapılmış etnografya araştırmaları ve olayları da bilim dışı sayılamazlar.

Tıpkı bunun gibi Herodotların, Tacitusların tarihleri yazılamaz. Ama, eskiden yazılmışlardı diye, içlerindeki sosyal olaylar gerçek sosyoloji için değerlerinden hiçbir şey yitirmemişlerdir.

Tarih de sosyoloji de birer bitişik bilimdir. Bilime sınır yani şurasından öteye geçilemez yasağı konulamadığı için, tarihinin sosyoloji yapması ya da sosyoloğun tarih yazması, siyasi polisten pasaport almayı gerektirmez... Bilimin ucu bucağı bulunmadığı için, bilimler arasında bir bölümlenme yapmak gerekmiş olabilir: Şimdiye dek alışılmış disipline göre, tarihle sosyoloji ayrı işbölümlü birer bilim dalı durumunda kalmışlardı.

Toplum, İnsan, Bilim

Tarihin de, sosyolojinin de baş konusu tümüyle toplum olduğuna göre, toplum nedir?

Yeni Türkçe "toplum" sözcüğü, Osmanlıca cemiyet, Fransızca sosyete sözcüklerinin geniş karşılığıdır. İşçi sendikaları, esnaf dernekleri, kapitalist şirketler gibi örgütler, bilindiği gibi başka şeylerdir. Toplum bütünü içinde ikinci, beşinci, onuncu kertede ayrı insan toplulukcağızlarıdır.

Hayvanların en geniş anlamda birarada bulunuşlarına "sürü" diyoruz. İnsanların en geniş anlamda birarada bulunuşlarına "toplum" adını veriyoruz. Demek, sürüyle toplumun ayırdını kavramak için, insanla hayvanın farkını bilmek gerekiyor.

İnsan nedir? İnsan, Marx'a göre "sosyal bir varlıktır." Yani, insanı öteki yaratıklardan ayıran yanı "toplum içinde yaşamasıdır". O zaman toplumun ne olduğunu bilmemiz gerekiyor... Yoksa "toplum nedir" sorusuna, "insanlığın ortamıdır" dersek, "insan nedir" sorusuna "toplumun yaratığıdır" dersek, konuyu baştan savmış gibi oluruz. Eski mantığın ilke dilekçesi (petition de principe) dediği şey olur.

İnsan mı toplumu yarattı, toplum mu insanı sorusu, metafizik mantığın "yumurta mı tavuktan çıktı, tavuk mu yumurtadan" bulmacasına benzer. Diyalektik mantığa göre elbet hem insan toplumu, hem toplum insanı yaptı diyebiliriz. Karşılıklı etki-tepki vardır. Burada toplumu sürüden, insanı hayvandan ayıran tek şey, maddi-manevi alet kullanmasıdır.

Maddi alet: aygıtlar, avadanlıklardır. İnsan onlarla varlığı işler. Manevi alet: heceli diller ve sözlerdir. İnsan onlarla düşüncüyü işler.

İnsan alet kullanmakla iki ayağı üstüne kalktı. Bu durum insan beynini özgürlüğe kavuşturdu. Heceli dille yaratıcı ve planlı düşünce kertesinde işleyen beynini geliştirdi. Dil aygıtını kullanmak, insan davranışlarının denemelerini öteki insan ve kuşaklara aktardı. Bu tutum bir yanda bilgi birikimleri ve atlayışlarıyla zekâyı, yani, yaratıcı ve planlı düşünüp davranmayı geliştirdi; öte yanda aletleri, ilkel lobut ve taştan şimdiki makine ve nükleer enerjiye dek ilerletti.

Soyut yani toplum içinde ayrı birimler olarak insan için doğru olan bu hayvandan en büyük ayrılış özelliği, toplumun sürüden en büyük ayrılış özelliği idi.

Toplum: İnsanları -yani maddi-manevi alet kullanan yaratıkların yaşamak üzere doğaya ve birbirlerine karşı şeyler aletler vb.ve düşünceler diller vb.aracılığıyla giriştikleri maddi-manevi ve geniş üretim-tüketim ilişkilerine ortamıdır.

Şeyler içine coğrafya ekonomisinden aletlere, kitaplara dek herşey girer. Düşünceler içine dil, akıl, fikir, yöntem ve plan da girer, bütün gelenek-görenekleriyle her tür kültür de girer. Toptan sosyal şeylerle düşüncelerin insanı doğayla ve diğer insanlarla karşılıklı etki-tepki davranışlarına sokarak yaşatmaktan başka bir şeye yaramadıkları ortadadır.

Yaşamak için tüketim yapmak, tüketmek için üretim yapmak, üretmek için aletler: aygıtlar; avadanlıklar: makineler ve donanımlar ve yöntemler: düşünceler, planlar vb: geliştirmek kaçınılmaz sosyal ilişki ve olaylardır.

İnsanın her davranış ve düşüncesi, toplum içinde, toplumla birlikte, toplum için ve toplum olarak yaşamaktır. Toplum dışında insan olamaz. O yüzden insan öldükten sonra bile insanlığını sosyal varlığını savunmak zorunda kalmıştır: Kişi olarak toplum uğruna savaşmıştır, toplum uğruna bilerek bilmeyerek ölmüştür. Ölüncü de topluma bir şey miras ya da eser bırakmamamızlık edememiştir; toplumdan bir şey ahret, mezar ya da anıt biçiminde bir yaşama ülküsü taşımamamızlık edememiştir.

Toplum işte o, bütünüyle insan ve ilişkilerinin ve olaylarının şeylerin ve düşüncelerin topuna birden verilen addır. Toplumun tümüyle bilimine olayları biriktirme açısından tarih, olayları yorumlama açısından ya tarihsel maddecilik ya da sosyoloji deniliyor.

Toplum bilimlerinde tarih deyince, bunun ne olduğu açıkça anlaşılıyor: Toplum olaylarının toptan birikimi tarih konusudur. Tarih bizim burada konumuz dışında kalıyor... Toplumu ve tarihi toptan ele alıp da yorumlayan bilime neden: 1- Tarihsel maddecilik, 2- Sosyoloji diye ayrı ayrı adlar veriliyor?

Bunu açıklayabilmek için, iki kavramın tarihsel köklerine kısaca değinmemiz gerekiyor.

Kapitalizmden Önceki Toplum Anlayışı

İnsan, insan olalı, varolmanın ve toplumun anlamını düşündü. Kapitalizme gelinceye dek, insanın varlık ve toplum anlayışı, her ikisi de bugün çok basit görünebilecek iki büyük basamaktan geçti.

a- Tarih Öncesinde Toplum Anlayışı: İlk insan medeniyetten önceki toplum gibi, yalınkat doğanın çocuğuydu. Toplum anlayışı doğa anlayışından farksız kaldı. Etnografya, etnoloji, antropoloji, arkeoloji gibi bilimlerle incelenen bütün ilkel toplumlarda görüyoruz ki, insanoğlu ne kendini, ne toplumunu çevre varlıktan, yani doğadan ayırtetmedi. Toplumu dışardan saran doğa olayları, insan için, kendisi gibi canlı şeyler sayılıyorlardı. Çünkü kımıldıyorlardı. İnsan doğadaki kımıltıları kendi hareketine benzeterek düşünceli ve iradeli olaylar sırasına koydu. Bu saniya uygarlar animizm adını verdiler.

Sonraları animizm denilen evreni ilkel kavrayış çok kınandı. Ancak bugün ne öğrendik? "Cansız" bildiğimiz şeyler de "canlılar" gibi aynı büyük hareket ve değişme gidişi içindedirler. En cansız ve hareketsiz görünen madde atom çekirdeği olarak belli bir ömür taşıyor: Öyleyse animizm sezisi, varlık felsefesi açısından pek mi aşırı

bönlüktür?

İlkel animizmin çokça basit olmaktan ve yüzeysel kalmaktan başka eksiği yoktur. Tarih öncesinin toplumu ve insanı için bu görüş yetip artmıştı. O çağa göre insanlar ve toplum ne miydi? Bütün varlık ve doğa neyse o...

b- Medeniyetle Birlikte Toplum Anlayışı: Canlılık insanın ve doğanın kendisinde varolan bir şeyken, medeniyetle birlikte öyle olmaktan çıktı. Can, birdenbire doğadan ve insanın üstünde, madde-ötesi bir güç durumuna sokuldu. Bu beden ve madde-üstü, fizik-ötesi (metafizik) canlılığa ruh, can, tin, hayat adları yakıştırıldı. Bu neden böyle oldu? Çünkü toplum içinde eşit kişilerden ayrı ve üstün güç taşıyor görünen kişiler, daha medeniyet başlamadan sivrilmeye başlamışlardı. Anahenlikte totem, cinsel yasakların demokratik simgesiydi. Sürü sahibi babahanla birlikte tabu belirdi: Bu kişisel dokunulmazlık, mal dokunulmazlığı gibi ayrıcalıkların simgesiydi. Bu simgeler büyücüler, sihirbazlar, kahinler, falcılar, şefler elindeydi. Onlar dokunulmazlıklarını her günkü toplum ve doğa olaylarından "keramet"ler çıkararak savunup tutundurdular. İnsanüstü dokunulmazlık eğilimleri havada duramazdı: Kişi ve nesnelere yamanıp kutsallaştırıldı.

Bu gelişim ortasında, insana, topluma ve doğaya dışardan etki yapan elle tutulur maddeden ayrı, dokunulmaz üstün güçleri var saymamak elden gelmedi. Varlık-üstü etkilerle varlığı yaratıp güden güçlere Tanrı denildi.

İnsanın ve toplumun ne olduğu mu soruluyordu? Herşey, dünya ve evren gibi toplum da insan da Tanrı yaratığı oldu.

"Tanrı neyin yaratığı" diye sorulamazdı. Soran, kâfir, münafık, zındık olarak taşlanır, sürülür, öldürülürdü... İlk kandaş demokraside seçimle iktidara getirilen şefler; savaşı zafer ve zenginlik kazandıkça sorumsuz kral olmuşlardı. Zorba krala: "Seni yaratan güç, kandaşlarının seçimiymi, yok edecek demokratik seçime katlan" demek kadar aykırı bir söz ve soru olabilir miydi? Herşeyi yaratan Tanrı'ya, kimin yarattığını sormak da o denli tehlikeli olmuştu.

Üstelik her türlü bilimin ve bilincin bir sınıf çıkarı ya da durumu açısından kuşkuda bırakıldığı bir çağ yaşanıyordu. O bilinçsizlik ortasında, herşeyi Tanrı'nın yaptığını kavramak, kadim medeniyet insanlarına düşünce ve davranış kolaylığı ve rahatlığı sağlıyordu. İçinden çıkamayacakları ontolojivarlık ve yaratış felsefesi uğruna yorulmaktan ya da boğazlanmaktansa, daha pratik ve o zaman için çözüme elverişli yol insanı ve toplumu Allah'tan bilmektir.

Yaratılıştan Tanrı ne dilerse o olurdu. Allahın işine karışılmazdı; her emrine uyulurdu. Uyulmazsa, Tanrı insanı ve dünyayı yok ederdi.

Bu tez gerçek miydi?.. Evet. Bezirgan ekonomi, kadim medeniyetler içindeki sınıf, zümre, kişi karşıtlıklarını aşırı keskinliklere ulaştırmıştı. O yüzden ikide bir patlak veren ulusların göçleri, barbar akınları, Attilalara, kilisenin verdiği adla "Tanrının kırbağı" sayılıyordu. Bu kırbağ neden insanları başına iniyordu? Toplum gelişmeleri insan düşüncesinde işkilciler, bilmemciler, katlanıcılar, maddeciler, Tanrısızlar, isyancılar vb. belirmişti de ondan.

Din adamlarının ilk tufan günlerinden beri öne sürdükleri Tanrı kızgınlıklarında kişilerde ve toplumda beliren isyan duygularına bir Tanrı cevabı vardı. Ve bu cevap medeniyetin en parlak gününü, ansızın kıyamet gününe çeviriyordu. Dinli-dinsiz ayırtetmeksizin bütünüyle medeniyeti, demek dünyayı batırıyordu. Bu olay yaratışına ve yaratılışına, dileğine ve iradesine yeryüzünde hiç kimsenin karışamayacağı bir Tanrı varlığı bulunduğunu tarih ölçüsünde kanıtlıyordu.

Böyle kadim tarih dolusu belgelerle kanıtlanan Tanrı gücü, yeryüzünü allak bullak ederken artık insanın ve toplumun kaynağını, alinyazısını, sosyal bilimi ve bilinci başka yerde aramak boştu. Kadim ve ortaçağlarda olayları ancak oldukları gibi tarih bilimi biriktirebilirdi. Herhangi bir toplum bilimine, insan bilincine ve sosyolojiye en ufak yer yoktu. Daha doğrusu teoloji (Tanrıbilimi) her şeydi.

Kapitalizmin Devrimci Çağında Toplum Anlayışı

Kapitalizm, Batı Avrupa uçlarına, antika bezirganlığın durgun ekonomisinden bambaşka bir geniş yeniden-üretici üretim düzeni getirdi. Üretimin girişkinleri olan burjuvalar, eski egemen sınıfların baskı ve sömürsünden yakalarını kurtarmak istediler. Karşılarında, dünya ve din derebeylerini dikilmiş buldular.

Dünya derebeyleri silahlı kuvvetti. Onlarla dövüşmek hem güç hem de kolaydı. Dünya derebeyi, burjuva gibi halkı da açıkça soyduğu için kapitalist sınıf dünya derebeylerine karşı halkı kıskırtabilirdi. Bu açıdan dövüşmek kolaydı. Ne var ki, din adamları halkı, dünya derebeylerini Allahın yeryüzündeki gölgesi gibi tanıttıkça derebeyiyle dövüşmek güçtü.

Din derebeyleri her bahaneyle her toplum olayını Tanrıdan gelmiş gibi gösteriyorlardı. Konuşurlarken bu dünyayı hiçe sayıyorlar, Tanrı'nın adadığı öbür dünyayı övüyorlardı. Yapıp ettikleri ise, en cahil köylünün bile sezdiği gibi, aleme veriyor talkını, kendileri yutuyor salkımıydı. Ahreti bol bol süsleyen din ağaları, yeryüzünün hemen hemen en geniş topraklarını gitgide tapınakları adına kendilerine arpalık yapmışlardı.

Bu gidişle din ağaları, dünya ağalarına taş çıkartıyorlardı. Dünya ağaları saltanat ve süs diyorlar, adak ve hacılık diyorlar, cümbüş ve aşk diyorlar... Tefeci-bezirganın borç oltasına kapılıp aşınıyorlardı. Dünya ağaları savaş diyorlar, yiğitlik, şövalyelik diyorlar, Haçlı Seferi diyorlar, birbirlerini ve egemenliklerini baltalıyorlar, kırılıp azalıyorlardı. Bu arada din ağaları, kıllarına dokunulmaksızın, boşalan, armağanlanan, vakıf edilen toprakları biraz daha genişçe ellerine geçirip saltanat sürüyorlardı.

Açıkgöz burjuvalar üst tabakanın din ve dünya ağaları arasında gittikçe derinleşen bu çatlağı genişletme yollarını buldular ve iyi işlediler. Yeryüzünü kolağan ettikçe, antika Yunan ve Roma toplumlarının izleri üstüne düştüler. Bozulan İspanya müslümanlığı da, zafer kazanan Osmanlı müslümanlığı da, Akdeniz medeniyetlerinin tozlanmış düşünce kalıntılarını Avrupa burjuvalarına aktardılar. O düşünceler arasında, Yunan ve Roma medeniyetinin olduğu kadar; hristiyanlığın ve müslümanlığın da çeşitli düşüncelerine kulak kabarttılar. Bu düşünceler arasında, "çubuğunu yak, keyfine bak" diyen maddecilerden, gökte Tanrı'yı inkâr eden Allahsızlara dek türlü akımlar göze çarpıyordu.

Demek insanlar, din adamlarından ayrı düşünceler besleyebilirlerdi. Burjuvalar ve sözcüleri bu gerçeği dünya derebeylerinin kulaklarına fısıldadılar. Çünkü, toprak ağaları ve beyleri din ağalarından tedirgindiler. Pusula, barut gibi, bezirganların batmış Doğu medeniyetlerinden aktardıkları buluşlara matbaa da katıldı. Öldü sanılan kadim düşünceler bu sayede daha genişçe diriltildi, rönesans yapıldı. Ayrıca tanrısal kitaplarda bile, din derebeylerinin haraç yemelerini ve lüks yaşamalarını suçlayan ayetler bulundu: Reformcu papazlar türedi. Neredeyse Tanrı adına, Tanrıya karşı değilse bile, Tanrının adamlarına -papaya ve kiliseye karşı isyan bayrakları açıldı.

İngiliz papazı R. Bacon insan düşüncesini skolastikten koparıp teknik keşiflere doğru uyardı. İngiltere, "Magna Carta" krala dayatılalı beri, kapitalizmin demokrasi beşiği oldu. Resmi kilise kralcı, mukadderatçıydı. Onun karşısına haram yemez, züğürt "Püriten" papazları dikildi. İlahiler söyleyerek ağlaşan Cromwell, Tanrının büyük sözcüsü kralı astırttı. Bu kıyamet belirtisi yüzünden Büyük Britanya Adası batmadı, tersine daha başarılı ve zengin oldu... Demek gene, dünya batar sanan papazlara karşın, Tanrı insanların işlerini insanlara bırakmıştı.

18. yüzyıl Fransa'sı, bu denemeden gerekli dersleri daha keskince çıkarttı. Burjuvalarla kökleri sallanan dünya derebeyleri açıktan açığa papaz düşmanı, hâtta Allahsız olan düşünürleri besleyip kayırdılar. 18. yüzyıl materyalistleri, kilisenin ardında saklanan dine ve Tanrıya karşı veryansın ettiler: Göğün tavanı bu kafirlerin başlarına yıkılmadı. Tersine, herkesin ödünü patlatan kutsal krallık, bindiği dalı

kesercesine, kendiliğinden yıkıldı. Yeryüzüne Büyük Fransız Devrimi'nin "insan hakları" bildirildi... İnsanın hakkı, demek gücü vardı ve insan gücü toplumu kökünden değiştirebiliyordu.

Kapitalizmin Gericileştiği Çağda Toplum Anlayışı

Medeniyet yedi bin yıldır hep şunu öğretmişti: İnsanın ve toplumun alinyazısını insanüstü güçler yönetir... Ardarda gelen İngiliz, Fransız ve daha sonraki kapitalist devrimler bu kanıyı iskambil kağıdından şatolar gibi yıktı. Bu sonuç, burjuva bilimi ve toplumu için önce büyük bir zafer oldu. Burjuva düşünürlerinin dedikleri çıkmıştı.

Ne var ki, toplumu insan gücünün değiştirebildiği kanısı, iki yüzü de keskin, tehlikeli bir kılıçtı. Madem ki insanların alinyazısını insanlar çiziyordu, madem ki toplumda bulunan insanların çoğunluğu fakir fukara, yani işçi, köylü ve esnaftılar, Büyük Fransız Devrimi gibi kapitalist altüstlüklerin ardından, neden yalnız burjuva kodamanları yararlanmışlardı? "İnsan hakkı" varsa ve gerçekse, herkes insandı. Özgürlük, adalet, eşitlik, kardeşlik denilmişti. Güzel. Burjuva devriminden sonra iktidara geçen kapitalistler vurgun özgürlüğüne kavuşmuşlardı. Kapitalist sömürünün özgürlüğü, insanlar arasındâ eşitlik ve kardeşliği bozuyor, sifra indiriyordu, adaletse parası olanları haklı çıkarıyordu.

İnsanlar, hele büyük şehirlere yığılan ve doğrudan doğruya kapitalistlerin zılgıldını tadan işçi sınıfı, adanmış eşitliği lâfta bırakmamak istiyordu. Eşitlik ve kardeşliğin toplum ölçüsünde uygulanmasına sosyalizm denildi. Sosyalizm önce tüketim ölçüsünde düzenlemelerle yetindi. Bu düzenlemelere ütopya, ikari, falanster vb. adlar takıldı. Ütopyacı sosyalizm akımları halkı hayalkırıklığına uğratmakta gecikmediler. Sosyal ölçüde üreticilerin sömürülmeden çalışmalarını ve çıkarlarını planlayacak bir "üretim" düzeni ele alınmadıkça, lâfta kalıyordu.

19. yüzyıl ortasında bilimsel sosyalizm doğdu. Tarihsel maddecilik bütün insan ve toplum konularını gündüz aydınlığına çıkardı. Öteden beri insanüstü güçlere bağlanan toplum sorunları, toplum içindeki zıt ve bilinçsizce sınıf çelişme ve çatışmaları yüzünden, insanüstüymüş gibi görünüyordu. Toplum, biri güneye, diğeri batıya çeken iki at gibi ayrı yönlerde doğru asılan sosyal sınıfların çektiği arabaya dönmüştü. Ne güneye ne de batıya gidiyordu. Yani herkesin değil, bir tek kişinin bile istediği yönde yol alınamıyordu. Toplum, ayrı ayrı üst sınıfların da alt sınıfların da beklediği yönden bambaşka yönlerde sürükleniyordu. Bu durum her sınıftan insanın kafasında şöyle bir kanı yaratıyordu: "Kimsenin dediği olmuyor, öyleyse toplum bilinmez, insanüstü güçlerle yönetiliyor."

Sınıfların ilişkileri açıkça anlaşılır anlaşılmaz, toplumun neden çekilen yere doğru gitmediği aydınlandı. Ona göre bilinçli olarak düşünülür ve davranılırsa, toplum insanların sürükleyecekleri yere gitmemelik edemezdi. Yeter ki, toplum arabasının teknik denilen tekerleği ve ekonomi denilen dingil ve dizginleri istenilen yolculuğa uygun bulunsun.

Bütün tarih boyunca olup bitenler de, şimdiki kapitalist toplumda geçirilen değişiklikler de, sınıf pusulalı sosyal görüşle aydınlanıyordu: Bu açıdan, ne tarihte, ne toplumda hemen hemen hiçbir sır kalmamıştı. İnsanüstü güçler yoktu. İnsanın gözünü açması, toplumdaki ekonomi temellerini bilinçle ele alması, insanlığın alinyazısını değiştirmek için yeterdi. Varlık gibi toplumda bile her şey değişirdi. Kapitalizm de hep var olmayacak, değişecek gidecekti...

Sonuç bu noktaya varıp dayanınca, kapitalist sınıf yaptığına pişman oldu. Sosyalizme ve halk direnişlerine karşı zor kullanmaya çoktan başlamıştı. Halk dışında müttefikler bulmuştu. Bir zaman atıp tuttuğu dünya derebeylerini büyük arazi sahibi yaparak toprak ve emlâk rantlarıyla besliyordu. Din derebeyi papazları, kara halk yığınları içinde yiyip yatarak din propagandası yapmaya kıskırtıyordu. Bu hazır yiyicilere ödediği sosyal haraçlar kapitalist kârı azaltmakla kalmıyor, toplumu

da geri bırakıyor, gericiliğe çanak açıyordu. Ne yazık ki, burjuvazi vaktiyle tükürdüğünü şimdi yalamaya katlanmazsa, kapitalizmin maddece ve anlamca tutunamayacağını kavramıştı.

Ne var ki kaba kuvvet yetmezdi. Alt sınıflar "kafadan gayri müsella" (düşünce bakımından silahsızlandırılmış) olmalıydı. Köylü, nasıl olsa ortaçağdan daha gerilerde bir üretim ve toplum yaşantısı batağına batmıştı. Dünya görüşü açısından kiliseyle derebeyi, din ve dünya ağalığı köylünün iflahını kesebilirdi. Fakat, şehirlere yığılı fabrika işçilerinin kulağına bir sosyalizm suyu kaçmıştı. Sosyalizm bilim ve bilinçti. Bilime ve bilince karşı zorbalık gibi afsun tafsun, papaz nefesi pek sökmeyebilirdi.

Düşünce alanında bir şeyler yapılmalıydı ki, kapitalizm rahat etsin. İşçi sınıfı sosyalizm mi diyor? Bütün burjuva bilim adamlarına gizli, açık sıkıca ısmarlandı: Sosyalizmin tekerine odun sokacak bir düşünce akımı uyduurmalydılar. Parlak aydınlar sosyalizmin bir davranış olduğunu, yalnız başına davranışın bir "bilim" olamayacağını söyleyerek, sosyalbilim anlamına gelen sosyoloji sözcüğünü icat ettiler. Bilimsel sosyalizm, işçi sınıfını tuttu. Sosyoloji burjuvaziye arkaladı. Onun için, iki düşünce atanı birbirine karşıt amaçlara yöneldi.

Sosyalizmle sosyoloji sözlük anlamıyla birbirlerinden pek az farklı olmalarına karşın, birbirlerine düşman kesildiler. Sosyoloji burjuva bilimi olarak kaldı. İşçi sınıfının sosyolojisine tarihsel maddecilik adının verilmesi gerekti. Onun için, tarihsel maddeciliği gelişigüzel sosyolojiler içinde bir sosyoloji okulu sayıp geçivermek yanıltır. İşçi sınıfı sosyolojisinin, tarihsel maddecilik adıyla, bütün diğer sosyoloji okullarına karşı kesin sınırlı bir bilim cephesi ve ayrı bir dünya olduğu kavranılmalıdır. Yoksa burjuvazinin istediği bilim kargaşalığına kapı açılır ve beyinler çorbaya çevrilir.

Sosyoloji Neye Yarar?

Sosyolojinin doğuş öyküsü bilindikten sonra, sosyal bilimin neye yaradığını sormaya gerek kalır mı?

Hiçbir bilim rafa kaldırılmak ya da bir köşede saygıyla oturtulmak için yapılmamıştır. Fizik bilimi, ses, ısı, ışık, elektrik, mekanik güçlerin yasalarını insanların yararlanmaları için bulmuştur. Sosyal-bilim de, kimi bilim adamlarının yüksek kürsülerde kasılmaları için yaratılmamıştır. Bilim iş için, teori pratik içindir. Bu kuralı, sosyal olaylar ve tarih hareketleri alanında en yüksek kertesine ulaştıran diyalektik düşünce tarihsel maddeciliktir.

En basit burjuva bilim adamları bile artık daha başka türlü düşünemez olmuşlardır. Psikoteknik uzmanı Lahig der ki:

"Teori gittikçe daha evrimli yöntemlerin yardımıyla, pratikten doğar ve bilimsel diyalektik hareketin aracılığıyla ortaya çıkar. Öyleyse bilim, ne salt teori, ne de salt pratiktir. Bilim, teorice güdülen pratiğin ve pratikçe durmadan zenginleştirilen teorinin sentezleştirilmesidir."

Bilim sentezleri havada kalmazlar. İnsanın yapısı da bunu gerektirir. Düşünce insan beyninin gördüğü iştir. Ruh olayı, beyin radyosunun yakaladığı nesnel olay dalgalarının öznel sentezleridir. Bu sentezler bilinç kertesine varınca, önüne geçilmez dinamizm ve madde gücü kazanırlar. Motorlaşan düşünce gücü olurlar. İnsana hem kendisini hem çevresini, yani toplumu değiştirme hızı verirler. G. Belot şöyle der:

"Kendi kendimiz üstüne, salt bilgi edinmiş olmamız, bizi değişikliğe uğratarak, bulunduğumuz durumda kalmamaya götürür."

Onun için, bütün sosyal düşünceler, hep sosyal bir sorunu doğru, yanlış çözmeye yeltenirler. Toplum bilimi, toplum sorunlarının aynası olur. Modern toplum binbir çelişkinin mahşeridir. Bu yüzden, sosyal düşünceler de tek bir bilim olacaklarına, çoğu birbirine karşıt tezlerin, antitezlerin ve teorilerin ayrı ayrı diller konuştukları Babil Kulesi yaratıklarına benzerler.

Sosyal kavram çelişkileri, ilk bakışta genel bilgi eksikliğinden ya da iddia edenlerin kişiliklerinden ileri gelmiş gibi görünürler. Gerçekte, en yansız geçinen bilim adamı da gökten zembille inmemiştir. Belirli bir sınıf ya da zümrenin adamıdır. Her şeyi, bağlı olduğu sınıf ya da zümrenin durumu ya da ıkartı açısından değerlendirip yorumlar. Sosyoloji okulları denilen şeyler ancak bu açıdan incelenirse anlaşılabilirler. Teorilerin hangi sosyal sınıf ya da zümre eğilimine göre ortaya atıldıkları kestirilmedike, sosyal görüş ve eğilimlerin iyzleri kavranılamaz.

Bütün toplumsal düşünceler hep sosyal bir sorunun gzmlenmesi amacıyla ortaya atılmışlardır. Saint-Simon "retimdeki anarşiyi" kaldırmak için; Auguste Comte "devrime son verecek" bir "olumlu siyaset" kurmak için; Spencer "bireysel liberal ekonomi" adına "organisizm" ğretisinin görüşlerinden yararlanmak için Marx ve Engels "alışan sınıfların kurtuluşu için"; Durkheim kendi deyimiyle "Fransa'nın toplumsal yeniden kuruluşunda yeniden rol almak için" vb... gibi nedenlerle ayrı sosyal ideolojiler ne sürdüler.

Durkheim İşbölümü kitabında şunu açıklamaktan kendini alamıyor: *"Kanımızca, araştırmalarımız, eğer akıl kurmadan başka bir şeye yaramasaydılar, bir saatlik bir çabaya bile değmezlerdi."* .. Ampirik Ve pragmatist ABD sosyal bilimi, "eğitim" -yani yığınları finans-kapital yararına muma dndrmekrunda büsbütün itisel bir aygıt kılığına soktu. Bize dek sayılı uzman olarak çağrılan Dewey'e göre, d'Espinasi sosyolog yapan şey, *"Ulusun siyasal ve ahlâksal onarımını amaç edinmiş"* olmasıdır.

Türkiye'de sağlı sollu bütün ğretmen örgütleri, iktidarın tükenmez baskısıyla allak bullak ediliyor. Bu modanın nereden geldiğini bize Batı anavatan bilim adamlarından daha iyi kimse açıklayamaz. F.W. Roman ABD'nin Eğitiminde Sosyolojinin Yeri kitabındabizde daha derebeyce ve alabildiğine uygulanarı dilsiz trajediyi salık veriyor:

"ABD'nde orta öğrenim, her yıl, okutup öğrettikleri ve kapitalist sınıfların onaylamadıkları kanılarından ötürü açığa alınmış profesörlerin listesini yapmaktadır."

Bütün bu örnekler ve daha niceleri sosyolojinin neye yaradığını az çok gösterebilir. Genel olarak sosyoloji topluma bir düzen vermeye yarar. Bu yüzden, topluma kaç türlü düzen verilmek isteniyorsa, en az o denli çok çeşitte sosyoloji akımları belirir. Sosyoloji teorilerini bu açıdan incelersek anlayabiliriz. Başka türlü o karmaşık görüşlerin neden ortaya atıldıklarını kestiremeyiz.

Sosyolog "Zorlama"ları

Sosyoloji bir bilim olabilir. Tipik burjuva bilimi olarak gönüllü, nesnel, yansız olamaz. Sosyologlar, önlerinde dört kat eğilinerek saygı gösterilen ve ürünleri her gün yeryüzünün dört bucağında göklere çıkarılan kişilerdir. Hepsinin kullandığı gzlk burjuvanın dumanlı görüşüdür. Sosyoloji, "büyük sosyologlar"ın göstermeye çalıştıkları gibi, masum, saf ve ne olursa olsun "gerçek arayıcı" bir bilim değildir. Sosyoloji, 19. yüzyılda serbest rekabetçi kapitalizmin, 20. yüzyılda tekелci finans kapitalizmin emrindedir ve her ne pahasına olursa olsun, kapitalizmi haklı çıkarmak için kan teri dkenlerin uydurdukları yığınla tarikatlar mahşerine bugün sosyoloji adı veriliyor.

Kadim ağlarda, Tanrı'ya adanmış zenginlikleri tapınak diplerinde halktan gizleyen Saserdoslar (kutsal ayrıcalıklı aileler) vardı. Bugün, antika Saserdoslardan daha geniş ve aldatıcı patentli burjuva bilim adamları vardır. Bunlar, halkın erişemeyeceği kadar yüksek ve yasak katlarda saklanan modern kültür hazinelerinin üzerlerine oturmuşlardır. Kendilerinden başka kimsenin o hazinelere girememesi için, sihirli anahtarlar gibi özel dağarcıklı kuşdilleri icat etmişlerdir. Onların dillerini anlayan çksa bile, söylediklerinin içinden çıkılamayacağını düşünerek ciltler doldururlar ve cüretle firavunlar çağındaki tapınak sihirbazları kadar ince hesaplı

kurnazlıklara dalarlar. Kendilerine güvenerek, sosyal olayları esrar parçalayıcı bir sürü karanlık güçlere bağlamayı pek severler.

O reklamlarla kutsallaştırılmış "sosyolog" uydurmalarını, bizim aşağıda yaptığımız gibi ibretle gözden geçirmek zahmete değer. Bakarsınız, toplumun elle tutulur olay ve ilişkileri oportada, açıktır. Öyleyken, şanlı şöhretli sosyologlar, olayların üstüne toplumu niteleyecek bir ölçüt ararlar. Bir madeni mihenk taşına vursanız, içindeki altın mıdır, bakır mıdır, belli olur. Tıpkı öyle, sosyologların bulacakları "düşünür taşı" da, toplumun ne olduğunu, insanlığın neden şu ya da bu yönde yürüdüğünü bize açıklayacaktır.

Kapitalizmin faşizm kadar azılı sosyal canavarlıklara başvurmak zorunda kalmadığı bir dönem vardı. O sırada, sosyoloji henüz bilimsel maskesini yüzünde makyajla süslerdi. Bu makyajları en sürümlü ve en çok iz bırakanı Durkheimcılıktır. Durkheimcılık, meşrutiyet çağında, rahmetli Ziya Gökalp eliyle bize dek sokulmuştu. Durkheim'a göre, toplum olayını bütün öteki olaylardan ayırteden nitelik zorlama (la contrainte) ölçütüdür. Durkheim der ki:

"Kişi üzerinde dışardan zorlamayı uygulamaya elverişli olan pekiştirilmiş ya da pekiştirilmemiş her işlem ve hareket yordamı sosyal olaydır."

Ciddi ciddi ortaya atılan bu "zorlama" nedir? İnsanın içinden gelen bir güdüyse, bu zorlama sürü halinde yaşayan her hayvanın içgüdüğü olurdu. Hattâ cansız varlıklarda bile, atomlar içinde elektronların, madde içinde atomların bir araya gelmeleri de çekici ya da itici birer "zorlama"dır. Sorun bu denli soyut ve genel bir sözcük uydurmakta değildir. Özellikle toplum içindeki "zorlama"nın somutça ne olduğundadır. Durkheimın zorlaması insana "dışardan" geliyorsa, o zaman "pekiştirilmemiş ya da pekiştirilmiş" olsa bile, toplumun üstünde, esrarlı bir güç değildir. Pekiştirilmemiş zorlama, tarihöncesinde yaşamış kan örgütünün üyeleri arasındaki kandaşlık bağlarıdır. Pekiştirilmiş zorlama, tarih içinde sınıflı medeniyetle birlikte beliren yazılı, devlet zoruyla uygulanan yasa zorudur. Kendi başına "zorlama" sözcüğü, bize tarihin her çağında ve tarihöncesinde yaşamış toplumların ayrı niteliklerini vermez.

Onun için, Durkheimcıların kendileri de sonradan "zorlama"nın adını koymak "zorunda" kaldılar. Toplumun, zorlama yerine, "kollektif bilinç" ürünü olduğunu öne sürdüler. Oysa, "kollektif bilinç" topluluğun tek kişi üzerindeki etkisi demekse, "zorlama"nın adı değiştirilmiş oluyordu. Nitekim, Durkheim "kollektif bilinç"i, kimi "ideolojik", kimi "ahlâksal" bir şey saydı. P. Lacombe "kanı"nın bir "zorlayıcı güç" olduğuna inandı.

Dikkat edersek, Durkheimcıların ne ad takacaklarını bilemedikleri şey, papazların basitçe "Tanrı" dedikleri güce benzer. İnsan düşünce-ahlâk-kanı yüzünden toplum içinde yaşar diyorlardı. İnsanlarda, hayvanlardan ayrı düşünce-ahlâk-kanının nasıl doğduğunu bilmek gerekti.

Böylece en kabadayı sosyoloji, ta Gilgamiş Destanı'ndan beri sürümlenen tezi ortaya atıyordu. İnsanda düşünce-ahlâk-kanıyı yaratan toplum değildi; toplumu yaratan düşünce-ahlâk kanıydı. Bu uyduruk sosyal üst tabakaların yedi bin yıldır alt sınıflara aşıladıkları inançtı. Onu din babaları gibi açıkça söylemiyorlar, sosyolog "zorlaması"na çeviriyorlardı.

Metafizik Sosyoloji - Diyalektik Sosyoloji

Marx-Engels ve öğrencileri, kendi sosyal görüşlerine sosyoloji adını vermediler. Çünkü: a) Sosyoloji adı verilen bilim, tarihsel maddecilikten sonra icat edilmiştir. b) Sosyoloji salt işçi sınıfına karşı, dolayısıyla da tarihsel maddeciliğe karşı savaşmak için kurulmuştur. c) Sosyologlar tarihle sosyolojiyi birbirinden ayırmakla, hem tarihi hem de sosyolojiyi kısırlaştırmak istemişlerdir. d) Burjuva bilim adamları sosyoloji çabalarıyla tarihi bozmaya ve toplumu her türlü değişiklikten alıkoymaya çalışmışlardır.

Sosyolojinin bu sayılan ve sayılmayan ana nitelikleriyle işçi sınıfının toplum bilimi olan tarihsel maddeciliği birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü tarihsel maddecilik: a) Sosyolojiden önce yığınlar mal edilmiş nesnel ve halkı yanıltmaz bir bilimdir. b) İşçi sınıfının kapitalizmden daha ileri ve olumlu bir yüce bilim-insanlık amacını savunur. c) Tarihle: sosyal düşünceyi karşılaştırarak her iki bilim çabasını en yüksek sosyal sentezlerine kavuşturur. d) Tarihin gerçek yüzüyle tanınıp yorumlanmasına dayanarak, toplumun kurtarıcı değişikliklerine ışık tutup yol açar.

Buna karşın, irili ufaklı burjuva bilim adamları sosyoloji etiketini taktıkları bir sürü tez, hipotez, teori arasına tarihsel maddeciliği de karıştırırlar. Kendi öznel iddiaları gibi, tarihsel maddeciliği, nereye çekersen oraya gelir bir kuru varsayımlar torbası biçimine sokmaktan hoşlanırlar.

Sosyoloji adı, sözlük anlamı gibi gerçekten "toplumun bilimi" olsaydı, toplumun maddi temel ilişkilerini örtbas etmeye kalkışmazdı. Sosyologların hemen hepsi, eğer tarihsel maddeciliği bilmezlikten gelemelerse, onun karşısına dikilirler. Toplumun temel ilişkilerini maskeleyen, gidiş yasalarını bozmaktan kendilerini alamazlar.

O bilimsel haydutluklar, sosyologların yüzlerindeki maskelerini düşürmekle düzeltilemez. Ne var ki, onları, gerçek bilim adına konuşuyorlar sananlar çoktur. Hele bütün öğretim, eğitim, basın-yayın onların patentleri altına verilmiştir. Bu yüzden "sosyolog tekerlemeleri"ni yansız bilim çabası sanarak izleyen genç kuşaklara, sosyal bilimin bir ortaçağ simyagerliği olmadığını açıklamak gerekir.

Bütün burjuva sosyologlarının ortak şanssızlıkları şudur: Canlı olayları metafizik yöntemle içdiş etmeye yeltenirler. Rahat koltuklarında para ve ün sağlamak için, Marksizmi kötüleyici geniş getirmelere sosyoloji adını takarlar. Kendi kuruntularını, sanki tarihsel maddecilik dünyada yokmuş gibi öne sürerler. Bunların hepsi metafizik mantıkla düşünüp davrandıkları için, yani diyalektik düşmanlığını benimsedikleri için, burjuva sosyoloji okullarının topuna birden "metafizik sosyolojiler" adını vermek doğru olur.

Sosyal bilim anlamına gelen gerçek sosyolojiyi, yani tarihsel maddeciliği burjuva sosyolog uydurmalarından ayırmak gerekir. Marksizm, başlıca çalışma aygıtı olan diyalektik yöntemden güç alır. Onun için, tarihsel maddeciliğe diyalektik sosyoloji adı da verilebilir. Bu ayırım, okurlara tarihsel maddeciliğin nasıl ve neden doğduğunu daha iyi anlatır.

O zaman, şöyle bir ayırım yapmak yerinde olur: Tarihsel maddecilik ortalama 19. yüzyıl ortasında doğdu. O tarihe dek sosyal olay ve yasalar üzerine söylenmiş her düşünce az çok yansız bir araştırma sayılabilir ve saygıyla ele alınabilir. Fakat, tarihsel maddecilik gündüz gibi doğduktan sonra, hâlâ onu hiçe sayarak sahneye çıkan "sosyoloji" tezleri salt bir düşmanlığın üstü kapalı iddialarıdır.

Bu açıdan, bütün burjuva ve küçük-burjuva sosyologları gözümüzün önündedir: Bunlar "salt bilim" yapma gösterisine bayılırlar. "Sosyoloji" göklerinde Tanrısal düşünce kanatları açmış kutsal melaike yapınmalarını maskeleyebildikleri ölçüde aldatıcı olacaklarını pek iyi bilirler. Oysa, hepsi de salt tarihsel maddeciliği şu ya da bu yanından çürütmek kaygısıyla haclı seferlerine çıkmış aylıklı askerlerdir. Onların korsan uçaklarını saklandıkları metafizik bulutları içinde diyalektik füzelerle birer birer düşürmek daha öğretici olur.

DR. HİKMET KIVILCIMLI

Birinci Bölüm

İLKEL VE MÜJDECİ SOSYAL DÜŞÜNCELER

Birinci bölümde, önce kadim çağdan 19. yüzyıla dek geçmiş, başlangıç ve yoklama özelliğini taşıyan sosyal düşünceleri, tarih sıralarıyla acele bir film gibi şemalaştıracağız. Sonra 19. yüzyıl başlarında beliren asıl sosyolojinin müjdeleyici düşünceleri üzerinde duracağız.

Birinci Ayrım

Başlangıçlar

Bu ayırmada, ilkçağ, ortaçağ ve rönesans dönemleriyle İngiliz Devrimi yüzyıllarına özgü sosyal düşünceleri kısaca belirteceğiz.

İlkçağda Sosyal Düşünceler

Düşünce tarihinde her bilimin önce pratik unsurları belirir. Ardından müjdecileri ortaya çıkar. En sonra bu uzun birikim sonucu olarak bilimin kendisi doğar.

Avrupa'da 18. yüzyıla gelinceye değin, sosyolojinin ancak pratik unsurları belirmişti. 18. yüzyılda bu unsurlar iki önemli devrimden malzeme toplayarak iyice birikti. Avrupa'da ilk kez toplum olaylarının birtakım yasaları bulunacağı düşüncesi 18. yüzyılda ciddiyetle düşünüldü. Bununla birlikte, doğru olsun, yanlış olsun, sosyoloji, 19. yüzyılın çocuğu oldu.

Sosyolojinin pratik yarı topluma düzen vermektir denildi. Onun için, toplum üzerine ilk ortaya atılmış düşünce öğeleri bir dizi davranış kuralları oldu. Sosyal davranış kuralları, genel olarak, toplum içinde zıtlıkların, çelişkilerin büyüdüğü, değişikliklere gebe olan zamanlar ileri sürüldü. İlk ortaya çıkan düşünce şu oldu: Sosyal düzen bozuk. En iyi politika ve toplum düzeni nasıl kurulmalıdır? Ve bu soru üzerine, toplu yaşamayı düzeltecek bir dizi normlar sıralandı.

Yunan medeniyeti son kertesine geldiği gün, Eflatun *Yasalar* ve *Cumhuriyet*; Aristo *Politika* adlı eserlerini yazdılar.

Eflatun'un anlatıklarına üçüzlü sistem adı verilebilir. Eflatun *Cumhuriyet* kitabında -kadim kentlerde köleler yurttaş sayılmadıkları için- özgür insanları üçe ayırıyordu: 1- Zanaatkârlar, 2- Savaşçıl askerler, 3- Hakimler ya da düşünürler... İnsanda üç karakter görüyordu: 1- irade, 2- Gönül (kalp) 3- Akıl... Ve dünyada üç türlü erdem sayıyordu: 1- Ölçülülük, 2- Yüreklilik, 3- Akıllılık... Eflatun gene özgür insanlar arasında, kadınlar dahil her şeyi, bütün mülkleri ortak, orta malı yapmayı öne sürdü. Uydurduğu "ebedi düşünce" kavramı yüzünden tarihin akışını inkâr etti.

Aristo bize büyük bir söz armağan etti: "İnsan siyasal bir hayvandır" dedi. İnsanlığa amaç olarak mutluluğu gösterdi. Şöyle düşünceler öne sürdü: Avrupa soğuk olduğu için oranın insanları yürekli, Asyalılar ise zeki olurlar. Yunanistan bu ikisinin ortasında bulunduğu için yüreklilikle zekiliği birleştirir. Özgürlük ve üstünlüğe erişebilir... Aristo elindeki malzeme kıt olduğundan orada kaldı.

Hipokrat Şu kaniya vardı: "*Dinlenme ve kaygısızlık korkaklığı, faaliyet ve iş yürekliliği besler... Değişken iklim bedene ve yaşama faaliyet verir.*"

Stoisyenler ile sinikler yıkılmak üzere olan Yunan toplumuna tevekkülü ve sabırlı insanlık düşüncesini aşılama istedikler. Sanki ondan sonra gelecek çöküş döneminin müslüman dervişliğine ve hristiyan keşişliğine kapı açtılar.

Ortaçağda Sosyal Düşünceler

Roma medeniyeti biterken hristiyanlık doğdu. Ve bütün ortaçağın davranış kuralları hristiyanlık ilkeleri oldu. "Toprak bütün insanlara ortaklaşa verilmiştir"

diyen kilise babaları ortaya çıktı. Kanonistler yani papaz meclislerinde karar verenler "doğru fiyat"ın bir yandan şeylere; öte yandan "ortak değerlendirme"ye tâbi olduğunu söylediler. Aya Tomas d'Aken'e.(1225-1275) göre, egemenlik doğrudan doğruya Tanrı'da, ancak dolayısıyla "bütün halkta" bulunurdu. Aya Augustien De Civitate Dei (Tarihin Tanrıbilimi) kitabıyla Avrupa'da tarih felsefesine başlangıç hazırladı.

İ.S. 622 yılında Hz. Muhammed'in Kur'anında rıba, yani faizcilik yasak edildi. Malın kırkta biri zekât alındı. İslamıkta ahret "melekût alemi", dünya "mülk alemi"ydi. Kuran "Mülk O'nundur" (Zümer, 7), "Yerlerde ve göklerde ne varsa hep Tanrı'nındır" (Lokman, 26) diyordu. Ve sık sık haykırıyordu: "Biliniz ki mallarınız ve çocuklarımız fitneden başka bir şey değildir." (Enam, 28) "Tanrı'nın kentlerde oturan ehaliden Peygamberlerine verdiği mallar, Allaha ve Peygamberine, akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kalanlara aittir. Ta ki bu mal içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşmasın." (Hüsni, 7) vb...

Ortaçağın sonlarına doğru derebeylik sallanmaya başladı. Savaşlar, din dövüşleri, uluslaşma eğilimleri mahşer gibi kaynaşıyordu. Bu kargaşa ortasında, topluma yeni bir düzen verme aşkı yer yer alevlendi. Çünkü derebeyliğin çelişkileri, kadim medeniyetlerdeki çelişkiler gibi toplumu batırmaya, insanlığı medeniyetle birlikte yıkılmaya götürmüyordu. Toplumun ölüme değil, yeni bir yaşama, bir doğuma gittiği seziliyordu. Ancak bu doğmak isteyen yaşantı ne olacaktı?

Ortaçağın ardından "Diriliş: Rönesans" dönemi geldi. Ne var ki asıl büyük rönesastan önce, sanki bir rönesansa giriş konağı oldu.

Rönesansa giriş konağında tarih felsefesi yapan kişi İbn-i Haldun {1332-1406) olmuştur.

İbn-i Haldun 1332 yılında Tunus'ta doğdu. 1352'de Sultan Ebu İshak'a, 1356'da Sultan Ebu Aynü ya katip oldu. Ertesi yıl hapse atıldı. 1359'da Ebu Salem'e katip oldu. Darılıştı. 1362 yılında Gırnaka Kralı İbn-il Ahmer'in hizmetine girdi. Ertesi yıl Kastilya Kralı zalim Pierre'e elçi gitti. 1365'te İbn-i Abdullahın birinci veziri oldu. O ölünce, payitahtı bıraktı. 1366 yılında Klemsen Sultanı Ebu Hammon'un birinci veziri oldu. 1370'te Gırnata Sultanı zamanında tutuklandı. 4 yıl hizmet etti. Sonra İspanya'ya çekildi. Oradan kovulunca Afrikâ ya döndü. Oran eyaletinde 4 yıl kaldı. *Mukaddime* eseriyle tarih karalamalarını orada kotardı. 1378 yılında eserini yayınlamak için Tunus'a, oradan Cezayir'e geçti. Kadı oldu. Suistimallerle mücadele ettiği için işten el çektilirdi. 1387 yılında Mekke'ye hacı olmaya gelince büyük kadı olarak atandı. 1400 yılında Suriye Sultanı ile birlikte Timurlenk'e esir düştü. Bırakıldı. Mısır'a büyük kadı oldu. 1 Mart 1406 günü 74 yaşında öldü... Makyavel'inkinden daha hareketli bir yaşayış!

İbn-i Haldun'a göre, tarihin konusu savaşlar değil, "ümran", yani medeniyet ve sosyal kalkınmadır: İnsanlar neden toplum haline geldiler? Bunun nedenleri: 1- "İnsanın sosyal yeteneği" (sanki "insan sosyal bir yaratıktır" diyen Marx gibi konuşuyor) 2- Gereksinimlerin zorlu gereği, 3- "Sanayi ve geçim araçlarını üreten emek"tir. '

İbn-i Haldun, zamanı için iki üretim yordamı görür: 1- Göçebelik, 2- Kentlilik... Ekonomiyi temel, ideolojiyi lüks sayarak der ki: "*Gelenek ve göreneklerle kurumlar arasındaki başkalık, insanların geçim araçlarını ediniş yordamlarına bağlıdır.*"¹ Görülüyor ki, İbn-i Haldun kadim çağın müslüman Marx'ı gibidir. Toplumun temelini üretim yordamı sayar. Yalnız çağının egemen din kavramlarından kopuşamaz. Gene de o zamanlar bile Avrupa'da 450 yıl sonra gelecek olan Hegel'den aşağı kalmaz. Tarihi bir "vetire, yani süreç halinde görür. Yalnız bur süreci Tanrısal bir tecelli sayarken bile Hegel'den daha materyalisttir. Der ki: "*Evrenlerin tavırları ve ümmetlerin adetleri daima bir tek vetire üzerinde durmayıp, zamanın değişimi ve devrimi ile bir durumdan başka bir duruma değişip geçer.*"²

İbn-i Haldun'un bu kanıları, Avrupa rönesansından yüz yıl önce yazıldı. Avrupa o düşünceleri ancak ikinci, üçüncü elden, hâttâ kaynağını bile bilmeyerek pek geç

işitti.

Rönesansa giriş konağında İbn-i Haldun'dan sonra iki büyük insan belirdi. Biri Simavnalı Şeyh Bedrettin (1360-1421), diğeri Jan hüs (1369-1415) oldu. Bu iki adamdan Şeyh Bedrettin, yalnız İbn-i Haldun'u tamamlamakla kalmadı, İbn-i Haldun gibi salt teoriyle de kalmadı, kargaşalı topluma bilfiil düzen vermeye kalkıştı. Yazdığı 48 eserden yakıla yakıla bugün bize ancak dört tanesi kalmıştır. Gene de bunlardan tek başına Varidat bile Şeyh'in ne denli yüce bir evren kavrayışı beslediğini göstermeye yeter. Şeyh, yerle gök ayırdından sonra, yeryüzündeki sınır ve yasa ayırtlarını da "iptal" etti. Tümüyle insanlığı ortak bir topluluk durumuna getirmek istedi. Oysa dünya bambaşka bir yöne çevrilmişti. Onun için düşünceleri uğruna Şeyh çırpıçplak asıldı; Hüs diri diri yakıldı.

Rönesansta Sosyal Düşünceler (15. ve 16. yüzyıllar)

Sosyolojiyle kapitalizm arasında az çok bir paralellik vardır. Avrupa'da kapitalizmin yerleşmesi üç konak geçirmiştir: 1- Rönesans (diriliş), 2- İngiliz Devrimi, 3- Büyük Fransız Devrimi... Kapitalizm rönesansla tohumunu attı, İngiliz Devrimi'yle ilk zaferini kazandı, Büyük Fransız Devrimi'yle son zaferine erdi. Demek kapitalizm, rönesanstan Fransız Devrimi ne doğru gittikçe artan bir güç kazandı. İşte sosyal düşünceler de tıpkı bu gidişe uydu, Avrupa'da kapitalizmle birlikte gelişti. Üç gelişim konağını belirli yüzyıllara maletmek istersek şöyle diyebiliriz: Rönesans 15. ve 16. yüzyılların, İngiliz Devrimi 17. yüzyılın, Fransız Devrimi 18. yüzyılın malıdır.

Rönesans, basamaklı bir evrim, bir reformdu. İngiliz Devrimi, geniş insanlık evreninden çok, Büyük Britanya adasına kapanmış, oldukça mevzû bir devrimdi. Asıl Avrupa ile birlikte insanlığı baştan başa sarsan ve zamanı için "büyük" adını hakkıyla alan devrim, Fransız Devrimi oldu. Her sosyal hareketin önemine göre sosyal düşünceleri olur. Onun için bu üç konakta en büyük sosyal düşünce hareketlerinin Büyük Fransız Devrimi ne düşeceği kendiliğinden anlaşılır. Onun için sosyal düşüncelerin kaynağı Fransız Devrimi çağında, yani 18. yüzyılda bulunur. Bilim olarak sosyolojinin doğması ise ancak bu üç önemli değişiklikten sonra, işçi sınıfının sahneye çıkmasıyla görülür.

Rönesans yeniden doğuş demektir. O tarihte eski Yunan ve Roma'nın Akdeniz medeniyeti sanki yeniden İtalya'da dirilmişti. Akdeniz ticaretiyle birlikte önce İtalyan kent cumhuriyetlerinde modern uyanış canlandı: Sonra bu diriliş Fransa yoluyla Felemenk'ten İngiltere'ye atladı.

Rönesansın, söz yerindeyse, İbn-i Haldun'u, İtalyan hukukçu Makyavel'dir. Makyavel (1469-1527) siyaseti bir bilim olarak inceledi. *Prrens* adlı eserinde toplumla ilgili yasalar değilse bile, deneyerek edinilmiş kurallar öne sürdü. Tarihi ilk kez materyalist gözle elden geçirmeye çalıştı.

Rönesansın öteki ülkelerde filizlendirdiği sosyal düşünceler, genel olarak monarşi yönetimlerini ve zorbalığı, tek sözle derebeylik sistemini eleştirdiler.

İngiliz Thomas Morus (1480-1535) başbakanlığa dek çıktı. Yeni doğacak yaşantının yasalarını bulamadığı için, kuruntulu bir kardeş toplumu adına *Ütopya* eserini yazdı. Ondan sonra sosyal gidiş yasalarına uymayan ülkeler, hep o ütopya adıyla anıldı.

Thomas Morus, krallığa karşı saygısızlık gösterdiğinden dolayı asıldı. Böylece yüzyıl sonra İngiltere'de kopacak olan devrimin ilk müjdecisi kurban gitti.

Alman Melanchton (1497-1560) reformcuymdu. Fransız Rabelaies (1495-1553) doğa felsefesini kurdu. Hümanist ve epikürcüydü. Fransız la Boetie (1530-1563) zorbalık düşmanıydı: Büyük kuşkucu (skeptik) Montaigne (1533-1592) immoralist (maneviyat düşmanı), epikürcüydü. Akıl, kendiliğinden hiçbir metafizik doğruya, gerçeğe eremez derdi.

Bu üç Fransız da, özellikle kadim Yunan ve Roma kültüründe derindiler.

İnsanın doğal haklarına inanıyorlardı.

Jean Bodin (1530-1590) ancak Fransız çerçevesi içinde ılımlı krallık isteyebildi. "Ne kadar ülke varsa, o kadar çeşitte insan doğası vardır," demekle, insanın çevresine uyduğunu anlatmak istedi. Beğendiği krallık, Fransa'da sermayenin dilediği merkezleşmeyi yapacaktı.

İngiliz Devrimi Çağında Sosyal Düşünceler (17. yüzyıl)

17. ve 18. yüzyıllar, Avrupa'da kapitalizmin açtığı büyük buluşlar, büyük üretimler ve büyük devrimler çağları oldu. Sosyoloji bu yüzyıllarda doğmadıysa bile, doğmak için gereken belli başlı öğelerini o tarihlerde topladı.

17. yüzyılda patlak veren İngiliz Devrimi (1648) her ülkede modern sermaye ilişkilerinin gelişim kertesine göre sosyal düşüncelere kapı açtı.

17. yüzyıl İngiltere'sinde o ülkeyi "materyalizmin beşiği" yapan üç materyalist yetiştirdi.

Bacon (1561-1626) bütün felsefesini buram buram gelişen sanayi gereklerine uydurdu. Deneysel yöntemi ahlâk ve siyasete de uyguladı. Ama gerçekte kendisi pek ahlâksal davranmadı: Kendinden önce gelen adaşına borçlu olduğunu gizledi ve bu manevi vurgunculuk yanında bir burjuva olarak maddi vurgunculuklar da yapmaktan geri kalmadı.

Hobbes (1588-1679) *De Cive* ve *Leviathan* adlı eserlerinde burjuvaca materyalist bir determinizme vardı. Zamanındaki her orta halli İngiliz gibi, felsefede materyalizm, ahlâkta ütiliteryanizm (yararcılık); siyasette despotizm yanlısıydı. Toplumu bencil ve birbirine kurt gibi bakan kişilerden kurulu gördü. (Homo homini lupus: insan insanın kurdudur.) Her şeyde salt kaba gücün ilkel biçimde egemenliğini önerdi. (Bellum omnium contra omnes)... Bu kavramlar, besbelli Hobbes'un sözcülük ettiği rakip sermayedarlar sınıfının dünyayı görüşüne uygundu.

Locke (1632-1704) kendinden öncekiler gibi, bilgiyi denemeden çıkardı. *Sivil Hükümet Üzerine Deneme* kitabında, bir hayli sosyal kural öne sürdü. Böylece, Hobbes'un bencilliğini daha keskin biçimiyle ortaya koydu.

17. yüzyılda Fransa, burjuva devriminde henüz yüz yıl uzakta bulunuyordu. Onun için, Fransız kültürü tam materyalizme girme cesaretini bulamadı. Yalnız, bölük pörçük skolastikle savaştı.

Descartes (1596-1650) ancak Bacon'ı uzaktan izleyerek skolastiğe karşı yürüdü. Söze şöyle başladı: "Gerçeğe erişmek için, insanın, yaşantısında bir kez edinilmiş olan bütün kanılarını bir yana atıp, bütün bilgi sistemlerini yeniden ve ta temelinden kurması gerekir."³ İnsanın kendisini aynı insanken, Fransa'da büyüse başka, Çin'de büyüse başka olacağı düşüncesini belirtti.

(Doğuda İslam düşünürleri skolastiğe taklid adını verdiler. Hemen bütün tasavvufcular taklid ehli, yani skolastik olanlara saldırdılar. Descartes'ten 250 yıl önce gelen Şeyh Bedrettin Varidat eserini yazarken, işlediği konuda kimseden bir şey öğrenmediğini açıklayarak, bütün basmakalıp düşünceleri çürüttü ve Spinoza kadar mantıklı bir panteizmbütün varlık Tanrıdır öğretisi: tüm tanrıçılık kavramını savundu. Gazali (1068-1109) Descartes'dan 500 yıl önce, insanların doğdukları topluma göre din ve kanı edindiklerini açık seçik yazdı. Ne var ki, sonraları Doğu durdu. İlerlemeyi Avrupa sürdürdü. Onun için, bu sosyal bölümlenmeyi Avrupa'ya göre yapmak zorunda kaldık.)

Pascal (1623-1662) 23 yaşına dek erken deha gösteren bir bilim adamıydı. Sonra bozdu ve papazlaştı. Sağlamken şunları söyleyebildi: "Hiçbir haklı ya da haksız şey yok ki iklim değiştirenice nitelik de değiştirmesin. Üç derece kutuba yükseliş, bütün hukuk bilimini tersine çeviriyor. Bir boylam çemberi aşıldı mı gerçek karışıyor. Bu ne tuhaf adalettir ki, bir ırmak ya da dağla sınırı çiziliyor. Pirene'nin ötesinde doğru olan şey, berisinde yanlış!"⁴

Bossuet (1627-1707) kralların tanrısal haklarını savunan bir papazdı. *Genel Tarih Üzerine Söylevler* gibi eserlerinde, insanlığın gelişimi bir yasaya uyar kanısını açıkladı. Ancak o yasayı, tıpkı ustası Aya Augustien gibi, tanrısal alınyazısı kılığında gördü.

17. yüzyılda Felemenk henüz rönesanstan kalma ticaret hızını yitirmemişti. O ticaret hızı, İngiltere'de aldığı sanayileşme atılışına kavuşamamıştı. Bu yüzden sosyal düşünceler Felemenk'te de mistik bir kılıktan kurtulamadı.

Felemenkli Grotius (1583-1643) diplomattı. *Savaş ve Barış Hukuku* adlı bir eser yazdı.

Spinoza (1633-1677) başlıca eserlerinde bir hayli sosyal kural koydu. Bu kurallar, genellikle İngiliz düşünürlerinin bencilliklerini azıcık ılımlılaştırmaktan öteye geçemedi. *Tracius Teologico-Politicus* adlı kitabında dinsel bir rasyonalizm ileri sürdü. Bütün sistemi "mesafe+fikir = Tanrı" dengesiyle özetlenebilecek bir panteizm oldu.

17. yüzyıla girerken, İtalyan kentlerinin yıldızı söndü. Çünkü Akdeniz ticareti Osmanlı koltuğuna girdi. İtalya'da rönesansın çöküşü başladı. Bu yıkılış altında ezilen yığınlar adına ancak bir ütopya doğabildi:

Thomas Campanella (1568-1639) *Güneş Kenti* kitabında insanları kardeş eşitliğinin egemen olduğu surlarla çemberlenmiş bir şato kurmaya çağırırdı. Bu yüzden 27 yıl zindanda yattı.

Nihayet, gene bu yüzyılda Alman Pufendorf (1632-1692) *Doğanın ve İnsanların Hukuku*'nu yazdı.

Bunlanquie, Althusius da bu yüzyılın düşünürlerindendi.

Fransız Fanelon (1651-1715) bile, krallara karşı saf yürekten öğütleriyle 17. yüzyıl stilinde bir toplum kavramı taşıdı.

Alman Leibniz (1646-1716) gene iyimser felsefesiyle 17. yüzyıl sınırları içinde kaldı.

Fransız Devrimi Çağında Sosyal Düşünceler (18. Yüzyıl)

İngiltere'de kapitalizm, devrimini yapmış, yerleşmiştir. İngiliz için artık toplumsal sorunları kapatmak gerekir. Ekonomi ve politika açılıp saçılması birinci plana geçer. Materyalist felsefe ikinci plana düşer.

Fransa kapitalizmi devrimini 18. yüzyılda yapacaktır. Bu yüzden, İngiliz kapitalizminin bir yana bırakmış olduğu materyalizmi, yani devrimci felsefeyi Fransız düşünürleri daha büyük bir güçle ele aldılar. Bütün sosyal bilgi alanlarına uyguladılar.

18. yüzyıla gelinceye değin sosyal bilgiler alanı, genellikle felsefe adı altında bir karma düşünce olmaktan kurtulamamıştı. 18. yüzyılda, sosyal bilgiler gene felsefe patentinden gereği gibi kurtulamadılar. Ama doğal bilimlerin etkisiyle, felsefe içinde bir parçalanma ve bölünme belirdi. O zamana değin görülmedik, yepyeni, bağımsız bir bilim ortaya çıktı: ekonomi bilimi... Üretici güçler öylesine baş döndürücü bir çabuklukla geliyor ve ortalığı allak bullak ediyordu ki, yaşamda ve toplumda olduğu gibi, bilgi alanında da ekonomik ilişkiler çarçabuk kendilerine özgü bölge istedi ve buldu.

18. yüzyılın bütün egemen düşünce akımlarında başlıca iki eğilim ağır bastı: 1- Doğallık, 2- İyimserlik...

1- Doğallık: Doğada olduğu gibi toplumda da belirli yasalar var deniliyordu. Bunlar toplumun doğal yasaları demektir. O yasaları bulup uygulamak insanların doğal hakları olur vb... Budoğal sözcüğü, o sıra endüstriyle birlikte dev adımlar atarak ilerleyen doğal bilimlerin sosyal bilimlerden çok daha üstün ve güçlü bulunduklarını gösterir. Yalnız, doğanın yasaları, doğanın kendisinde arandığı halde, toplumun var olduğu öne sürülen yasaları ya insanın kafasında ya da Tanrının

dileğinde aranılıyordu.

2- İyimserlik:18. yüzyıl başlarında beliren Leibniz'in "mümkün olan dünyaların en iyisinde her şey daha iyidir" düsturu ün kazanmıştır. Bu düstur,18. yüzyıl ideolojilerinin alınlarına basılmış ferahlık damgasıdır. Çünkü insanlık, yeni ve ileri bir çağa hızla atlayacağını seziyordu. İyimserliğin maddesel deyiimi "ilerleyiş"tir. Onun için, hemen bütün 18. yüzyıl düşünürlerine egemen olan şey ilerleyiş düşüncesidir. Toplumun doğal yasaları "iyi"dirler. Çünkü, ilerleyiş etkenidirler. Evrim ve ilerleyiş tanrısal bir yasadır. Ekonomistler ancak o yasalara uyarak "ekonomik uyumu" kurmaya çalışırlar... O yüzyılın insanlığı böylece boyuna daha verimli bir üretim yordamına doğru ilerliyordu.

Bu çağda yetişen ekonomistler bir yana bırakılırsa, bütün öteki düşünürlere toptan "18. yüzyıl düşünürleri" ya da "18. yüzyıl maddecileri" adı da verilebilir. Bu açıdan sosyal felsefelerle ekonomi bilimlerini ayrı ayrı görmek yerinde olur.

Bu ayrıma giren düşünce akımlarını daha kolay anlaşılır kılmak için dört bölümde inceleyeceğiz: a) Sosyal felsefeler, b) Hukuk felsefeleri, c) Materyalistler ve Ansiklopedistler, d) Ekonomi bilimleri...

Sosyal Felsefeler

Sosyal felsefenin konumuzla ilgili biçimlerine tarih felsefesi adını verebiliriz.

18. yüzyıla gelinceye değin genellikle tarih felsefesi denilen çerçeveye kıyamet düşüncesi girebilir. Mitolojilerde, masal ve dinlerde bu kanıya sık sık rastlanır.

Doğu mitolojilerine göre, insanlığın yaşadığı altın çağ, ta bilinmez gerilerde kalmıştır. Bugün biz altın çağın sıkıntılı ve kördövuşlü medeniyetlerden önceki, sınıfsız kardeşlik toplumu olan ilkel komüna olduğunu biliyoruz. İlk insan medeniyet berzahına girdikten sonra kaybettiği kankardeşlik çağını bir türlü unutamamıştır.

Gene Doğu mitolojilerine göre, ileride bulunan şey, nirvana, yani yokluktur. Bu da, her antika medeniyetin en sonunda bir yıkılışla yok oluşundan kinayedir.

Yunan felsefesinde Heraklit, evrensel bir patlangıç tasavvur eder. Çünkü kendisi, Yunan kentlerinde medeniyeti kuran bezirganlık ilerledikçe eski soylu (toprak sahibi) sınıfın yıkıldığını görmektedir. Ve kendisi de o yıkılan sınıftandır.

İbranilerde mehdi, müslümanlarda deccal, hristiyanlarda antekist, çıktığı zaman patlak verecek olan kıyamet düşünceleri de Semit uluslarının Yakındoğuda binlerce yıl dışarıdan içeriden izledikleri medeniyet yıkılışlarının simgeleridir. Bu örnekler hemen medeniyetle uzak-yakın ilgili olabilmış her toplumda, ilkel ve kötümser kasastrof (yıkılış) olaylarını anlatır. Bu yıkılışları bir tür kaçınılmaz sosyal yasa durumuna sokar.

O güne değin gelip de sonuna dek ayakta durabilen hiçbir medeniyet gösterilemiyordu. Bu durum her toplumun önünde sonunda bir gün yiteceği düşüncesini en yüce sosyal kural yapıyordu.

Dünya kültüründe tarih felsefesini bilinçli ve olumlu biçimiyle ilk ortaya atan kişi, İslam bilgini İbn-i Haldun'dur. O büyük düşünür, zamanının bütün tarih bilgisini inceledikten sonra, çeşitli ulus ve medeniyetlerini durmaksızın ardarda gelip geçtiklerini pekiştirdi.

İbn-i Haldun'a göre, önce Süryani, Nıpti, Kıpti, İsrail, Pers devletleri doğdular, battılar. Sonra ikinci Pers, Rum, Arap ulusları çıktı... *"Bunların kimi tören ve görenekleri kendilerinden önceki ulusların göreneklerine uygun ve benzer ve kimileri uygunsuz oldu. İkinci karndan sonra dahi batma ufkunda (küremizde) Kureyş kabilesi doğusundan dünyayı aydınlatan güneş olarak İslam Devleti doğup birinci karndan yürüyegelen görenekler ve davranışlar tümüyle yokoldu."* Sonra Araplık da çöktü. *"Hüküm ve tasarruf Arabın gayri, Acemler eline girip, Doğuya Türkler ve Mağrip'e (Batiya) Berberiter ve Kuzeye Efrenc istila eyledi."*

(Böylece bir devlet çıkar, diğeri batar.) *"Bundan sonra bir devlet dahi ortaya çıkıp ikinci devlete üstün geldikte, ol devletin adamları dahi kapladıkları devletin bazı*

davranışlarını benimseyip, hoş görüp ve kendûlara mahsus olan davranış ve görenekleri dahi eskiden olduğu üzre yürütüp açıklamalarıyla, kapladıkları ikinci devletin kimi göreneklerine uyup ve kimisine uymayıp, ama önceki devletin davranışlarına aykırılıkları ve karşı koyuşları daha çok olup, bunlardan sonra gene, her ortaya çıkan devletler dahi tutumlarında ve davranışlarında kendilerinden öncekilerine uyararak ve karşı koyarak, basamak basamak ve kerte kerte giderek ön basamaklarda bulunan devletlere sonra gelenlerin uygunlukları tümüyle yiterek ve tören ve şölenleri toptan işleme olup yok oldu ve unutuldu."

Görülüyor, yukarıdaki düşünceler 14. yüzyılın ürünüdür. Batı Avrupa'da ona yakın düşünceler ancak 18. yüzyılda ortaya çıkabilecektir. Avrupa'da 400 yıl sonra yapılacak olan tarih felsefesi, İslam dünyasında çok daha gerçekçi ve güçlü olarak 400 yıl önce yapılmıştı.

Bu anlaşıldıktan sonra, Avrupa'nın 18. yüzyıl tarih düşünürlerini özetleyelim.

İtalyan Vico (1668-1744): *Yeni Bir Bilimin İlkeleri* adıyla yazdığı eserde, İbn-i Haldun'unkine yakın, Tanrıci bir tarih felsefesi kurdu. Rönesans yurdunda yetişen Vico, belki de Endülüs yoluyla sızan İbn-i Haldun'un etkisi altında kalmıştı.

Vico'ya göre, düşünürler, Tanrı'nın yaptığı ve dolayısıyla ancak Tanrı'nın anlayacağı doğa evrenini bırakmalılar, insanın yaptığı sosyal evrene bakmalılar. Her insan kümesi, önceden kurulmuş ezeli ölküsel bir tarih yolunda yürür. Yırtıcılık (ordu=yürekli) + pntilik (ticaret = zenginlik) + mevki hırsı (siyaset iktidarı=düzen) denilen üç rezillikle sonuçları, tarihte rahmaniyetin, Tanrı'nın yaptığı etkiyi gösterir. Bunlar değişmezler. İnsanın maddesel ve anlamsal varlığı, yani ihtiyaç ve adetleri durmadan değişir (annelik duygusu, eşitlik düşüncesi vb. gibi). Maddesel, anlamsal, ahlâksal açılarından insan, içinde bulunduğu ortamdan etkilenir. Tarih bir çemberin çevresinde döner. Pascalın "itus" ve "reditus" sözcüklerine karşılık, Vico'nun "corsi" ve "ricorsi" dediği geliş-gidiş, oluş-yokoluş, bir tür "loi du cycle: çember yasası" (Pappoport) görünüşünü alır. Vico, dilbilimden, çeşitli uluslarda görülen gelişim yasalarının aynı olduğunu, insanlığın hep aynı ardarda gelen çağlardan geçtiğini öğretir.

Fransız Voltaire (1694-1778): 18. yüzyıl düşünürlerinin en verimlilerinden biridir. Yazı sanatının her dalında, felsefede, tarihte, edebiyatta çok ve çeşitli eserler vermiştir. Tarih felsefesinde Gelenek ve Görenekler Üzerine Deneme eseri ün kazanmıştır. Hindistanın fiziği başka olduğu için morali de ahlâkı ve maneviyatı da başkadır der. Voltaire'e göre felsefe, fatalizmi (yomsuz alınyazıcılığı) boğmasaydı, Avrupa mezarlığı dönerdi.

Fransız Condorcet (1744-1794): Her şeyden önce ilerleyiş yasasına inandı. Condorcet'ye göre, insanın vaktiyle ne idiği, bugün ne olduğu görülürse, doğanın olanaklı kıldığı ilerleyişleri sağlamak ve aceleştirmek için gereken araçlara bundan sonra da erişileceği anlaşılır. Düşünür, matematik bilimini sosyal bilimlere uygulamaya çalıştı. İnsan ruhunda olagelen ilerleyişlerin tarihsel bir tablosunu taslaklaştırdı. İnsan türünün evrimlenmiş olduğunu öne sürerek evrim teorisine bir çeşit hazırlık yaptı.

Alman Herder (1744-1803): *Tarihsel Tablo* adıyla 1794 yılında çıkan eserinde ilerleyiş yasalarını pekiştirmeye çalıştı. Herder'e göre, tarih felsefesi, aldığı ada layık olmak için, yıldız sistemlerini gözden geçirmekle işe başlamalıydı.

Bunlar dışında Mably (1709-1785), hâttâ Holbach (1723-1789) ve Morelly gibi düşünürler bile tarih felsefesi yaptılar.

Hukuk Felsefeleri

Tarih felsefesinin bir bölümü sayılabilir. Yalnız, tarihten çok hukuk ilişkilerini işleyerek, İngiliz Devrimi'nden ders alır.

Fransız Montesquieu (1688-1755) der ki: *"Maddesel evren gibi düşünce evreninin de yönetilmesi gerekir. Çünkü moral evrenin de doğası gereği değişmez*

yasaları varsa bile, moral evren kendi yasalarının maddesel evren gibi izlemez."

Düşünür ünlü Kanunların Ruhu (1748) eserinde: "*Yasalar, şeylerin doğasından kaynaklanan gerekli ilişkilerdir,*" kanısıyla yola çıkar. İnsanların yasalara boyun eğmeleri de ancak bundan dolayıdır. Eğer yasalar insanların ve şeylerin doğasına uymasalar, kimse onlara boyun eğmez.

Yasaları belirleyen "şeylerin doğası" nedir? Şu üç kategoridir:

- 1- Fizik ortam: Çevredeki güneş, iklim vb. maddesel evrenin etkileri;
- 2- İnsanın doğası;
- 3- Tarihsel durum ve çevre koşullarının ilişkileri.

Böylece, doğayla insanı ve toplumu ve tarihi-birbirine karıştıran Montesquieu en sonunda şu kanıyı açıklar:

"Doğaya en uygun yönetim, özel durumu hangi ulus için kurulduysa, o ulusun durumuna uygun düşer."

Montesquieu, doğal bilimlerin etkisi altında kaldı. Coğrafya nedenlerine aşırı önem verdi. Kuzeyliler ahlâklı, güneyliler hırslı; ılımlı iklimde yaşayanlar değişken ahlâklı olurlar derdi.

Fransız Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Montesquieu'nün kanılarıyla Hobbes'in "doğal haklar" kavramını Fransız politika yaşamına uygun bir anlamda geliştirdi. Medeniyetin insanları soysuzlaştırdığını, doğaya dönmekten başka kurtuluş yolu olmadığını savundu. Toplumsal Sözleşme (1762) adlı eserinde, doğa düzeninde bir politika sistemi kurmanın esaslarını anlattı. Bu yolda eski Yunan kentlerindeki demokrasiyi örnek gösterdi.

Materyalistler ve Ansiklopedistler

Tarih ve hukuk düşünürlerinden sonra gelen maddeci ve sansüalist (criateryalist duyucu) düşünürler vardı. Bunlar ansiklopedistler, hukuk ve tarih düşünürlerinden ayrı sosyal kavramlar besliyorlardı. Onlar da öncekiler gibi toplumda genel bir determinizm aradılar. İnsan bilgilerinin birliğini kanıtlamaya çalıştılar.

18. yüzyıl düşünürleri: Hume (1711-1776) bir yana bırakılırsa, hepsi Fransızdır. Çünkü, çağın kımıltısı, devrim, Fransa'da olacaktı.

18. yüzyıl düşünürlerinden en ünlülerinin yalnız adlarını analiz: Diderot (1717-1785): Ansiklopedi yi 1751 yılında kurdu. Helvetius (1715-1771): Mutlak sansüalistti. Condillac (1715-1780): Sansüalistti. D'Alembert (1717-1783): Ansiklopedi kurucularından. İnsan bilimini aradı. Holbach (1723-1789): Doğa sistemi gibi bir sosyal sistem tasarladı. Cabanis (1757-1808): Doktor. Eseri: *İnsanın Maddesel ve Anlamsal Tretesi*. Bichat (1771-1802): Anatomici.

Ekonomi Bilimleri

18. yüzyılın ekonomi bilimini iki dalda toplayabiliriz: 1Ekonomi politik, 2İstatistik.

1- Ekonomi Politik: Bu çağda ekonomi politik bilimi fizyokratizm adını aldı.

Fransız Quesnay (1694-1774): Ekonomi politiği başlıbaşına bir bilim yapanlardandır. Açtığı yolda yürüyenler şunlardır: Turgot (1727-1781), Dupont de Nemour (1739-1817), Mercier de la Rivière, Mirebeau (1744-1791)... vb.

Quesnay *Ekonomik Tablolar* (1758) adlı eserinde, tarım temeli üzerine kurulmuş bir doğal düzen düşüncesini anlattı. Dedi ki: "*Pozitif hukuk bilimi, toplum olarak birleşmiş insanlar için besbelli en yararlı düzeni örgütleyen doğal yasaların bildirilmesinden ibarettir. Bir imparatorluğun sürekli olarak huzurun ve genliğini (refahını) sağlayacak olan şey, o yüce yasaları bilmekten ibarettir.*"

Dupont de Nemour 1768 yılında Quesnay'ın yazılarını *Fizyokrat* adı altında topladı. Kendisi, "toplumla ilgili fizik yasa"lardan konu açarak şöyle dedi: "*Doğal yasalar, doğanın yaratıcısı tarafından kurulmuş düzen içinde herşeyin akıp gittiği*

temel koşullarıdır."

Mercier de Riviere, 1767 yılında yayınladığı *Politik Toplumların Doğal ve Temel Düzeni* eserinde şunları yazdı: "*Yasaları yapmak deyiminden, hiç de vaktiyle yapılmamış, yani toplumun temel düzeninin doğal sonuçlarından olmayan bir dizi pozitif yasalar kuruntu icat etmek ve kurmak anlamı çıkarılmamalıdır.*"

2- İstatistik: İlk olarak İtalyan Sanso Visso, 16. yüzyılda hükümetlerin karşılaştırılmalı incelenmesi düşüncesini ortaya atmıştı. 1660 yılında Alman bilim adamı H. Conrifo düşünceyi "staatskunde", yani devlet sanatı ya da anlatılış devlet bilimi olarak Helmstedt Üniversitesi'nde okuttu.

İstatistik sözcüğü ancak 18. yüzyılda (1759) Gottfried Achenwald tarafından konuldu. Ona göre istatistik: "*devletlerin karşılıklı ve karşılaştırılmalı durumlarının derinleştirilmiş bilgisi*" oluyordu.

İkinci Ayrım

SOSYOLOJİ MÜJDECİLERİ

17. ve 18. yüzyıllarda, bilim henüz birikim bilimidir. Her alanda bol malzeme yığıldı. Bu yığın yığın olaylar içindeki zincirleme bağılıkları, yasaları ancak 19. yüzyıla birlikte bulmak gerekti. Ve o zaman bilim sınıflama bilimi durumuna girdi.

Geçen yüzyıllarda, doğal bilimlerden yalnız mekanik bilimi bir kerte ileriye. Onun için, sosyal yorumlamalar ister istemez mekanik biçimde oluyordu. Doğa, kımıltılı, yani hareket halinde görünüyordu. Ama, bu hareket değişmeksizin aynı çember çevresinde dönüp dolaşır sanılıyordu. 18. yüzyıl düşünürleri "makine insan"ı öne sürdüler. Kant insan yeteneklerinin gelişimini kategoriler biçimine koydu. Oysa, düşünceyle gerçeği birbirine karşıt saydı. Kant'a göre doğru, gerçek bir kaos, bir mahşerdi. O mahşer içinde maddeye düzen verecek şey, ancak düşünce olabilirdi.

19. yüzyıla birlikte, doğal bilimler çarçabuk yeni sonuç ve buluşlara ulaştı. Sosyal bilimlerden tarih çok gelişti. Ekonomi-politik, istatistik, etnografya incelemeleri dönüm noktalarına geldiler. Doğal bilimler endüstrinin gelişimine paralel olarak ilerledi. Yalnız, sosyal bilimler, yaman malzeme yığmalarına karşın, gerekli sonuçları çıkartmakta bir hayli engelle uğradılar.

O zamana dek sosyal bilimlerde hasbi sayılacak salt kendini bilime verip doğruyu araştırma bir kerteye dek elden gelmişti. 19. yüzyılın ikinci çeyreği gelir gelmez, ileri Avrupa ülkelerinde yeni tezli bir sosyal sınıf, işçi sınıfı toplum ve politika sahnesine ansızın ve gürültüyle çıktı. Ortaçağda nasıl burjuvalar din ve toprak ağalarına karşı savaşırken varolan bilimlerden yararlandılarsa, tıpkı öyle, 19. yüzyıla birlikte Avrupa işçi sınıfları da burjuvalara karşı savaşırken varolan bilimlerden yararlanmaya kalkıştılar.

Bütün bilimler, doğada ve toplumda her şeyin değiştiğini göstermek sonucuna varıyorlardı. Bu eğilim, yaşantısında bir değişiklik bekleyen işçilerin çıkarlarına uyuyordu. Ama, karşı yanın, burjuvalarla onlara katılan emlak sahiplerinin işine gelmiyordu. Bunun üzerine, egemen toplumda bilime karşı karşıt ilgiler belirdi.

Bir zaman düşünürler materyalist ve idealist diye iki kampa bölünmüşlerdi. Şimdi sıra bilimlere gelmişti. Özellikle toplum bilimleri açıktan açığa keskin iki karşıt kampa ayrıldılar: Sosyal değişiklikten yana olanlara genellikle devrimci, değişikliğe karşı olanlara gerici ya da tutucu denildi. Özel olarak devrimci eğilimlere sosyalist, gerici eğilimlere anti-sosyalist adları verilebilir.

19. yüzyılın ilk yarısı, hele ortalarına doğru, gerçek sosyal bilimle yalancıları arasında ve sosyalistlerin de gerek birbirleriyle gerek sosyalizm düşmanlarına karşı yaptıkları uzun dövüşlerle dolup taşacaktır.

Sosyal kavramların 18. yüzyılda, Fransız Devrimi'nden gelme hızla, hep aynı

yönde ilerleyiş parolasıyla nasıl yürüdüğünü görmüştük. 19. yüzyılda, sosyal kavramların birliği sona erdi. Toplumun iç çelişkileri düşüncelerin ikiye bölünmesini gerektirdi. Bu iç çelişkiyle düşünce bölünmelerini bize en iyi gösterecek örnek Almanyadan alınabilir.

17. ve 18. yüzyılların yığdığı uçsuz bucaksız bilgi malzemesi, Alman düşünürü Hegel'in kişiliğinde kaçınılmaz sentezine uzandı. Hegel ilk defa olarak diyalektik yöntemi modern bilim düzeyine uygunca ve güçlü olarak koydu. Gerçi Hegel'in diyalektiği idealist ve mistik bir buğuyla kaplı ve tersine dönüktü. Ne var ki, belirttiği ilkeler canlı olaylardan çıkartılmıştı.

Diyalektiğe göre çelişki: "Bütün yaşamın ve hareketin kökü"dür. Biricik akla yakın olan şey; oluş ve süreç, yani zincirleme değişikliklerle ilerleyiştir. Genel olan diyalektiğin gidiş yasasından dışarıda ne doğa ne toplum olayı vardır vb...

Hegel, güçlü görünüşüyle birlikte, önce 18 yüzyılın mekanist etkisinden sıyrılamadı. Sürecin, değişimin ve oluşun zaman içinde değil, mekân içinde geçtiğini öne sürdü. Bütün sistemini mutlak düşünce üzerine kurdu. Böylece Hegel'in diyalektik yöntemi evrende değişmeyen mutlak hiçbir şey bulunmadığını söylerken, Hegel sistemi düşüncenin mutlak olduğunu, yani değişmediğini öne sürebildi. Bir düşünce için bu durum, kendi kendisini çatlatacak bir iç çelişkiydi.

Hegel sisteminin içinde kabaran çelişki, ona dışarıdan, o zamanki Alman toplumundaki çelişkiden geliyordu. Nitekim, Hegel felsefesine bağlı olanlar hızla iki karşıt Hegelcilere bölündüler:

1- Sağ Hegelciler: Düşünürün mutlak düşünce sistemine dayandılar. Alman toplumunda mutlak iradeli bir kralın egemen olmasını, devletin mutlak iktidara sahip bulunmasını savundular. En koyu Prusya ağalığına ve gericiliğe destek oldular.

2- Sol Hegelciler: Hegel'in diyalektiğine önem verdiler. O zamanki Almanya'da henüz burjuvazi kendi devrimini yapmamıştı. Küçükburjuvazi ve işçilerle birlikte az çok devrimci geçiniyordu. Sol Hegelciler bu üç sosyal sınıftan hangisini temsil ettilerse o kertede devrimci oldular. Sol Hegelcilerin en ileri işçi sınıfına yakın düşen unsurları sosyalizme ve tarihsel maddeciliğe dek vardılar.

Bu bir tek ülkede bir tek düşünürün doktrini çevresine toplanmış görünen bölünme gerçekte Avrupa sosyal eğilimlerinde hemen bütün Batı düşünürlerini kaplayan büyük çelişki ve bölünmenin simgesinden başka bir şey değildi. Bunu sosyal sorunlara ocaklık eden Fransa ölçüsünde daha geniş bir örnekle belirtelim.

Saint-Simon ve Augusto Comte

Sosyoloji biliminin ilk büyük ve eşsiz müjdecisi Saint-Simon (1760-1825) dur. Ancak Saint-Simon sosyalisttir. Onun için, sosyalizme düşman olan cephe, sosyolojiye hep başka kaynaklar aramıştır.

Anti-sosyalist sosyologlar kendilerine Auguste Comte'u (1798-1850) müjdecisi saydılar. Gerçekte A. Labriola'nın pek doğru olarak söylediği gibi: "Dahi Saint-Simon'un soysuz ve gerici öğrencisi" olan Comte, Saint-Simon'u salt çalmış ve tahrif etmiştir. Burjuva cephesince pek olumlu ve makbul tutulmasına neden bu iki kalpazanlığıdır. Dediğimizi kısa yoldan kanıtlamak için ustasıyla çömezi alt alta yüzleştirmek yeter.

Saint-Simon'a göre: Ulusların evrimlerinde benzerlik var. Bu benzer evrim "denilen şeye, insanlar, ellerinde olmayarak ve farkına varmaksızın boyun eğler". Bu sözyle Saint-Simon iki önemli noktayı belirtiyor: a) Toplum bir dizi yasayla evrimini yapar, b) Bu yasaları insan iradesi etkilemez...

Bu iki görüş de, Saint-Simon'un eleştirdiği kapitalist toplum için doğrudur. Ayrıca düşünür, o kanısıyla pasiflik (davranış düşmanlığı) ya da fatalizm gibi sonuçlar çıkarmaz. Gerçi Saint-Simon, insanların neden farkına varmaksızın bir dizi yasaya boyun büküklerini açıklamıyor. Bununla birlikte, insan bilincine ve iradesine söz geçirmek için, ütöpik de olsa, bir sosyalizm kurmak ister.

Augusto Comte'a göre: *"İnsan ruhunun ilerleyişlerindeki en yüksek yasa, her şeyi ardından sürükler, her şeye egemendir. O yasa için insanlar bir dizi*

aygıttan, aletten başka bir şey değildir." "Bize düşen, bu yasa (yani gerçek Tanrımız) tarafından körü körüne itilmektense, onun bize çizdiği yörüngeyi hesaplayarak, nedenini bilerek boyun eğmektir."

"Felsefe mükemmelliği" sayılan Compt'e'un, düşündüklerini Saint-Simon'dan aşırıldığı besbelli oluyor. Yalnız, Saint-Simon için bilimsel gözlem olan şey, aşırı Compt'e'ta şöyle alt alta soysuzlaştırılır:

a) Önce: Saint-Simon "ulusların evrimi" der. Compt'e bunu "insan ruhunun ilerleyişleri" biçimine sokar. Başka bir deyişle, "evrim"i toplumdan alıp "ruh" dediği bulutlar arasına göçürür.

b) İkincisi: Saint-Simon sosyal yasaya "farkına varmadan boyun eğiyoruz" der. Compt'e hemen yasaya karşı "aletten başka bir şey değiliz" diyerek yasayı "Tanrı" kılığına sokar. Ona insanüstü "kader" gibi bir güç yakıştırır.

c) Üçüncüsü: Yukarıdaki kanı başkılıklarının sonuçları bellidir. Saint-Simon sosyal kör yasaya karşı insanları bilinçle silahlandırmaya çağırır. Augusto Compt'e, modern bir peygamber çalımıyla yasa-tarihinin emrine körü körüne boyun eğmemizi vaaz eder.

Saint-Simon'a göre: *"Bir toplumda ortak bir ahlâk düşüncesi olmazsa, o toplum kalıcı olamaz."* Düşünür bakıyor. İçinde yaşadığı toplumun insanları karşıt çıkarlarla düşman kamplara ayrılmış. Birinin iyi dediğine diğeri kötü diyor. Saint-Simon, öyle iç çelişkili bir toplumun sürüp gidemeyeceğini anlatıyor.

Compt'e'a göre: Tarihe egemen olan güç, manevi etkendir. Savaşlar "tarihsel bir kaçınılmazlıktır". Bu kanısıyla Compt'e, tarihi manevi etmenler üzerine bindirmekle, insanlar arasındaki ilişkilerin maddesel, ekonomik temelden çıktıklarını hiçe sayar ya da maskeler. Sonra, savaş gibi çelişkileri önüne geçilmez kader ya da doğa yasası sayar. Onlarla savaşmayı reddeder.

Saint-Simon'a göre: Bir "yeni bilim" gerekir. Fizyoloji beden (organizma) için neyse, yeni bilim de toplum için odur. *İnsan Bilimi Üzerine Anı* adlı eserinde yeni bilimi olayların incelenmesinden ve eleştirisinden çıkacak bilgiler üstüne kurmayı öne sürer. *"Bir parçasını insan biliminin oluşturduğu fizyoloji, diğer maddesel bilimler için kabul edilmiş olan yöntemle incelenecektir,"* der. Tarih şimdiye dek büyük olayları küçük nedenlere bağladı. Artık "ulusal tarihler" yerine "türün tarihi" gelmelidir.

Görüyoruz, Saint-Simon, henüz adı konmamış olan sosyolojinin pozitif bir bilim haline gelmesini istiyor. O bilimi fizyolojiden ayıramaması bile ince anlamlıdır: O zamanlar doğal bilimleri ayrı, toplum bilimlerini ayrı yöntemlerle incelemek adetti. Saint-Simon o yöntem ayrılığını çürütme çabasıyla, insan bilimini fizyolojiden sayıyor ve tarihte başlıca rol oynayan büyük nedenleri, yasaları arıyor.

Nitekim onun gerçek öğrencisi Buchez 1826'da Saint Simoncu *Le Producteur* dergisinde: "Kişisel fizyolojiden sosyal fizyolojiye geçiş dereceleri"ni araştırıyor.

Auguste Compt'e'a göre: Bilimlerin en yukarısında fizik vardır. Fizik bilimi organik fizik, inorganik fizik diye ikiye ayırır. Organik fizik de ayrıca iki kısımdır: 1- Fizyoloji: Kişisel olayları inceler; 2- Sosyoloji: "tür üzerine" olur. Böylece karşımıza gene Saint-Simon'un daha anlamlı düşen "türün tarihi" sözü çıkar.

Auguste Compt'e, Saint-Simon'un fizyoloji sözcüğü yerine sosyal fizik kavramını kullandı. Ancak, 1839 yılında bu yeni bilime Quetelet'in Sosyal Fizik (1835) kavramıyla karıştırılmaması için sosyoloji adını koydu. Ne var ki, bu ad altında düşünce bakımından Saint-Simon'u aşacak yerde, ondan çeyrek yüzyıl sonra geldiği halde, hep geri kaldı.

Örneğin, Saint-Simoncu *Le Producteur* dergisi, türyani genel insan tarihi ile kişi fizyolojileri arasındaki farkı şöyle açıklar:

"Sosyal olaylar yer yuvarlağının çeşitli noktalarında ve çeşitli tarih sınırlarında aynı değildir. Kişi hep aynı içgüdüyü, ayrı ihtirası ve aynı ihtiyaçları gösterdiği halde, sosyal örgüt bundan mümkün olduğu kadar farklı olur ve birçok belirgin dönüşümler geçirir: Bu durum kanıtlar ki, toplum, salt kişisel eğilimlerin ifadesi değildir. Tür fizyolojiye ait olan yasalardan başka, bir dizi özel yasaya tabidir."

Auguste Comte yukarıdaki düşünceyi başka lakırdılarla biçim değiştirerek tekrarlar: "*Fizyolojik yasaların etkisini değiştiren sosyal kaşullar, özellikle en esaslı yorumlarıdır,*" der. Sonra Şöyle bir Sınıflama yapar:

a) Sosyal Statik: Sosyal anatomi gibi, sosyal sistem içindeki çeşitli parçacıkların birbirlerine karşı olan etkilerini inceler. Sosyal statik "düzen"e ve aynı zamanda birlikte varoluş yasalarına bakar.

b) Sosyal Dinamik: Başka başka kuşakların ardarda birbirleri üzerine etkilerini araştırır. Sosyal dinamik, gelişim anlamına gelen ilerleyiş yasalarına bakar. Bu ilerleyiş "başka başka bağımsız uluslarda görülen paralel gelişimlerin açık seçik kıyaslamalarıyla" anlaşılabilecek olan bir düzene bağlıdır.

Burada dikkate değer özgünlük şudur: Auguste Comte, Saint Simon'dan çok gerici olan kavrayışlarını, biçim açısından sözde yeni ve ileri bir dizi bölümlere uğratar. Yani, öz ve iç züğürtlüğünü, biçim ve dış gösterisiyle ört bas etmeye çalışır. Aşağıda göreceğiz, bu çelişik eğilim ondan sonra gelecek bütün sosyoloji okullarında tekrarlanacaktır. Nerede sosyal bilim bir kalbüstürmalara uğrıtılacaksa, orada yığınla tanım ve sınıflamalar bizi ucu bucağı bulunmaz dehlizler içinde çıkmazlara sokmaya çabalayacaktır.

Bundan önce söylediklerimizin özeti şudur Saint-Simon devrimcidir: Endüstri ağalarına karşı üretimi "örgütlenmek" gerektiğinden konuşur. Auguste Comte tutucudur: "Pozitif politika" ile "devrime son vererek" "ilerleyiş" dediğı gidiş "düzen" kurup savunmaya bakar. Saint-Simon: İşin içyüzünü, doğrusunu arar. Auguste Comte: Artık iktidarı sağlamlaştırmış olan sermayenin kararlılığını, tutarlılığını korunmaya çabalar. Auguste Comte'ta: Saint-Simon'dan yeni denilecek adlandırmalardan başka bir şey yoktur. Ona karşılık metodoloji bakımından Saint-Simon'da -hâtta Comte'un doğru dürüst kavrayamadığı dahiyane görüşler yaşar. Örneğın, Saint-Simoncuların başlıca bildirilerinde doktrinin açıklanması şöyle yapılır:

"Ekonomi-politikte metod tarihsel olacaktır. Herhangi bir sosyal olaylar düzenini, örneğın ekonomik olayları bilimselce açıklamak, o olayların ardarda gelerek yarattıkları serinin değişme yasasını, bir veya birçok başka serilerin değişme yasalarına bağlamak gerekir." Gene Saint-Simoncular: "İnsanın insan tarafından sömürölmesinin ve mülkiyet hakkının boyuna değişmesi" gözlenirken "mülkiyetin değişmezliğı" üzerine öne sürölen iddiayı: "genel bir önyargı" sayarlar. Derler ki: *"Bütün öteki sosyal olaylar gibi, mülkiyet de ilerleyiş yasasına uyan bir sosyal olaydır; öyleyse, çeşitli çağlarda, çeşitli yordamlarla ortalığa yayılmış olabilir, deyimlendirilebilir ve düzenlendirilebilir."*

Saint-Simon ve öğrencilerinin görüşleri, sanki tarihsel maddeciliğē taban hazırlar. Ne var ki, onlar henüz doğāl bilimlerin etkisinden kurtulmuş değillerdir.

İki Kamp

Buraya dek söylediklerimizden şu sonuçlar çıkıyor:

1- Saint-Simon'dan beri, sosyal bilimler alanında pek açık seçik bir bölünme başlamıştır. 18. yüzyıldaki düşünce ayrılıkları bu kertede kesin değildi. Düşünürlerin çoğı az çok ilericiydiler. Çünkü, o yüzyılda burjuvazi, köylölük, esnaflar ve işçi sınıfı derebeyliğē karşı bir tek cephe olarak dövüşmeyi bitirmemişlerdi. Derebeylik devrilip kapitalist sınıfı iktidara gelir gelmez, bütün diğēr halk tabakaları ve özellikle işçi sınıfıyla arasında ekonomi bakımından varolan çelişkiler her gün biraz daha politika alanında keskinleşti. Bu çelişkilerin yarattığı direnme ve dövüşmeler 19. yüzyıla birlikte ekonomik ve politik işçi örgütleri biçimine girdi. Sosyal bölünme ve kavgalar ister istemez düşünce alanında bölünmelere ve kavgalara yol açtı.

2- Saint-Simon'dan beri işçi sınıfı adına konuşan sosyal bilim adamları yetişti. Bunlar ellerinden geldiğince, bilimsel araştırmalar ve ilerleyiş keşifleri yapmaya giriştiler. Üstün sınıflar adına konuşanlar ise Aguste Comte örneğinde gördüğümüz gibi durmadan karşı tarafın bulup ortaya attığı yeni düşünce ve tezleri baltalayarak;

gericiliği bilimleştirmeye uğraştılar.

Onun için bu çağın sosyal tezleri iki kampta özetlenebilir: 1- İlerleyişten yana olanlar (sosyalistler); 2- Gerileyişten yana olanlar (sosyalizm düşmanları)...

1. Ünlü Gericiler

Maistre (1753-1821): Siyasette güçlü yumruk (otorite) ister.

Malthus (1766-1834): İngiliz iktisatçısıdır. *Nüfus İlkeleri Üzerine Deneme* kitabında insanların besilerden daha çabuk arttığını ileriye sürdü. Buna karşı evlenmeleri azaltma yolunu gösterdi. Malthus'un teorisine göre, savaşları, hâttâ salgın hastalıkları bile topluma yararlı saymak gerekir. Oysa Malthus'un tezi önce gerçekdışı bir uydurmadır. Sanayi ilerledikçe şehir üretimi gibi köy üretiminin de verimi artar. Kıtlik ortaçağ ürünü bir afettir. Kapitalizmde görülen krizler bolluktan ötürü zaman zaman gelip çatar. Modern ekonomi krizlerinde yakılan buğdaylar, denize dökülen kahveler, Malthusianizm tezinin kalbliğini kânitlamıştır. Aslına bakılırsa toplumda herşey gibi nüfus da ancak ekonomi olanakları kertesinde artar. Ekonomice beslenemeyecek olan nüfus yetişemez. Bizde doğumcu profesör Besim Ömer, bütün ömründe bir şeyi kanıtlamıştır: Doğan çocukların %75'i ölürdü. Yani, geçimi sağlanamayacak çocuk anakarnından düşmezse, beşikte ölür.

İş böyleyken olayların tersine giden Malthus'a bu sözde düşünce nereden gelmiştir? Kimi aldatıcı görünüşlerden. Malthus'un demagojisi şu görüntüden kaynaklanır: Kapitalizm ilerledikçe özellikle sanayisi gelişen şehir nüfusu artar ve kaldırımlara fazla nüfus taşar. Gerçekte fazlalık "görece"dir. Ona iktisat dilinde yedek sanayi ordusu" adı verilir. Endüstri ilerledikçe sokağa dökülen bu "görece fazla nüfus", yani işsizler ve açlar ordusu, toplumda besi bulunmadığı için işsiz ve aç kalmış değillerdir. Tersine, gene "görece" adı verilen "fazla üretim" sonucudur.

Başka deyişle, üretilen yığınla mal satılamadıkları için, "aşırı üretim" yapılmış sayılır. O yüzden kapanan fabrikaların işçileri "aşırı nüfus"muş gibi sokağa dökülür. Krizler ve savaşlar hep kapitalizmin tutumu ve çıkarı için ortaya dökülen o görece aşırı nüfusla aşırı üretim arasındaki çelişkinin patlak verdirdiği sonuçlardır.

Malthus ve ona dört elle sarılan burjuva sosyologları, kapitalizmin iç çelişkilerini çözemedikleri ya da çözmek istemedikleri için, o çelişkinin kötü sonuçlarını (savaşları krizleri) bilim kılığı giydirerek haklı çıkarmaya kalkışırlar.

Ballanche (1776-1834): *Sosyal Ölümünden Sonra Diriliş* eserinde mistiktir.

Savigny (1776-1861): Alman uyrukluğuna dönmüş hukukçu bir Fransızdır. Alman "tarihçi" (l'Historisme) okulunu kurdu. Savigny'ye göre, hukuk kuralları "doğal hak" değildir. Kendiliğinden ve bilinçsizce doğarlar. "Folksgeist: manevi ruh" ürünüdürler. Hükümet yasalarından önce pozitif olarak "yaşayan adet olmuş hukuk" vardır:

Görüyoruz, tarihçi okul gerçekçi davranmak perdesi altında, burjuvaların devrimciyken attıkları insan haklarını çürütmeye çalışıyor. *Zeitschrift für Geschichtliche Rechtswissenschaft* adlı dergi çevresinde toplanan Alman tarihçi okulunun öteki şahısları şunlardır: K. Fr. Eichom, daha sonra A.H.Post, Y.Grimm, H.Brunner, F.Pollock, vb.

Bu okul henüz devrimini yapmamış olan Almanya gibi ülkelerde yer etti. Burjuvalar modern kültüre açılabilirdikleri ölçüde, antika derebeyi devletinden bir yanda "hak" ararlarken, öte yanda korkarak söylediklerine pişman olurlar ve kendi kendilerini inkâra kalkışırlardı.

Tarihçi yönetime göre bir ekonomi-politik bilimi kurmak isteyen iktisatçılar: G. Roscher, 1843'lerde Hildebrand, Knies gibileri oldu. Onlardan sonra "genç tarihçi okul" çıktı. Almanya'da: G. Schmoller, L. Brentano, K. Bücher, W. Sombart; İngiltere'de: C. Leslie, A. Toynbee, W.J.Ashley gibi.

Genç tarihçi okul der ki: Ekonomi bilimi, öteki sosyal olaylarla ilişkilidir. "*Sosyal yaşantının bir tek yanını bilimsel olarak anlamak için, her yanını bilmelidir. Hele dikkati dil, din, güzel sanat, bilim, hukuk, devlet ve iktisat üzerine iyice*

pekiştirmelidir." (Curviller).

O sözlerine bakılınca insan bu tarihçi okulu neredeyse tarihsel maddeciliğe yaklaşmış sanacak. Oysa, asıl amaçları ekonomi bilimini yeniden kurmak perdesi altında, İngiliz klâsik ekonomi bilim adamlarının bazı keşiflerini örtbas etmektir. Çünkü, İngiliz klasik iktisatçıları, salt bilimsel araştırma yaparlarken korkunç sonuçlar çıkarmışlardır. Bunun en başta geleni, değeri yaratanın insan emeği olduğu keşfiydi. İşçi sınıfı politika alanına çıkar çıkmaz, bütün insanların içinde yaşadıkları toplumda değerlerin emekten doğduğunu söylemek devrimci bir tehlike taşıyordu. Onun için, bu zıppıktı geri ülke allâmeleri, klasik ekonomi bilimini "istibdatçılık: absolutism" ve "ebedicilik" gibi uydurdıkları suçlarla damgaladılar. Bütün çabaları ve sureti haktan görünerek sosyal olayların birbirlerine bağlı olduklarını itiraf zorunda kalmaları nedensiz değildi. Ekonomi olaylarını, öteki sosyal olaylar yanında küçük düşürmek, önemsiz bırakmak istiyorlardı.

Le Menais (1782-1854): Gerici okul bilim adamlarının hangi dala konacaklarını bilmeyişlerine örnektir. Önce devrimciydi. Sonra ilâhiyatçı, en sonunda serbest Katolik oldu çıktı.

Vicente de Bonald (1793-1840): Politikada "doğal düzen" aradı. *İktidar Mevkii Teorisi* adlı eserinin önsözünde şöyle dedi: Toplum gibi, din toplumu da "iki toplumdan her birini derleyen varlıkların doğasından kaçınılmaz bir sonuç olarak çıkar; tıpkı cisimlerin sonuç olarak ağırlığın çıkması gibi". Yasa koyucu "yasa yapmak"tan çok yasayı tanıyıp ilan etmekle kalmalıdır. "Yasa koyuculardan bir anayasa isteyen millet, doktordan bir mizaç isteyen hastaya benzer."

Bu bilgin de, sözüne bakarsanız doğru bir determinizm yapma sevdasında görünür. Aslında, insan düşüncesinin önceden plan kurma ve öngörü yapma eğilimini körletir ve neredeyse bir anayasa kurulmasına karşı durur.

Buches (17%-1865): Gene o depresyon geçiren gerici bilim adamı örneğidir. Önce Saint-Simon'cudur. Sonra "Yeni Katolik Okulu" kertesine göçer.

Auguste Comte (1798-1850): Gördük.

Bastiat (1801-1850): İş özgürlüğü, serbest değişim ilkelerini öne süren vülger (bayağı) iktisatçılardandır. *Ekonomik Uyum* eserinde, klasik ekonomi devine saldıran bir cüce burjuva meddahi olur.

2. Ütopik Sosyalistler

Bu kampın bilim adamları, toplum alinyazısına yeni doğan işçi sınıfının o zamanki sosyal eğilimlerini bilimleştirirler. İçinde yaşadıkları toplumun çelişkilerini, rezilliklerini çok doğru ve keskin olarak eleştirirler. Ne var ki, kapitalist toplumunun gelişim yasalarını bulamamışlardır. Onun için, kapitalist çelişkilerin hangi çözüm sonucuna ulaşacaklarını kestiremezler. O zaman, toplumun gerçek gidişini bir yana bırakırlar. Bir dizi toplum dışı çözüm yolları düşünürler. Bütün insanlığı en iyi yaşama koşullarına kavuşturacak dizi dizi projeler, planlar tasarlar. Tasarladıkları projeler toplumun gelişim yasalarına uymadığı için ütopya adını alır.

Üç büyük ütopya vardır:

Saint-Simon (1760-1825): Gördüğümüz gibi, 19. yüzyıl başlangıcında gerçek sosyoloji biliminin eşsiz büyük müjdecisi oldu.

R.Owen (1771-1858): İngiliz sosyalistiydi. İlk üretim ve tüketim kooperatifleri düşünce ve davranışını ortaya attı. Kurduğu fabrikada işçi sınıfına insanca yaşama sağlarsa daha verimli üretim yapılabileceğini kanıtladı. Küçük üreticiler için de kooperatifçiliğin babası oldu.

Ch. Fourier (1772-1858): Bir çeşit komünist düzenli apartman çiftlik kılıklı falansterler kurdu. Bunlar komünist topluma örnek olacaktı.

Bu üç sosyal düşünür ve ülkücü kendilerine komünist demekten geri kalmalıdır. Onların yanında daha başka sosyalist ve hayalci komünistler küçük kaldılar.

Sismondi (1773-1842): İsviçreli, tarihçi.

P. Lerroux (1797-1871): Gazeteci. Pecqueur gibi Lenoux da SaintSimon'un öğrencilerindendi.

E. Cabet (1788-1856): İcari'de Gezi adlı eseriyle ün aldı. Bu eserde gelecek toplumun komünist örneğini vermeye çalıştı. Sonra kimi yerlerde İcari'ler kurmaya girişti.

L.A.Blanqui (1805-1888): *Ne Allah Ne Efendi* dergisini kurdu. Devrimlere ve hükümet darbelerine davranışıyla girişti. Bir çeşit kitlesiz hareket özleyen anarşizme kaydı.

Proudhon (1809-1865): "Mülkiyet hırsızlıktır" dedikten sonra "sendikalizm" ile yetindi. "Anarşizmin babası" oldu.

Louis Blanc (1811-1882): 1848 Temmuz Devrimi'nde "geçici hükümet" üyesi oldu.

Bütün bu sosyal bilim müjdecilerinden işçi sınıfı sosyalizmini ayrı ayrı kuran kişiler ve onların yarattığı akımlar aynı bir kitap olmaya değer. Onları burjuva sosyolojisiyle karıştırmamak için, buracıkta bırakacağız.

İkinci Bölüm

METAFİZİK SOSYOLOJİ SİSTEMLERİ

Metafizik sosyoloji sistemlerine girmeden önce, genellikle sosyolojiler ve özellikle metafizik sosyolojiler üzerine birkaç satır konuşmalıyız.

Genellikle Sosyolojiler

Asıl sosyoloji denecek sosyal bilim, 19. yüzyılın ikinci yarısı başlamak üzereyken doğdu. 19. yüzyılın birinci yarısında iki çelişik eğilim belirmişti. Bunlar ortak bir kanı çevresinde birleşmek şöyle dursun gittikçe daha kesin olarak çatıştılar. Bu yüzden bugün önümüzde bir tek sosyoloji değil, birçok sosyolojiler olduğunu yukarıda giriş kısmında belirmiştik.

19. yüzyılın ikinci yarısında bir yanda sosyalizmi ütopyacıliktan bilimselliğe getiren diyalektik sosyoloji "tarihsel maddecilik" kuruldu. Öte yanda mutlak sosyoloji adıyla her gün sayısı artan yığın yığın varsayımlar türedi.

Tarihsel maddecilik dışındaki sosyal tezlere "resmi sosyolojiler" adı da verilebilir. Doğrusu bunlar hep tarihin çarklarını tersine çevirmek istedikleri için "anti sosyal sosyolojiler" sayılmalıdırlar. Ancak, mantık bakımından iki bin yıllık antika mantığa uydukları için, bunlara toptan, "metafizik sosyolojiler" diyeceğiz.

Tarihsel maddecilik diyalektik yönetime işleyen biricik öne sonunu tutar tek sosyal doktrindir. Metafizik sosyolojiler, hiçbir yönetime bağlanmazlar. Arasıra malzeme toplamak için kullandıkları teknik özel işlemleri yöntem yerine koyarlar. Nasıl anarşistlerin sayısı kadar çok anarşizm teorisi varsa, tıpkı öyle, kapitalist toplumda resmi sosyolog ününü kazanmış kaç kişi varsa, o denli çok metafizik sosyoloji akımı, okulu, varsayımı ortalığı kaplar.

Metafizik sosyolojiler, burjuva toplumunun bunalımlı gidişi ve tertibi içinde resmi üniformalı olduklarından, moda gibi parlayıp çıkar, sonra batarlar. Burjuva hükümetlerinin kabineleri gibi bazen biri, bazan diğeri "iktidar"a gelir. Sonra, saman alevi gibi sönüp gider. Gene de ortalıkta dolaşan hep onlardır.

Hekimlikte bir söz vardır: "İlacı çok, ilacı yok" denir. Bir hastalığın esaslı tek ilacı varsa, o birdir ve gerçekten vardır (sıtmanın kinin ilacı gibi). Aynı hastalığın 40-50 türlü ilacı varsa, anlaşılır ki, o hastalık henüz gerçek ilacını bulamamıştır (vereme karşı bir zaman sayılan çeşitli ilaçlar gibi)... Metafizik sosyolojilerin çokluğu tek derde karşı öne sürülen binbir ilaca benzer. Hiçbirinin dediği ötekini tutmaz. Her sosyoloji okulu kendi kendisinin bile bir yerde söylediğini ötede bozar. Ortada sosyal bilim adına tek kalan şey bir yığın boş lâkırdılar, fraeolojidir.

Ruh hastalıklarında bunama semptomu sayılan "neolizm" (yeni lâf uyduruculuğu), metafizik sosyolojilerde araştırma yerine sözde bilimsel terim kalabalığını geçirir. Her metafizik sosyolog dilediği sosyal olaylara bir bakarsınız "decalage" (yer değiştirme) der, döner "extrapoler" (kutbu dışına atma) sözcüğünü kullanır. O da yetmez "interferange" (iki titreşimin çatışması) ya da "interaction" (ara etki, karşılıklı etki), "recurence" (geri dönüş), "interhumaine" (insanlar-arası).. vb. gibi beğendiği sözcükleri sosyal olaylara yakıştırır. Sonra, önemli birer buluş gibi o lâfları kitaplara doldurur, öğrencilere ezberletir, hâttâ bilmeyenleri sınıfta çaktırır. Ancak, çoğu kendi uydurduğu sözcüğün anlamını ve önemini kendisi dek pek kestiremez. Bugün şöyle der, yarın başka türlü çevirir. Açık anlatması için sıkıştırılınca "durun bakalım, henüz ben de sonucunu çıkaramadım" karşılığını verirler. Öğrenciler müritleşirler. Bir zamanın "derviş abdalları" gibi, ünlü sosyolog üstadlarının yattıkları bilim "istiharesi"nden hangi kerametle kalkacaklarını uzun süre beklerler.

Hiçbir noktada birbirleriyle anlaşılamayan metafizik sosyolojiler, bir noktada birleşirler: Tarihsel maddeciliğe (yani asıl gerçek sosyolojiye) karşı hepsi de sözbirliğiyle yayılım ateşi açarlar. Bu durum onların hikmeti vücutlarını (niçin dünyaya geldiklerini) kanıtlayan tek şeydir. Bütün metafizik sosyolojilerin görevi tarihsel maddeciliği sözle yenmektir. Sosyal yasaları yerin altında gömülü bir maden filizine benzetirsek, diyebiliriz ki, tarihsel maddecilik o filizi bulmak üzere maden kuyusunu açar, metafizik sosyolojiler aynı kuyuyu molozla doldurmaya uğraşır. Metafizik sosyolojilerin hiç dillerinden düşürmedikleri parola Leibnitz`in şu sözüdür: "Natura non facit saltus" (yani tabiat sıçrama yapmaz). Tarihsel maddecilik ise, tersine, bütün oluşların yeni birikmelerden sonra gelecek kaliteye doğru atlamalar yaptığını gösterir.

Bilim, incelediği konunun yasalarını bulmakla uğraşır. Metafizik sosyolojiler, toplumun diyalektik yasalarını buldurmamak için, örtbas etmeye çabalarlar. Öyleyse onlara "bilim" denilebilir mi?

Belki bir gün gelecek düşünceye hiçbir ileri adım attırmayan metafizik sosyolojilere artık "bilim" denmeyecek. Belki onları kendilerine sorulsa herbiri ayrı ayrı doğrunun, gerçeğin yalnız kendisinde bulunduğunu söyleyecek. Ancak biz şu kadarını soralım: Metafizik sosyolojiler, hiç mi bir gerçeği yankılamazlar? Elbet onların da bir "gerçek"leri vardır. Yalnız, o kendi söylemek istedikleri gibi soyut ve genel "mutlak gerçek" değildir. Belki toplum gerçekliğinin ve olaylarının bir parçasıdır. Bu parça metafizik sosyologları kendisine bağlamış olan egemen sınıflar bakımından toplumu gömmenin verdiği görelî gerçektir.

Metafizik sosyolojiler tarihin büyük akışını, toplumun gidişini, yani gerçek sosyal süreci "izah" etmezler. Hele "değiştirme"ye hiç gelemesler. Yalnız insanlığın gidişi içinde belirli bir çağın, çoğu kapitalist dönemin, egemen kavrayışlarını, akıntıya kürek çekercesine savunurlar.

O yüzden metafizik sosyolojilere bilim adı verilecekse, onlara savunma bilimi adı verilebilir. Bu bakımdan metafizik sosyolojiler, sosyal açıklama yapmak şöyle dursun, kendileri açıklanmaya "muhtaci himmet birer dede"dirler. Yani, falan ya da filan çağ ya da sosyal olay üzerine şu ya da kavramlar, tezler, teoriler neden ortaya çıktı? Onu bilmek gerekir. Böylece metafizik sosyolojilerin halk için yararlı olan tek yanları "deneme tahtası" olarak kullanılmalarıdır.

Oysa tarihsel maddecilik herşeyden önce bir yöntemdir. Bu yöntem önce Engels'in deyimiyle sosyal ilişkileri "incelemek için bir direktiftir. Ve şu üç işi önce alanında düşünce olarak başarır:

1- Tarihin büyük akışını, sürecini, insanlığın ilk gününden zamanımıza dek geçirdiği değişiklikler içinde açıklayacak yöntemi verir (toplumu açıklar).

2- Metafizik sosyolojilerin zaman zaman batıp çıktıklarındaki nedenleri gösterir (aykırı kavrayışları açıklar).

3- Tarihsel maddeciliğin kendisinin de hangi kaynaklardan, ne gibi

kaçınılmazlıklarla doğduğunu kanıtlar (kendi kendisini açıklar).

Ancak, bütün bu açıklamaları yapıp düşünce alanında aydınlığa çıkardıktan sonradır ki, Marxın bilim için başlıca şart koştuğu ikinci noktaya, yani toplumu değiştirmeye yarayacak direktifleri, davranış yöntemlerini araştırıp sunar.

Bu açıdan bilim olarak tarihin maddesini, yani sosyal varlığı (toplumu) ve sosyal düşünceleri, yani ideolojileri aynı zamanda hem açıklamak hem değiştirmek için tek şaşırtmaz ve şaşmaz bilim yolu tarihsel maddeciliktir.

Sosyolojiler üzerine ileri sürdüğümüz bu kısa ve kestirme kanılar apriori (önsel), yani belge gösterilmeksizin söylenmiş sözler değildir. içine gireceğimiz konunun ana çizilerini olduğu gibi verebilmek için ortaya konulmuştur. Her anlatışta dedüksiyon (tümdengelim) denilen kaçınılmaz bir yol önce açılmalıdır. Yukarıdaki genel kanılar öyle bir tümevarım yapabilmek üzere verilmiştir. Hiçbir önyargıya kapılmaksızın bütün metafizik sosyolojilerin dediklerini gözden geçirmek yaptığımız tümevarımın doğruluğunu kanıtlayacaktır. Tabii tarihsel maddeciliği dikkatle gözden geçirmek de gerekli olacaktır.

Özellikle Metafizik Sosyolojiler

Metafizik sosyolojilerin hepsi, tarihsel maddecilikten sonra ve tarihsel maddeciliğe karşı doğdular dedik. Öyleyse önce tarihsel maddeciliği vermek doğru olmaz mıydı?..

Metafizik sosyolojilerden hiçbiri, tarihsel maddecilikten ileri ve yeni bir sosyoloji düşünce ortaya atamadılar. Hepsi tarihsel maddecilikten çok gerilerde kaldılar. Kimi metafizik sosyolojiler ise, araştıracısının biraz dürüst davrandığı yerde, tarihsel maddeciliğe basit malzeme vermek durumunda teslim oldu. Bu yüzden önce çok daha ilkel kalan ve ancak ikinci derece konularda malzeme olabilen metafizik sosyolojileri daha önce gözden geçirmek yerinde oldu.

Metafizik sosyolojiler 19. yüzyıl Avrupa'sında doğup büyüyen ve 20. yüzyılda son kertesini taşıran iç ve dış sosyoloji çelişkilere karşı düşünülmüş bilim önlemleridir. Modern toplumun iç çelişkileri emekle sermaye ilişkisinden doğar. Dış çelişkiler ve iç çelişkilerin kaçınılmaz sonucu olarak dünya hegemonyası eğilimlerinden çıkar. Metafizik sosyolojiler bu iki yönde alevlenen dertlere deva olmak üzere uydururlar.

Metafizik sosyolojiler amaçlarına ulaşmak için başlıca iki büyük çeşit davranış gösterirler:

1- Ortaya çıkan her yeni bilim, yeni olduğu için herkesçe kolay anlaşılamaz. Sosyologlar bu dumanlı durumdan yararlanarak yeni bilimi tarihsel maddeciliğe karşı yorumlamaya çalışırlar. Böylece, genel olarak sahneye metafizik sosyolojinin sistemleri doğar.

2- Her tür sosyoloji okulu, en çok sürüm bulduğu ülkenin egemen eğilimlerinden yararlanıp tarihsel maddeciliğe karşı savaş açar. Böylece, özel olarak o eğilimlerden metafizik sosyolojinin yöntemleri doğar.

Gerçi, metafizik sosyolojinin sistemleriyle yöntemlerini birbirinden ayırmak hayli güçtür. Gene de, öyle bir ayırt, yapma olmaz. Metafizik sosyolojiler sistem olarak daha çok 19. yüzyılda epey derme çatma ve anarşik okullar döneminde belirdiler ve epeyce lokal (mevzû) kaldılar. Ancak, 20. yüzyılla birlikte yeryüzü ölçüsünde yayılmaya başladıkları zaman az çok yöntemleştiler.

Bu yayılışı duruca anlaşılır kılmak için, şematik olmaktan çekinmeden diyebiliriz ki: Yeni bilimlere göre dağınık okullar biçiminde fıskıran metafizik sosyoloji sistemleri kapitalizmin serbest rekabetçi Çağına uygun düşer. Ülkelere göre saldırgan yordamlarda beliren metafizik sosyoloji yöntemleri kapitalizmin tekelleri Çağına uygun düşer.

Kolaylık olmak üzere, metafizik sosyolojilerin önce sistemlerini, sonra yöntemlerini gözden geçirelim.

Sistemler Üzerine

19. yüzyılın hele ortalarından sonra büyük sanayisiyle atbaşı giden olumlu bilimler furyası baş gösterdi. Konumuzla en ilgili olanları şöyle dizilebilir:

Biyoloji: Organizmanın yapısı, işleyişi ve yaşam yasalarıyla uğraşan bilim.

Zooloji: Hayvanları konu edinen bilim.

Antropoloji: İnsanın doğada oluş tarihini inceleyen bilim.

Etnoloji: İnsan tür ve ırklarının maddesel karakter ve biçimlerini inceler. Ve etnoğrafyanın verilerini ilişki ve yasaları içinde belirtir.

Etnoğrafya: Çeşitli ulusların yaşama çabaları bakımından anlatışlarıdır. Burada, daha çok ilkel uluslar konu edilir.

Monografya: Bir tek kişinin tarihçesi ya da bir tek semtin coğrafyası üzerine araştırmalar.

Demografya: İnsan toplumlarının istatistik açıdan incelenmesi.

Bu gibi bilimlerin akın akın getirdikleri olay ve gerçekler insan düşüncesi için devrim yapıcı oldular. Tarihsel maddecilik her yeni bulunan bilimsel olay ve gerçek kendi doğruluğunu bir kez daha kanıtlıyordu. Ona karşı bütün burjuva metafizik sosyoloji yapımlarının haçlılar seferi şart oldu.

Bunların davranışları kahredici bir basitlik ve bayağılıkta toplandı. Toplumun temel yasaları mı aranılıyordu? Kolaydı. Ya biyoloji, zooloji, antropoloji vb. gibi toplum dışı (hayat, hayvanlar, ırklar) üzerine yeni buluşlara bağlanılıyordu; ya da psikoloji, morfoloji vb. gibi toplumun sırf görünüşüne ya da üstyapısından bir bölümüne giren (ruh, ahlâk, adet, görenek, gelenek vb. olaylarında aranılıyordu. Toplumun maddesel temeli olan üretim ilişkilerine ya hiç bakılmıyordu, ya da üstünkörü tahriflerle bozmak üzere dokunuluyordu. Böylece, sosyologlar toplumun temel yasalarını durmadan toplum temeli dışına attılar.

Yeni bilimlere uygun olarak başlıca dört grup metafizik sosyoloji sistemi çıktı:

- 1- Doğal bilimlerden: Organisizm okulları;
- 2- Tarih öncesi insan bilimlerinden: Antropoloji okulları;
- 3- Ruh ve ahlâk bilimlerinden: Psikoloji okulları;
- 4- Sosyal bilimlerden: Formalizm okulları...

Bu dört tür okul kategorileri de ayrıca, toplumun geçirdiği değişikliklere uyarak, bir sürü bölümlere uğradı. Kimileri doğdukları ülkelerin egemen çevrelerine uygun eğilimde metafizik yöntemlere dek uzandılar. O kerte uzaklara gidemeyenlerden iki grup üstüste organisizm ve antropoloji okulları vardı. Bunlar kendileri de farkına varmaksızın, tarihsel maddeciliğin ağır silahları önünde gerileye gerileye en sonra teslim oldular.

Gene onlardan son iki grup sosyoloji ve formalizm okulları vardı. Bunlar her ne pahasına olursa olsun, tarihsel maddeciliğe teslim olmamaya ahdetmişlerdi. Gericiliğe bata bata en sonra yerden ayaklarını keserek, ruh evresine fırlayıp gittiler.

Bu dört sistemi sırasıyla görelim.

Birinci Ayrım

DOĞAL BİLİMLER KARŞISINDA

ORGANİSİZMLER

Hayvan deyince iki şey akla gelir: 1- Hayvanın bedeni, yani organizması, 2- Hayvanların bir arada yaşayışları... Organisizm bu iki açıdan iki ayrı eğilime bölünebilir:

- 1- Özellikle organisizm, 2- Zoo-sosyoloji...

Özellikle Organisizm

Batı'da her bilimden çok doğal bilimlerin ilerlediği gün organisizm teorisi çıktı. Bu sosyoloji kavramına göre, toplum bir canlı beden, organizma gibidir. Toplumun sınıfları, zümreleri arasındaki ilişkiler, organlarla aygıtlar (birçok organı bir araya alan beden sistemleri) arasındaki ilişkiye benzer. Avrupa'nın 19. yüzyıl ikinci yarısına düşen bu kavrayış Doğu da yüzlerce yıl daha önceden başladı. İbn-i Haldun, toplumun bir kararda durmadığını, bir durumdan ötekine "inkılâb" ettiğini bildirdikten sonra şöyle der:

"Bu hal, âdemoğullarının şahıs olarak küçüklüğünde ve büyüklüğünde, vakit ve zamanların uzunluğunda ve kısalığında, kent ve hisarların bayındırlığında ve yıkıntılığında yürürlü olduğu gibi, evrenin ufuklarında ve devirlerinde, devlet ve saltanatlarda dahi olağandır."

Osmanlı yazarları, özellikle Osmanlı tarihçileri, aynı temayı, pek canlı bir biçimde geliştirdiler. Başlıbaşına bir inceleme konusu olan, bu noktada iki örnek verelim:

Mustafa Hacı Halife, Avrupa'daki organisistlerden üç yüzyıl önce şunu söyledi:

"Her insanın büyüme çağı (sinn'i nema) ve duraklama çağı (sin'i vukuf) ve en büyük yaşı (sinn'i azami)leri gibi, her devlet ve cemiyetin de üçer tavrı vardır ve her birinin gerektirdikleri, ondan sonraki tavrın gerekliliğine aykırı idüğü uyanık kişiler için bellidir. Ve her insan küçüklüğünde baba ve ana eğitimine muhtaç olduğu gibi, her devletin ön ve ortaya çıkışı taassub (kandaşlık) ve yardımlaşma ile olur..." vb.

Bu anlayışla Hacı Halife bir toplumun ömür yıllarını bile şöyle pekiştirir: *"Her şahsın tabi ömrü ökdü 120 yıl olduğu gibi, her ulusun (taifenin) topluluk süresi olaylar gereği ol miktardır. Kuvvet ve zaaf, telif ve terkip (uzlaşırma ve sentez) sebebiyle fazlasına ve eksikliğine itibar olunmaz."*⁵

Tarihçi Naima, aynı açıklamayı, bugün Avrupa'daki değme organisist sosyoloğun ağız sularını akıtacak bir ayrımlılık ve başarıyla yapar: *"Mülk ve saltanat olan devlet, bir çeşit töre üzre insan topluluğu demektir" deyiminden sonra şöyle anlatmaya girişir: "İnsanın devtetten ibaret olan içtimai (sosyal) hali, üç mertebe üzredir: Büyüme zamanı, duraklama zamanı, çökme zamanı." "İnsan sosyal heyeti dahi, dört rüknden birleşik bulunur. Hislere ve kuvvetlere karşılık olan devlet ayânı aracılığı ile, tedbir ve tasarruf dizgini: Nefs'i nâtika (ruh) makamında olan yüce şanlı sultanın egemenliği eline bağlı kılınmıştır. Dört rükn dediğimiz: Ülema ve Asker ve Tüccar ve Reaya'dır."*⁶

Dört devlet erkânından ülemayı "kan", ya da "hayvan ruhu", askeri "balgam", tüccar "safra" ve "tabiatı yersel ve alt" dediği reayayı: "sevda" sayar.

Naima bu ilkel organisist teorisini adlandırmaksızın alabildiğine açar: Vezir "akile", müftü "müdrake", hazine "mide", sarraf "zaika" (tad duyusu), muhsil "vezzan ve cazibe" (ölçücü ve çekici), hazinedar: "masike" (tutucu), defterdar: "hazime" (hazmedici) olur vb, vb.

Bu ilkel organisizm teorileri,. salt toplum ilişkilerini şüphesiz zamanının egemen kavrayışlarına uyarak elle tutulur biçimde anlatabilmek kaygısından ileri gelir. Bugün bize çocukça görünse bile, zamanının koca koca çocukları olan devlet adamlarına bir fikir aşılama ister. Az çok bilimsel araştırma ve yönelme gereksiniminden doğar. Haklıydılar. Çünkü, o zamana dek İbn-i Haldun'dan daha ileri görüşlü bir doktrin anlayışı henüz doğmamıştı.

Avrupa'da, 19. yüzyıl ortasında (2 - 4 yüzyıl sonra) ortaya çıkan organisizm böyle değildir. Sosyal bilim, tarihsel maddecilik en yüksek biçimine kavuştuktan sonra, ona karşı olmak üzere çıkar. Onun için, çocukça olmaktan çok düşmanca bir demagojidir. Önemli teoriler keşfetmiş görünüşleriyle koskoca ün yapmış kerli ferli bilim adamları sahneye çıkarlar. İncelemedikleri tezlerin havasına kapılıp çizmeden yukarı çıkarlar. Küp küp üstüne dizer gibi, toplumla organizma arasında gülünç sonuçlu kıyaslamalar kurarlar. En elebaşlarından birkaçını analım.

İngiliz Darwin: *Doğal Seçme Yoluyla Türlerin Kökeni*" (1859) eserinde değerli "evrim teorisi"ni buldu. Orada kalsa ya. Hayır, kendisi her burjuvası kadar kilise meraklısıydı. "Yaşama savaşı" dediği şeyi, Malthus adli papazın saçma nüfus ve ekonomi teorisine dayandırmak istedi. Vücutta çeşitli organ ve dokulara has olan sellül (hücre) farklarını, toplumdaki sanayi işbölümüne benzetti. Oysa toplum sınıfları arasında, organ ve doku hücreleri arasındaki eşitlik yoktu. Vücudun kanı her hücreye elverişli besiyi götürüyordu. Toplum sınıf ve zümreleri arasındaki geçim farkları ve zıtlıklar gün günden büyüyordu.

Ne yazık ki Marx, Darwin'i büyük bir keşif yapmış bir bilgin yerine koydu. Darwin, kendi kitabıyla aynı yıl çıkan Marx'ın *Ekonomi Politikân Eleştirisine Katkı* adlı eserinden bir şey anlamadı.

Alman Lilienfeld: *Geleceğin Sosyal Bilimi üzerine Düşünceler* (1873 - 1878) eserinde "sermayenin şekillenmesini" organizmada yedek yağların miras kalmış eğilimlerle türemesine benzetti. Oysa, insan vücudunda yağ dokusunun bir hücreyi kaplaması o hücrenin ölmeye başlamasıdır. Ayrıca vücudun normal yağ dokuları bir organı kupkuru, öteki organı yağa boğulmuş duruma sokmaz. Ayrıca sermayenin hep anadan doğma kapitalistler elinde birikmediği bir olaydır.

İngiliz Spencer: Organizma yakıştırmalarında biraz daha ihtiyatlı davrandı. *Sosyoloji İlkeleri* (1879) kitabında inorganikten organiğe ve organikten "süper organik" (üst organizma) dediği topluma doğru aralıksız bir "süreklilik" buldu:

Spencer'e göre: "Sosyal evrim, genel evrimin bir parçasıdır." Oysa, sosyal olayı organik ya da inorganik olaylarla karıştırmak yanlıştır. İnorganik yasaları fizik, organik yasalar biyolojik, toplum yasaları sosyal karakterdedir. Hepsinin genel hareketleri diyalektiğe uyar. Ancak, özel yasaları ayrı ayrıdır. Birini bilmekle ötekiler kavranamaz.

Labriola tarafından *Anarşik Burjuva Evriminin Özetleme Özütü* diye anılan Spencer'in kendisi de, organizmanın pek tutmadığını anladı. Toplumla organizma arasındaki benzerliği iki şeyde buldu: 1- "Sürekli büyüme", 2- "İşbölümü olayı".. Oysa, ne organizma için, ne toplum için mutlak büyüme yoktu. Birçok organizma (hayvanlar, bitkiler) gibi birçok toplum biçimi de büyümeden yok olmuştur. Sınıf bölümü ancak sınıflı toplumla başlamış, kapitalizmde son haddini bulmuştur. Sınıf bölümü işbölümüyle karıştırılmamalıdır. Sosyologların bütün çabalarıysa bu karışıklığı çıkarmakta toplanır.

Spencer toplumla organizma arasındaki farkı şöyle yorumlar:

1- Toplumda kişiler dağınıktır, organizmada hücreler elle tutulur (somut) bir bütün biçimlendirirler. Bu anlayış serbest rekabetçi burjuva kafasının her insanı keçi gibi kendi bacağından kasap çengeline asan ve Robenson'laştıran ters anlayışıdır. Organizmada örneğin kan hücreleri dağınık ve akıcıdır. Sosyalist toplumda şöyle dursun, kapitalist toplumda bile kişiler canlı vücut organları içindeki hücreler kadar bütün oluşturan ekonomik, politik, sosyal organlar içinde yaşarlar.

2- Bilinç toplumun her parçasında vardır. Organizmanın bir parçası olduğu toplanır der Spencer. Oysa, bilinç toplum ilişkilerinin insan beynindeki sentezleridir. Yani, sosyal yapının kafa aynasındaki yansımasıdır. Beynin kendisinde bulunan bir karakter değildir.

3- Toplumda sensoryum (bütün duyuların merkezi sayılan bir nokta) yoktur. Organizmada bütün mutluluklar ve mutsuzluklar bütün parçalar için eşittir der Spencer. Oysa, örneğin sınıflı toplumun devleti, organizmanın beyne gibi bütün duyuların toplandığı merkez noktasıdır. Ancak, öyle bir sınıflı toplumda parçaların (kişilerin) mutlulukları ve mutsuzlukları eşit olmaktan çıkar... vb.

Alman Schaeffle: *Sosyal Bedenin Yapısı ve Yaşantısı* (1875-1878) eserinde, toplumu "gönüllü organizma"ya benzetir. 1896'da o benzetisi biraz kısar. *Sosyoloji Denemesi* (1906) kitabında, toplumu organizma biçiminde de olsa öyle elle tutulur, madde biçiminde göstermeye dayanamaz. Artık ona göre toplum bir ruhtur, kişisel bilinçlerin karşılıklı etkilerinden doğma bir kozmos, bir mahşer olur. Çünkü, 20.

yüzyıla gelmişizdir. 19. yüzyıl kapitalizmi kadar olsun maddeye bağlı ilericilik durmuştur. Nefs ve talkın yollu maneviyat üfürükçülüğü gerekir.

Belçika'lı W.Greef:1908 yılına dek inatçı organisisttir. Kendisine göre toplum bir "aşırı organizma: hiper organizm" olup organik maddenin yapısına, işleyişine ve genel yasalarına uyar. Organizma gibi toplumun da ilerleyişi ve gerileyişi önce yüksek görevlerinde belirir. Aralarındaki fark şudur: "*Toplum bize, başka hiçbir yerde rastlanmayan karakterler ve kombinezon biçimleri gösterir...*"

Böylece Belçikalı, toplumun temellerinde olan biteni hasıraltı eder.

Fransız Alfred Espinas: Hayvan Toplamları (1877) eserinde şöyle der: "*Her kompleks kişi, bir hücreler kümeleşmesidir.*" Toplumda madem ki bir yardımlaşma ortak duygulanma var, öyleyse toplum bir: "*Canlı bilinçtir ya da bir fikirler organizmasıdır.*"

Rene Worms: *Toplum ve Organizma* (1898) adlı kitabında: "Sosyoloji biyolojinin basit bir uzantısı olamaz" der önce. Sonra, toplumun biyoloji yasalarıyla nasıl yürüdüğünü anlatır. Ancak bu yasaların "topluma sayısız yüzyıllar boyu fikirlerin ve insancıl iradelerin etkisiyle" girdiğini keşfeder.

Görüyoruz, kendini göstermek isteyen bu burjuva bilim adamları ortaya doğru dürüst bir fikir atmazlar. Bunlar arasında J. Novicow, E. de Robertz, Y. İzoulet, Solway... vb. uzatılabilirler.

Zoo-Sosyoloji

Hayvancıl sosyoloji, organisizmin bir parçası gibidir. Hayvan topluluklarından toplum için ahkâm çıkarılmaya uğraşılır.

Ed. Gerrier'nin *Hayvan Kolonileri* (1881), P.Girod'nun *Hayvanlarda Toplamlar* (1891), E.L. Bouvier'nin *Böceklerde Komünizm* (1926).. gibi eserleri, toplumu gerçekten "çok hücreli" bir organizmaya benzetirler.

Picar: "Cinsel çekicilik toplumun temeli olamaz" der. Bir de bakarsınız toplumun temeli "taklit"miş. Demek, en temel toplum maymunlarda olacaktır... Ya da Bouvier'ye göre bu temel "kuru kalabalık davranışı"dır. Yani toplum gürültülü bir kuru kalabalık olur...

Öteden Rabaud atılır, kuru kalabalığın dış bir heyecanlanma etkisiyle doğduğunu, toplumun ise bir "ara davranış: interaction"dan ileri geldiğini öne sürer. Prenant çıkar; biocoenotique (hayvan toplumlarının incelenimi) ile sosyoloji arasında "büyük nicelik farkları" bulunduğunu tam 1933 yılında keşfeder. Ve toplumun temelini maddesel bir aksiyonda, ya da "interaction: ara davranış" da bulur. vb. vb.

Bütün bu birbirini tutmaz neolojizmlerden (yeni lâf uyduruculuklarından) amaç nedir? Genel olarak toplumu "doğal yola" sokacaklardır. Bu yol "ülküçülük" ve "erdem" gibi anlamı yerine, zamanına, adamına göre değişen kavramları "doğal" kılmaktır. Bu doğal yol nedir? Her yazarın yakıştırdığı bir şeydir. Kimisi metafizik düşüncelerle "çağdaş kent" kurmak ister (İzoulet). Kimi müdahalecilik (devletin ekonomiye karışması), üretimcilik ve sosyal muhasebecilik yollarından parayı ortadan kaldırma teklifinde bulunur (Solway).

Böylelikle, 19. yüzyılın başlangıcında söylenip geçilmiş fikir kırıntıları yeniden gevelenir. Hemen hepsinin çıkardıkları sonuç dayanışmadır. Canlı bedende nasıl ayak başa isyan etmez, kalp mideye karşı savaşmazsa, tıpkı öyle, toplum içinde de işçilerle patronlar arasında çekişme bulunmamalıdır.

Organisistler besbelli toplumun gidiş yasalarını aydınlatmıyorlar. salt bir sürü dileklerde bulunuyorlar. O dileklere bilim süsü verebilmek için, toplumla ilgisi bulunmayan örneklerden bayağı ahkâm kesmeye girişiyorlar.

Bununla birlikte, her bilim alanında olduğu gibi, bu alanda da, her yeni keşif tarihsel maddeciliğe hak verdikçe, bu hakkı tek tük ve az çok teslim edenler çıktı. Tarihsel maddecilik sosyoloji alanına iki ilke getirmişti:

1- Toplum, doğa içinde ayrı bir doğadır. Kendine özgü yasalarla yürür. Toplum

yasaları doğa yasalarından bağımsız bir inceleme konusudur. İnsan toplumsal bir yaratıktır (sosyal determinizm):

2- Toplum ilişkileri aşırı karmaşıktır. Bu ilişkilerin topu birden karşılıklı ilişkilerdir. Yani, birbirlerine etki-tepki yaparlar. Ne var ki, son duruşmada bütün sosyal, politik vb. ilişkiler maddesel, ekonomik ilişkilerle belirlenirler (ekonomik determinizm).

Toplumu doğal bilimler açısından inceleyenlerden kimileri en sonunda tarihsel maddeciliğin o iki dediğine yaklaşmak zorunda kaldılar.

1- İnsan herşeyden önce sosyal bir yaratıktır: Bu düşünceye benzer olarak Worms şöyle dedi: "*Sosyoloji biyolojinin basit bir uzantısı değildir.*" Espinas 1901 yılı şunu Söyledi: "*kişiler olmaksızın toplum hiç demekse de, kişilerden her biri toplumun yaratıcısı olmaktan çok ürünüdür.*" Greef: "Sosyoloji egemen bir bilim olmalıdır," kanısına geldi... Bütün bu tarihsel maddecilikten 50 yıl sonra yapılan üstünkörü "keşifler" artık organisizm, biyoloji, zooloji bakımından sosyal teori okulları kurmaya paydos dememeli midir? Madem ki toplum organizmadan başka doğadadır, sosyolojide organizmanın yeri ve anlamı nedir?

2- Ekonomik determinizm: Hayvansal sosyologlar sosyal ilişkileri ve bağılıkları birer fizyolojik, içgüdüsel, ya da taklit, kuru kalabalık hareketi gibi unsurlarla açıklamaya kalkarlar. En sonunda kendilerinden birisi, Brenanti bütün o açıklamaların tutmadığını görerek şu sonucu çıkarır:

"Esas olay, kişilerin birbirlerine oldukça yaklaşmış olması şartıyla, kişiler arasında yapılan maddesel nitelikte bir davranış ve harekettir. Bu aksiyonun niteliği bir türden ötekine, bir çevreden başka çevreye gittikçe değişebilir. Ama, hareketin kendisi hiçbir zaman yok olmaz. Aynı nitelikte neden için bu ara davranış ve etkileşim çevre koşullarına göre çeşitli etkiler gösterir: Çekme, itme ya da ilgisizlik (tarafsızlık) yapar. Ya da istenirse bu etkiye olumlu çekme, olumsuz çekme, çekicilik yokluğu adları da verilebilir. Yalnız birinci durumda (maddesel nitelikte olumlu çekicilik etkisi bulunduğu zaman) sözün geçer anlamıyla ortada bir sosyal olay vardır. Başlangıçlarında insan toplumu bu çeşit bir kabile olmalıdır. Ne var ki, insanın çeşitli özellikleri sosyal haline katılınca, teknik, avadanlık ve âletler ve ona paralel olarak insancıl determinizm, finalizm ve özgürlük kavramlarının gitgide gelişmesine olanak bulunmuş olur."

Bu anlattığına göre Prenant toplumu bir amaç ardına düşmüş görüyor. Böyle idealist yorumu bir yana bırakalım. O zaman kendisi de toplumun temelini "maddesel nitelikte bir etki" yapan teknik gelişimde buluyor demektir... Hayvansal sosyologların içlerinden birkaçı 1933 yıllarında böyle bir doğruya zoraki varabiliyorlar. Tarihsel maddecilik ise, ondan 90 yıl önce ekonomik determinizm yasalarını açık seçik bilim yöntemi yapmıştı. Fark bu.

İnsan Bilimleri Karşısında Antropoloji Okulları

Avrupa'da denizaşırı uzak dış ticaret yeni kıtaların ve ulusların keşfedilmesine vardı.17 ve 18. yüzyıllarda gezginler, kâşifler ve misyonerler (bezirgan papazları) rastladıkları yeni insanlar ve ülkeler üzerine üstünkörü söylentilerle ortalığı doldurmaya başladılar.19. yüzyıla doğru etnoloji ve arkeoloji araştırmaları genişledi. Bu alanda başlıca iki eğilimli sosyoloji okulu ortaya çıktı: 1 - Teker teker sosyal kurumları inceleyen okullar, 2 - Özellikle toptan antropoloji okulları...

Sosyal Kurumlar

Bu uğurda en büyük bilimsel incelemeler 19. yüzyılda ve özellikle o yüzyılın ikinci yarısında başarıldı. Etnografya, folklor, etnoloji, antropoloji bilimleri doğdu. Kapitalizm sömürü çabasıyla doğal bilimleri yayından boşandırmıştı. Şimdi iç gelişmelerini yatıştırmak için, büyük sanayiye hammadde ve pazar bulma zorundaydı. Sömürgeleri genişletmek için ora uluslarının ve geri halkların nabzına göre şerbet vermek bilimciliği gerekti.

1850'den beri yer yer incelemelere girişildi.

Avusturalya'da: Fison ve Howitt (1880), Spencer ve Gillen (1889), Alman misyoneri Karl Strehlow... vb.

Asya'da: Henry Summer Maine 1871 yılı Pencap'taki geri toplumlar ve Çin üzerine incelemeler yaptı.

Afrika'da: Hanoteau ve Letourneaux (1872), Emil Masqueray (1886). Günümüzde Kuzey Afrika'yı, Berberileri inceleyenler: Edmond Doutte, Rene Mounier...

Amerika'da: Grönlandlı Eskimolar, daha 18. yüzyıldan beri, İskandinavlılarca incelenmişlerdi. Güney Amerika daha az aydınlatılmış bulunuyor. 1820'den beri Prens Wiednuwied Brezilyalılar üzerine bilgi vermişti. 1879 yılında Washington'da Etnoloji Bürosu kuruldu. Bu kurum Kuzey Amerika'yı hemen baştan başa inceledi.

Öteki araştırmacılar: Boas, Swanton, Hiltout, Cashing, Krausse, vb...

Bütün bu araştırma ve incelemelerle biriken malzemeden şu önemli sonuç çıktı:

Hukuk, aile, ahlâk, ekonomi gibi kurumlar o zamana dek maddeciliğe düşman metafizik sosyologlarca mutlak, değişmez birer kişilikmiş gibi incelenirdi. Bu kurumların son araştırmalar üzerine tarihte biçimden biçime girdiği su götürmez biçimde kanıtlandı. Bu kanıt, tarihsel maddecilik için beklenen zaferdi. Çünkü o gerek doğada gerek toplumda herşeyin diyalektik olarak değiştiğini belirtmişti. O değişiklikleri bilimlerin yetkili inceleyişine bırakmıştı. Yani, hukuk, aile, ahlâk konularını felsefenin saltanatından ve işkencesinden kurtarmıştı. Yeni doğan insan bilimleri, tıpkı doğal bilimler gibi, tarihsel maddeciliği kıyidan köşeden haklı çıkarmamazlık edemiyordu. Böylelikle, doğada olduğu gibi, toplum kurumlarında da mutlak hayaleti bilim bakımından öldü.

I. *Ekonomide:* Mauss *Sosyolojik Yıl* (1923-1924) dergisinde Potlaç kurumunu anlattı. Grierson *Sakin Ticaret* (1903); Sonlo *İlkel Toplumlarda Değiş - Tokuş* (Solway Enstitüsü, 1909); Malinowski, Melanesia'da kula ticareti (1920) üzerine yazdılar..

II. *Ahlâk* - Konusunda: H.Spencer'in *Çeşitli Ulusların Ahlâkı* (1896). Onu tamamlayan E.Westermarck'in *Ahlâksal Düşüncelerin Kökeni ve Gelişimi* (1906-1908).

III. *Hukuk* - Almanlarda: Savigny *Kadim Hukuk* (1861), *İlkel Kurumlar* (1875) eserlerini (*Karşılaştırmalı Hukuk Bilimi Dergisi* yayınlarında) yazarlar: Summer Maine, R. von Jehring, A.Post, J.Kohler...

Fransızlar: 1895'ten beri P.E. Gerard *Roma Hukuku El-Kitabı* eserinde Yunan, Hint, Cermen, Kelt, Kuzey Amerika, Afrika ve Avusturalya üzerine incelemeler yaptı. Goltz: Kadim Yunan üzerine sosyal ve hukuksal incelemeler (1906); Davay: *Yeminli İnanç* (1922); J.Duval: *Şer Ölümler* (1924); R.Meunier'in idare ettiği: *Hukuksal Etnoloji ve Sosyoloji İncelemeleri*.

IV. *Aile:* Alman Bachofen *İncil'de biricik aile biçimi* gibi gösterilen ataerkil aile kavramını çürüttü. *Ana Hukuku: Das Mutterrecht* (1861) eserinde rahim (anâ yoluyla) akrabalığın baba yolundan önce geldiğini kanıtladı. Avustralya'lı İngiliz Mac Lennan: *İlkel Evlenme: Primitive Marriage* (1865) eseriyle Avusturalya'daki evlenme birleşmelerini anlattı. Bu anlatış yanlış olmakla birlikte, çok yayılan ve resmi İngiliz biliminde tutulan klan, egzogami (dışardan evlenme), endogami (içeriden evlenme) gibi deyimleri icadetti.

Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabında Morganin hor görülen, fakat doğru olan ilkel kan (gens) örgütlenmesini açıklarken şunları belirtti: Egzogami demek bir kanın kendi kandaşları arasında evlenme yasağı demektir; endogami demek aynı kabilenin içinde bulunan başka başka kandan gelme kişilerin birbirleriyle evlenebilir olmaları demektir. Klan denilen şey, kan deyimidir. Yoksa, egzogami başka başkâ kabilelerden evlenme, endogami aynı kabile içinden evlenme diye birbirine zıt kabile adetleri değildir. Aynı kabilenin içinde kabile ölçüsünde

herkes endogam (içerden evlenir), fakat kan ölçüsünde herkes kendi kanının dışında evlenir, yani egzogamdır.

Malinezya üzerine inceleme yapmış olan Kohler, H.Cunow, Malinowski yukarıdaki incelemeleri ele alıp işlediler.

Andığımız dört alanda yapılan yüzeyde katmış soyutlaştırma ve genelleştirmeler bir yana bırakılırsa, varılan sonuç şudur: Sosyal kurumlar tarihsel gelişimleri içinde değişiklikler gösterirler.

Kuzey Amerika ilkel uluslarından İrokua toplumu içinde Amerika'lı Lewis H. Morgan tam 50 yıl yaşadı. Yaptığı incelemelerle tarihöncesi biliminde en büyük keşif ve ilerlemeyi başardı. *Kadim Toplum: Ancient Society* adlı kitabında, tarihsel maddecilikten haberi olmaksızın, tarihsel maddecilik buluşunu gösterdi. Tarihsel maddeciliğin yazılı tarihte pekiştirdiği sosyal yasaları ve ekonomik determinizmi insanlığın tarihöncesinde belirtti.

Özellikle Antropoloji Okulları

Etnografyanın getirdiği büyük malzeme yığını 18. yüzyıldan beri birikti. Démeunier'in *Çeşitli Ulusların Görenek ve Adetlerinin Ruhu* (1774) adlı kitabı gibi...

Bu malzeme yığınının 19. yüzyıl daha çok şey kattı. T. Waitz'in *Antropologie der Naturvölker* (1859-1864); Frazer'in *Totemism and Exogami* (1910) eserleri gibi.

Genel olarak tarihöncesi insanlığı üzerine gelişen yeni bilimlerden, metafizik sosyoloji dört tür antropoloji okulu türetti.

I- İngiliz Antropoloji Okulu - Ampirik yöntemle malzeme yığı. Cüretli karşılaştırmalar yaptı. Özellikle din ve karşılaştırmalı aile, hukuk incelemelerine önem verdi.

John Lubock: ilkel insanların cinsel ilişkilerde karmakarışık ayıplar (promiscuity) içinde bulunduklarını ileriye sürdü. Bachofen o yanlış görüşü çürüttü. Taylor; Tasmania'daki endüstriyi, Avrupanın şeleen (4. devir başlangıcı) basamağında yaşamış tarihöncesi toplumların sanatlarına benzetti. İlkel inanç biçimlerinden "animizm"i: İnsanın kendi içinde duyduğunu dış dünyaya aktarışı saydı... Gerçekte animizm insanın içinden çıkmamıştı: İnsan dışındaki toplum ilişkilerinden insanın içine girmişti.

Howard, Starcke, mitoloji incelemesiyle ün alan (1881) Andrew Lang, *Semitlerin Dini* (1889) yazar R. Smith, Lindsay, Hartland, Westermarck.. ve bunların hepsinin üstünde *Altın Kürek* (1890) adlı anketleriyle John Frazer: özellikle büyü, ayinler, halk masalları, inançlar, gelenek - görenekler, âdetler, folklor araştırmalarıyla uğraştılar.

II- Alman Tarihsel Kültür Okulu - Almanca kültür alanında tarihsel kültürlü ilgili üç okul belirdi.

a) Köln Okulu: *Ethnologie* (1923) yazar Fr. Graebner, B.Ankermann, Köln Etnoloji Müzesi müdürü W.Foy...

b) Viyana Okulu: *Antropos* (1906) dergisinin kurucusu ve din tarihleri yazar P.W.Smidt, P.Koppers, P.Schelbesta daha çok dinle uğraştılar.

c) Münih "Morphologie Der Kültür" Okulu: Başkan Leo Forbennius'tur. Bu bilgin *Afrika Atlası* (1923), *Afrika Medeniyet Tarihi* eserlerinde etnografya yöntemini aletlerle medeniyetlerin dağılımına, teknolojiyle güzel sanat tarihine vb. uyguladı.

III- Amerika Antropoloji Kültürel Okulu - *Eskimoların ve Kwakiutelerin Antropolojisi*'nin (1888) yazarı Franz Boas, *İlkel Toplum*'un (1920) yazarı R.H.Lowie, *Farly Civilisations*'ın (1922) yazarı A. Goldenweiser, **Antropoloji**'nin (1923) yazarı A.L.Kroeber, Clark Wissler...

IV- Fransız Antropoloji Okulu - Sözcüleri: Bouche Leclerque, Marillier, Van Genriep, Loisy, Salomon Reinach.

Antropoloji okullarının sosyal sistem kavrayışları üzerinde uzun boylu durmuyoruz. Çünkü, antropologlar, henüz bir araştırma basamağında bulunuyorlar.

Toplumsal genel yasaları ve tüm ilişkileri üzerine ortaya bütünlüklü bir açıklama sistemi koymaya kalkmıyorlar. Yalnız, kimi sosyal olaylar üzerine, açıklama girişimleri yapıyorlar.

O parça başına açıklamalar da darmadağındır. Önümüzde belli başlı dört büyük okul kümelenişi var. Bu okullardan her biri ayrıca ikinci kerte okullara bölünüyorlar. Onların da her temsilcisi, kendi başına özel bir dizi kanıyı savunuyorlar. Aralarında ortak hiçbir görüş yok. Yalnız, çeşitli yanlarından incelenmiş bir konu, antropoloji sorunları var.

O bölüm pörçük açıklamaların hepsi üzerinde durmuyoruz. Çünkü, bunlar, araştırdığımız genel sosyal yasalar alanına pek az şey katıyorlar. Bir iki örnek verelim.

Din: Alanında animizm (şeyleri canlı sayan ilk inanç biçimi) Taylor'a göre, insanın içinde duyduklarını evrene yayması, doğada görmesiyle doğar. Yani, bu bilgin din olayını bir kişi psikolojisi içinde sınırlar. Oysa, din en mükemmel sosyal olaydır. Toplumda belirli farklılaşma ve bölünmeler olmadıkça, insanın içinde bile ruh ve madde farklılaşması görülmemiştir.

Aile: Konusunda en yetkili bilim adamı ünü kazanan ve düşünceleri resmi klasik kitaplara geçirilen iki kişi var: Alman Bachofen, İngiliz Mac Lerrinan... Bu adamlar tarihöncesindeki toplum yapısını, kendi çevrelerinin inançlarına uydurmaya çalışıyorlar. Örneğin, ataeril sistemden önce bir anahan sistemi, ana hukuklu aile bulunduğunu inkâr edemezler. Ama, anahanlıktan da önce toplumun başka bir aile sistemi yaşadığını kabul etmezler. Onu promisküite (karışık cinsel ilişkiler ayıbı) sayarlar. Oysa, Morganin bulduğu ve Engels'in belirlediği gibi: Ta alt vahşet çağından beri toplumda zamanınına uygun başka çeşit aile ve akrabalık ilişkileri varolmuştu. Bunlar kendi çaplarında meşru ilişkilerlerdi. O aile biçimleri anahan ve babahan kalıplarına sığmadıkları için aforoz edilemezler.

Bachofen ve Mac Lerrinanin aile üzerine egzogami, endogami, klan deyimleri de işaret ettiğimiz gibi bilimsel gerçeğe uymaktan uzaktır. Görüşe aldanır. İlk toplumda cinsel yasaklar, tümüyle seçme yasasına uygundur. Yakın akraba arasında evlenmelerin kötü sonuçlarını önlemek için kan (gens) bölümleri kurulmuştu. Her kan üyesi kendi kandaşları dışında evlenebilirler. Kanlar ayrı ayrı toplumlar değil, aynı kabilenin bölünmüş kurumlarıdır.

Antropoloji öyle parçalı konular dışına çıkıp, toplum yapısını, sosyal hareket yasalarını açıklamaya girişti mi, ya Durkheim'cılık sistemine ya da ırkçılık teorisine kayıp gider. O konuları yerinde tartışacağız.

19. yüzyıl ortasına değin bilinen insanlık serüveni yalnız yazılı tarih olaylarıydı. 19. yüzyıl ortasında insanlığın bir de tarihöncesi çağı bulunduğunu yukarıdaki okullar keşfetmekten geri kalamadılar. Onların araştırmaları bilimsel gerçeklere dayandıkça bir şey kanıtladı: Tarihsel maddecilik yöntemi yazılı tarihte olduğu kadar tarihöncesi için de geçerli ve gerekli biricik bilim yöntemidir.

Antropoloji okullarının amacı ise bambaşkaydı. Onlar yeni malzemelerle tarihsel maddeciliği çürütmek istediler. Viyana Okulu: belirli ırkların kendilerine özgü (Habeş, Hami, Eritre, Sertik, Atlantik) medeniyetleri gibi medeniyetler uydurmaya çalıştılar. Sonra bu uydurulanların yapma bir sınıflama olduğu meydana çıktı. Tarihöncesinde "medeniyet" yok, "kültür" vardı. Medeniyet, sınıflı toplum demektir.

Münih Okulu bilimden çok, din meddahlığına yarayacak kuruntulara düştü. Yazılı tarihe giren sınıflı medeniyeti, tarihöncesinde yaşamış sınıfsız toplum biçimleriyle karıştırdı. En sonunda yığıldığı sonsuz malzeme mahşeri içinde kendisini yitirdi.

Bütün bunlara rağmen, tarihöncesi bilimleriyle uğraşanlar içinde azıcık ayık gezenler, çürütülemez bazı gerçekleri formülleştirmek zorunda kaldılar. Bu zorla bir çeşit tarihsel maddecilik kapısını çaldılar. Bildiğimiz gibi, tarihsel maddeciliğin iki ana tezi şudur:

I. Öz Büyük Fikir: "Dünya son derece mükemmel bir şeyler kompleksi değil,

*bir süreçler kompleksi sayılmalıdır."*⁷

Süreç, olayları bütünüyle karşılıklı ilişki ve değişme içinde, zincirleme gidiş halinde görmektir. Antropoloji okullarının genel eleştirisini yapan Mauss der ki:

*"Bu teoriler özellikle -ve pek kolayca- insan evrimini biricik bir şey gibi tasarlayan basit fikirlere karşı koyarlar". "O bakımdan bu iddiacılar, hele tarihçiler ve coğrafyacılarla birlikte sosyologlar medeniyet olaylarını farazi ve genel bir insanlık evrimine değil, toplumların kronolojik ve coğrafyaca zincirleme gidişine bağlarlar."*⁸

Bu kavrayışlara göre, bir yerde görülen teknikler, sanatlar ve masallar, çeşitli yerlerden gelip birikmiş ve tabakalaşmış bulunurlar. Onlara "kulturschichten: kültür tabakaları" ya da "kulturkreise: kültür çemberleri" adları verilir... Bu kavrayış, olayları birbirlerine sıkı bağlı süreç durumunda görmektir.

II. Toplumun Temeli Tekniktir: Tarihsel maddecilik insanların manevi ve sosyal ilişkilerini, en son duruşmada maddi, yani ekonomik ilişkilerle açıklar. Ekonomik ilişkilerin iskeletini de teknikte görür.

Yeni insan bilimlerinde tarihsel maddeciliği çürütmeye çalışırken, onun sosyal çağları teknik özelliklere bağlayışını ele alıyor. Köln ya da Viyana Okulları toplum biçimlerini ayırdetmek için teknik farklara baş vuruyorlar. Kültürleri karakterize ederken onları: "Yay kültürü: Bogenkultur" ya da "totem baltası" gibi teknik unsurlara bağlıyor. Tarihöncesinin eskitaş çağı, yenitaş çağı, tunç ya da demir çağları gibi ayrımlar da böyle oluyor.

Hele Morgan, içlerinde 50 yıl yaşadığı Irokuaları incelerken, tarihsel maddeciliği Marx ve Engels'ten sonra bir kez daha tarihöncesinde keşfeder.

Tarihsel maddecilik felsefe ve metafizik sistemlerini müzeye kaldırdı. ve sözü yalnız bilime verdi. Ne var ki, burjuva bilginleri uzun ve yorucu bocalamalardan sonra, toplumsal maddeciliğe istemeyerek varıyorlar. İncelemelerine başlarken tarihsel maddecilikten yana çıksalar" hem insan emeğini tasarruf etmiş hem daha yararlı olmuş olmazlar mıydı?

Ruh Bilimleri Karşısında Psikoloji Okulları

Metafizik yöntemin en büyük yanılsı, bir bütün olan olayları kesip parçalayarak dondurması, öldürmesidir. Sosyoloji doğa ve tarihöncesi olaylarında metafizik araştırma yaparken, insanın daha çok doğa (organ, ırk vb.) yanlarıyla uğraştılar. Bu çeşit uğraşmanın ters sonuçlar verdiği görüldü. Bunun üzerine, metafizik sosyologlar ansızın öbür uca: insanın ruhuna başvurdular. İnsan ruhunda üç alanı ele aldılar: 1- Kişi ruhu, 2- Kollektif ruh, 3- Ahlâk...

Kişisel Ruhçuluk (Taklit ve "Ara Psikolojisi")

Bu okullar insanı bilinçle davranacağına uykuda gezer biçime sokarlar. Kişinin ruhuyla dönüp toplumu açıklamaya çalışırlar.

Taine (1828-1893): İnsan beynini tekrarlayıcı bir organ sayar. Ona göre duyuların getirdiklerini beyin tekrarlar. Bu bakımdan toplumda taklit, organizmada veraset, maddede titreşim hep aynı tekrarlamamanın çeşididirler.

Taklitçi okulun şefi G.Tarde (1843-1904) bu-görüşten esinlendi. Doktrinini üç yönde geliştirdi: 1- Gelenekçilik, 2- Kişicilik, 3- İpnotizma (uyutuculuk)...

1. Gelenekçilik - Tarde'a göre: *"Birbirlerini taklit edip duran ya da şimdilik taklit etmeden birbirlerine benzeşen ve ortak çizileri tek modelin eski birer kopyası olan varlıklar kolleksiyonudur."*

Burada amaç, kapitalist toplumdaki birbirleriyle taban tabana zıt durumda olan insanların gerçek yaşayış ve çıkarları yerine görünür kılık kıyafetlerini geçirmektir. İşçi kılık bakımından patrona benzese bile, patron, benzeyen kabuğu altında durumu ve çıkarıyla işçiye benzemeyi aklından geçiremez... İkinci amaç, insanların ve toplumun her gün yıldırım çabukluğuyla değişerek ilerlemelerini gözden kaçırmaktır. Oysa, insanlar ne yalnız kılık kıyafettirler, ne de yalnız

gelenek-görenekle yaşarlar. En gelenekçi antika tarihte bile, her toplum durmadan kendinden öncekine benzemeyen gelişmeler sağlamıştır.

2. Kişicilik - Gelenekçiliğin pek tutmadığını sezen Tarde, insanları iki kategoriye ayırır. Bir yanda maymun ya da koyun sürüsü gibi kalabalıklar (Singerie, Moutonnerie): Bunlara yığın (kitle) diyor. Öte yanda toplum bağlarından yükselmiş tek tek kahramanlar... Nasıl komutan emreder, ordu yaparsa, tıpkı öyle toplum kahramanları da tarihi "icat" ederler. Geri kalan toplum onları "taklit" eder.

"Toplum olarak herşey icat ve taklitten ibarettir... Kişi icad etmek için, keşfetmek için, bir an aile ya da ulus rüyasından uyanmak için, ansızın yaşadığı toplumundan yakasını kurtarmak zorundadır."

Ancak, bütün sosyal ilintilerden, "kayıtlardan" silkinebilen büyük adamlar: "Milletlerinin ruhunu kutuplaştırırlar". Bu bakımdan tarih: *"En çok taklit edilen girişkinlerin bir koleksiyonudur... Toptan görünen benzerlikler ilkel küçük etkilerin yığılmasıyla, büyük şey küçük şeyle, toptan şey perakende şeyle açıklanmalıdır... Herşey en ufak sonsuzluktan gelir."*

Burada amaç gene toplumun sınıfsal yapısını gözden yitirmektir. Biz biliyoruz. Tarihöncesinin ilkel toplumlarında büyük adam diye ne bir kişi ne de bir olay vardır. Herkes eşit olarak aynı kerte de kahramandır. Medeniyetle birlikte gelişen "büyük adam" ve "kahraman" tipleri salt büyük kalabalıkların ezile sömürüle hiçe indirilmelerinden ileri gelir. Sınıflı toplumun anomalisi geçmiş gelecek bütün toplumlar için örnek bir sosyal olay sayılamaz.

3. İpnnotizmacılık - Gelenekçilik taklitçi toplumu, kişicilik (bireycilik) icat eden tek kahramanı gösterdi. Bu iki zıt kutup arasında bulunan ilişki nasıl kurulacak? Tıpkı sihirbaz doktorun isterik hastasını telkinle uyuttuğu gibi. İnanmazsanız Tarde anlatsın:

"Sosyal durum, ipnotizma hali gibi bir rüya biçiminden, ismarlama bir rüyadan, kımıltı ve etki halinde geçen bir rüyadan ibarettir. Ancak, telkin edilen fikirlere sahip çıkmak ve onları kendiliğinden doğmuş sanmak vardır: İşte, uykuda gezer gibi sosyal insanı da etkisi altında bırakan yanılsama budur."

Sınıflı toplumda üst tabakalar çeşit çeşit kültür ve teknik araçlarıyla yığınları kendi telkinleri altında birer uykuda gezere çevirmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Ancak, bu durum ne zamana dek sürüyor? Bir örnek alalım. 1908 yılına dek taklitçi Osmanlı toplumu, Tardein "büyük adam"larından biri olan Abdülhamit'in "ipnozu" altındaydı diyelim. 1908 yılında hangi sihirbaz büyük adamın değneğiyle Osmanlılık Meşrutiyet Devrimi'ni yaptı? Enverler, Talatlar denilecek, iyi ama Devrim'den önce o kişiler birer "küçücük" adsız memurdular. Onları "büyük adam" yapan şey Meşrutiyet Devrimi oldu... Siyasette olduğu gibi, başka her alanda da her yenilik, her keşif ve icat da böyledir. Keşif ve icadını yapmadan büyük kâşif ve mucit görülmüş değildir. Keşif ve icat ise, her toplumun belirli yapı ve düzeyine bağlı yığınla koşulların ürünüdür. Bugün neden Türkiye'de Con Ahmetlerden başka bir icat ve keşif iddiası bile yapan yok? Biz Türklerin "büyük adam" yetiştirecek yetenekte olmadığımızdan mı?.. Hayır. Türkiye'nin sosyal geriliğinden.

Demek toplum olaylarını ister büyük ister küçük kişilere bağlamak gözbağcılıktan başka bir şey değildir. Çünkü, ister politikada, ister bilimde ve sanatta yola çıkalım, biraz gözümüzü açarak olanı olduğu gibi gördük mü Tardein iddiasına zıt bir sonuca varıyoruz: Değişiklikleri büyük adam yapmıyor, değişiklikler gereken büyük adamı icat ediyor.

Talkın sosyolojisi "beyinlerarası: intercerebrale" psikoloji; ya da "arapsikolojisi: interpsychologie" gibi koca koca terimler, adlar icat ediyor. Bu lâfların kılığına sokulan açıklama toplumu aydınlatmıyor. Yalnız okuyanları bayağı soğuk imam telkiniyle budala yerine ya da uykuda gezer yerine koymak istiyor.

Gösterilen telkin çabasının bir tekke soysuzluğu taşıdığı, kullandığı: "introspection" (insanın içini yoklaması: içebakış) yönteminden bellidir. Bu yöntemle göre her doğru, her gerçek ben, benimiz bencil ruhumuz içindedir. Biz,

sümüklüböcek gibi o ruhumuzun kabuğu içine çekilip, dünyayı kavramak için, gözlerimizi kapayarak murakabaya dalmalıyız. Bu bizim alaturka ve gerici üfürükçülerimiz usulüyle elde tesbih ilham beklemektir... Renouvier ile Marin o çeşit "ara-psikologlar"dandırlar.

Kollektif Ruhçuluk Teorileri

Ara-psikolojisi kişiye dayanıyordu. Bunun çürüklüğünü gören burjuva bilginleri küme-psikolojisine, kollektif psikolojiye başvurdular. İlla ki toplumun temel ekonomik ve insancıl ilişkilerini önemsemeyeceklerdi... Burada Latin, Cermen, Amerikan dünyalarına bağlı çeşit çeşit akımlar belirmiştir.

1. Almanya'da "Ulus Psikolojisi" - Çok daha eskiden Hegel "volksgeist: ulus ruhu" diye, her ulusun kendine özgü bir psikolojisi bulunduğundan konu açtı. Herbart psikolojiyi "ruh"mekaniği" saydı ve tasavvurları o alanda rol oynayan güçler, kuvvetler yerine koydu. Kollektif tasavvurlarda bir dizi güç merkezi bulunduğunu öne sürdü.

Herbart'tan, ilham alanlar oldu. M. Latzanis (1824-1903), Heymann Steinthal (1829-1899) ile birlikte 1859 yılı *Zeitschrift Für Völkerpsychologie* (Ulus Psikolojisi Dergisi)ni kurdular. Bunlara göre, bütün sosyal kurumlar gibi savaşlar ve benzeri her sosyal olay hep insan duygu ve düşüncelerinin ürünüdür. Dış etkiler bile ancak ruh aracılığıyla etken olurlar. Ruh toplumun eseridir. Kişiyi yapan ve bilinçlendiren toplumdur. Kişinin dışında bir "nesnel ruh" ya da "tüm-ruh: allgeist" vardır. Ona "ulus" denir. Ulusun kollektif ruhu bütün öteki kurumları: aileyi, loncayı, sınıfı vb. içine alır.

Görüyoruz. Bir toplumda sınıfların bulunuşu o toplumun sosyal psikolojisini yapmıyormuş, tersine nerede, nasıl bulunduğu bilinmeyen bir kollektif psikoloji sınıfları yapıyormuş. Bütün bu bilimsel yapınmaların amacı budur:

W. Wundt "volkerpsychologie: ulus psikolojisi"ni: "*İnsan toplumlarının genel gelişimine dayanak olan ruhsal süreçler*" saydı.

Oysa, hiç kuşku yok, insan gibi bilinci de sosyal bir üründür. Her insan hareketi bir dizi duygu ve düşünceye dayanır. Ancak, insanlara zaman zaman şu ya da bu duygu ve düşüncenin değil de ötekilerin gelişi ve nereden geldikleri açıklanmaya muhtaçtır. Savaşanlar, savaşı istedikleri için dövüşüyorlar sözünden ne anlaşılır? Tarihte ve günümüzde insanlar çok defa istemeksizin savaşmışlar. Demek savaşta psikoloji bir araçtır. O aracı insanın ruhuna sokan güç nedir? Ulus psikologlarımızda buna karşılık yok.

Ulus-psikolojisinin genel gelişime yaradığı tezi de görüldüğü kertede güven verici değildir. Gerçi modern toplumda 500 yıldır insanlık hep ilerliyor. Ancak, kadim medeniyetler ardarda yıkıldılar. Onlarda ulus psikolojisi yok muydu? Bildiğimize göre, bütün batmış medeniyet uluslarının psikolojileri onları yıkılmaya hazırlamıştı... Öyleyse ulus-psikolojisi ne tuhaf şeydir ki, önce geliştirdiği örneğin Yunan toplumunu, sonra çöktürdü. İnsan alinyazısını bunca kaprislerle inip çıkarak oyuncak yapan ulus-psikolojisi allah mıdır, şeytan mı?

Böylece ne idüğü belirsiz ulus psikologlarının "nesnel ruh" dedikleri şey, en sonunda kocakarıların çocukları korkutmak için uydurdukları kara koncolosa döner. O zaman kişi psikolojisine egemen sayılan bu ulus psikolojisinin ne olduğu açıkta kalır.

2. Amerika'da Sosyal Psikoloji ya da Ruhsal Sosyoloji - Amerikalılar, Almanların açıklamadan önce sürdürdükleri ulus-psikolojisini ya da "nesnel ruh"u aydınlatmaya kalkıştılar.

Bunlardan bir bölümü henüz organizizm okulundan kopuşmadılar: W.G. Summer, Lester Ward, A.W. Small gibi.

Ötekileri: F.H.Giddings, Sh. Cooley, Sh.A. Ellwood, Mac Dougall organizizmi pek beğenmediler. Coffins, J.M. Baldwin, Ross da o kanıdadırlar: Ruhsal sosyologlar toplum yaşantısını arzu, çıkar, eğilim gibi ruhsal etmenlerle yorumlamaya uğraştılar.

Yalnız bu etmenleri kişisel saymadılar. Bir kolektif ruh öne sürdüler. Ama, bu kolektif ruha hepsi ayrı ayrı adlar ve anlamlar yüklediler: Small "ortak bilinç"; Giddings "türün bilinci"; Elwood "sosyal ruh"; Mac Dougall "grup ruhu" dedi vb...

Bu çok adlı şeyi ayrı ayrı yorumladılar. Ruhsal sosyologlardan Mac Dougall önce kişi psikolojisini inkâr etti: *"Eski psikolojinin boyuna ve yalnız kendisiyle uğraştığı kesince kişisel insan ruhu, gerçek varlığı bulunmayan sırf bir soyutlaştırmadır."* *The Group Mind* (1920) adlı eserinde şöyle dedi: *"Toplum onu bağımsız birlikler halinde derleştiren tek tek zihin yaşantılarının basit bir toplamı değildir."*

Bir yıl sonra çıkan; *Introduction to Social Psychology* (1921) kitabında, insan ruhunda doğuştan var olan güçlerle grup ruhunu açıklamaya kalkıştı. O oluştan güçler *The Native Lassies of the Mind* (ruhun anadan doğma eğilimi) dirler. Bu güçler belirli şeyler karşısında gösterilen özel tepki tarzları, yani "içgüdüler"dir. Sosyal psikologlar "içebakış psikolojisi"nin yapamadığını yaptıklarına inandılar: Konuştukları içgüdüleri pekiştirdiler. Şöyle ki, din korku, merak ve boyun eğme içgüdüsünden geliyordu. Büyük şehirler kümeleşme içgüdüsünden; sermaye birikimi kazanma içgüdüsünden ortaya çıkan vb...

Böylece hiçbir konunun ne sosyal ne ekonomik determinizmi kalmaz. Kaç yüzyıldır pozitif bilimler insan ruhunun durmadan değiştiğini kanıtlaya dursunlar, sosyal psikologlar bilimötesi gerekçelerle insanlığın bütün kültür kazançlarını havaya uçururlar. Sözde organisistleri ve taklitçileri yererler. Kendileri dönüp dolaşıp bütün hayvanlarda ortakça bulunan içgüdülerle dünyayı açıklamaya girişirler ve papalar gibi "anadan doğma" ruh eğilimlerinden kapı açarlar. .

İnsan hep kazanma içgüdüsüyle yaşadığına göre toplum neden derebeylik kazanç yollarını bırakıp kapitalist kazançlarına geçti? Bunu kendi kendilerine sormazlar bile. Yalnız, bütün kuruntuları sanki söylemekle kanıtlanmış gibi, onlardan çıkan sonuçları pedagoji, sosyal hijyen, şehircilik gibi kârlı işlerde harcar dururlar.

3. Fransız "Ful Psikolojisi" "Foule" sözcüğü Osmanlıca da cemm'i gafir denilen kuru gürültülü kalabalıklardır. Ara-psikologu Tarde Kanı ve Ful adlı eserinde iki tanım yapmıştır:

Foule (kalabalık): *"Aslında fizik temastan doğmuş ruhsal salgınlar demetidir."*

Kamu: *"Tümüyle ruhsal bir topluluk, maddece ayrı ve bağları tüm zihinden gelen bir dağınıklık"*tır.

Kendi ülkesinden çok bizde bir zamanlar gürültü çıkaran Gustave Le Bon *Ulusların Evriminin Psikolojik Yasaları* (1894) ve *Fullerin Psikolojisi* gibi eserlerinde toplum içinde ara sıra haklı haksız etkilerle bir sürü insanın biraraya gelişinden doğan "foule" adlı kalabalığı, toplumun yerine geçirmekten hoşlandı. O gibi kalabalıklarda insanların biraz da sürü içgüdüsüne kapılarak yaptıkları akıl almaz gösterileri herşeyden önce çoğunlukta gelgeç kalır. Toplum ise sürekli bir organizmadır. Ful ile toplumu açıklamaya kalkışmak, içerleyerek kendinden geçmiş bir kişinin davranışlarını, o kişinin bütün yaşamı ve davranışları yerine koymaya benzer. Ful gösterileri ancak belirli kriz günlerinde, bilinçli güdüm altına alınabilirlerse sosyal bir anlam taşıyabilirler.

Fouillee, Raoule de la Grasserie, ruh bilimci Paulhan, Lalo, pozitivizmden Nietache'ciliğe dek giden Gugau, ruhbilimci ve tarihçi Eroest Seilliere ve benzerleri psikolog sosyologlar arasına girerler.

Rene Worms, Gaston Richard: Toplumu bir "aşın organizma: hyperorganisme" ve sosyolojiyi sosyal bilimlerin felsefesi sayarlar... Böylece sosyal bilim bir yandan organizmaya ve fizyoloji gibi doğal bilimlere, öte yandan felsefe bulutları arasına göçürülür.

4. İtalyan "Cinayetçi: Kriminalist" Okulu - Bu okula "antropolojikpsikoloji okulu" adı bile verilir. Fransa'da Gustave Le Bon'un savunduğu "ful psikolojisi" anlayışını kriminalistler biraz daha bilimleştirmeye özenirler. Kriminalist okul: Lombroso, Enrico Ferri, Gavrofalo ile başladı. Scipio Sieghele, Pasquale Rossi ve

Rivista Italiana di Sociologia yayınlarıyla sürdürüldü. B.Michels, iktisatçı Vilfredo Pareto, Yeni Hegelci Benedetto Croce, Eugenio Rignano da bu araya girdiler.

Ferri şu ilkeyi Ortaya attı: "*Bir araya gelmiş kişilerden, alınacak sonuç, teker teker ve ayrı olarak hepsinden alınacak sonuçlar toplamına hiçbir zaman eşit değildir*" Sieghele Kriminal Ful: *Cinayetçi Kalabalık* adlı eserinde kalabalığın kolektif sorumluluğunu konu ederken aynı düşünceyi tekrarlar: "*Bir insan toplantısının sonucu bir toplam değil bir üründür.*" Ona göre, homojen ve örgütsüz bir küme olan kalabalığın iki yasası vardır:

1- Duygular ve ihtiraslar güçlenir: Bu yüzden kalabalıklar suç ve çılgınlık işlemeye elverişlidir.

2- Düşünce alçalır, yüksek zekâ gösterileri kalkar.

Rossi, bu kavramı benimser. Ama, fulun salt ve yalnız patolojik ve kötü gösteriler yapmayacağını söyler. *Kollektif Psikoloji* (1900) kitabında: Kollektif ruhu yaratan şeyin dış etkilerle, onları benimseyen kişi bilinci arasındaki benzerlik olduğunu anlatır. İki çeşit kolektif psikoloji ayırır:

1 Statik kolektif psikoloji ürünü: Fulun karakterini verir.

2 Dinamik kolektif psikoloji ürünü: Sürekli toplum ilişkilerini verir (aile, ulus vb. gibi).

Rossi *Sosyoloji ve Kollektif Psikoloji* (1904) adlı kitabında iki çeşit topluluk psikolojisi öne sürer:

1- Asıl "kolektif psikoloji": Ful psikolojidir.

2- "Sosyal psikoloji": Ulus ve toplumların psikolojisidir.

Gerek Fransız, gerek İtalyan kolektif ruh sosyologları, yalnız kuru kalabalığı yorumlamakla kalsalar, belki üzerinde durulmamış ufak bir toplum olayını aydınlatmaya yararlardı. Oysa onların dertleri büyüktür. Onlar incelemesinden çıkardıkları hükümleri, bütün topluma uygulanacak yasalar kertesine yükseltirler. O zaman resmi metafizik sosyologlar bile kendilerini alaya alırlar. Örneğin, Daprée "Dördüncü Enternasyonal Sentez Haftası" (1932) toplantısında *Ful Psikolojisi* adındaki eser üzerine şunları yazdı:

"*Yazarlarımızın ihtirasları küçük değil; konu, tarihi ve insanlığı açıklamaktır! Bir Le Bon ya da bir Rossi ful psikolojilerinin geleceğinde ve görüş ufkunda toplu yaşayan insanların bütün faaliyetlerini gözlerler. Le Bon Ful üzerine yargı yürütür ve ondan insan ırkları, uluslar, parlamento rejimi, jüri kurulu vb. vb. üzerine bir dizi mantıksal sonuç çıkartır.*"

Ahlâk Sosyolojisi

Toplumu ahlâkla yorumlamaya kalkışan psikoloji eğilimini de, ruhsal psikolojiler sırasına koyabiliriz. Bu eğilim öylesine çok çeşitli iddialara türlü yollar açmıştır ki, burada onlardan ancak en göze çarpanlarına şöyle dokunmakla yetineceğiz.

1. Kontraktualizm (Sözleşmecilik) - Toplum temelini akıl üzerine oturtur. Buna "rasyonalizm: akılcılık" üzerine kurtulmuş toplum görüşü de diyebiliriz. Bu okula göre insanlar arasındaki ilişkiler akla yakın bir sözleşmeye dayanır.

Okulun sözcüleri şunlardır: Fouille, Rauh, Jacob, Seaille, F.Buisson, F.Peeaut, Brunschwig, Parodi, E.Chartier, Lupie...

Teori, Rousseau'dan beri iflâs etmiş olan "sağduyu" yaratığıdır. İnsanlar o teoriye göre, önce buluşup antlaşma yapmışlar, sonra toplum haline gelmişler gibidir. Oysa, anlaşmalar ancak Doğu Hint Kumpanyaları kertesinde sermaye birikimi görüldüğü zaman başlamıştır. Şirket kurar gibi toplum kurulmamıştır. Bütün sosyal bilimlerin her dalı ve özellikle tarihöncesi bilimleri, toplumun hiçbir sözleşme olmadan, kendiliğinden doğduğunu kanıtlarlar.

2. Ütilitarianizm (Faydacılık) - Toplumdaki bütün ilişkileri insanlar arasında karşılıklı çıkar düşünülerek yapılmış sayar. Bu da bir çeşit sözleşmecilik demektir ve aynı zaafı gösterir. İlkel insan toplumunda çıkar ve hesap yok, eşit

kandaşlık bağılılığı vardır.

Sözcüleri: Belol, Leon Bougeois..

3. Tradisyonizm (Gelenekçilik) - Toplumda herşeyin geleneğe dayandığını, gelenekle güdüldüğünü söyler. Geleneğe dayanmayan yenilikleri ne yapalım? Ahlâksızlıkla suçlayalım!

Deat bile bu kavrayışı: "Siyasal savaş makinelerinde" kullanılan bir çeşit benzin sayar. Gericilik benzini.

Başlıca sözcüsü: Charles Maurras.

4. Ahlâksal Dincilik - Hemen her ülkede din adamları toplumu şariat kurallarına göre yürütmek isterler. Avrupa'daki "Sosyal Katoliklik" akımının başı Le Play'dir. Bu zat, monografi yöntemiyle yöneten aile tutuculuğunu ve sosyal babahanlığı över.

Gerçi dinlerin ilk doğuş günlerinde toplumu yöneten gerçekçi kuralları canlıydı. Zamanla toplum ve insanların dünya görüşleri ilkel toplumun totem ve tabu gelenekli insanüstü inançlarını yitirdi. O zaman din kuralıyla toplumu yönetmek olanaksızlaştı. Çıkarıcılık en koyu dindarı inançlarını kaytarmaya götürünce, dinsel toplum güdümü rol oynamaz oldu.

Le Play'in öğrencilerinden Desmoulins ile Abbé de Désmoulins bu konuda üstadlarından ayrıldılar. "Coğrafya maddeciliği" yolunu tuttular.

5. Anarşizm - Bu arada anarşizmi de unutmamalı. Anarşizm toplu mun temelini ve kımıldatıcı gününü ahlâkta buldu. Ona göre bütün sosyal çelişkiler ahlâksızlıktan ileri geliyordu.

Bugün her ahlâksızlığın sosyal çelişkilerden ileri geldiğini bilmeyen kalmadı.

Başlıca sözcüler: Bakunin, Kropotkin vb...

Sosyal Bilimler Karşısında Formalizmler

Sosyal bilimler deyince tarih, hukuk ve ekonomi bilimleriyle onların dalları gözönüne gelir. Bu üç bilim alanında spekülasyon yapan üç okul türer:1- Tarihçiler, 2- Özellikle Formalistler, 3- Durkheimcılar...

Her üç okul da toplumu organisistler ya da antropolojistler gibi maddesel ve doğal nedenlerle yorumlamayı tehlikeli bulurlar. Çünkü, öyle bir yorum insanı materyalizme dek kaydırabilir. Bir kez materyalizme girildi mi de, insan onun kaba mekanik ve metafizik biçimlerinde bocalamaktansa doğru tarihsel maddeciliğe gidebilir.

Psikoloji okullarına gelince, bunlar formalistlerin işlerine elverişlidirler. Yazık ki, pek güdüktürler. Açıktan açığa salt psikolojiyle koskoca toplum evrenini yorumlamak kimseyi kolay kolay doyuramaz. Onun için, sözde psikolojiden başka nedenlerle yola çıkılır.

Ancak, tarihçilerin, formalistlerin ve Durkheim'cılarının psikoloji okulundan ayrılmalrı gösterişte kalır. Onların bütün çabası psikolojiyi ellerinden geldiğince maskeleyektir. Hepsini ayrı ağız kullanırlar. Sonuçta hep birden psikoloji gölüne dökülürler. Bununla birlikte üçüzlü formalizmleri ayrı ayrı incelemek yararlı olur. Onların nasıl koca koca tezlerle ortaya atıldıktan sonra, yavaş yavaş, hâttâ kendileri bile farkına varmaksızın ruh alanına doğru soysuzlaştıkları ibretle seyredilmeye değer.

Tarihçiler

Tarih alanında 18. yüzyıl yazarları bir dizi bayağı materyalist yorum bulmuşlardı. Örneğin, Guizot (1787-1874) derebeyi düzeninin özelliklerini şöyle çizdi: Aylaklık, serüvencilik, kadınataparlık (zamparalık), gelenekçilik... Ve bütün bunları "tek başına kalma" olayına bağladı.

19. yüzyılda tarihçiler çalışma alanları bakımından henüz 18. yüzyıl havasını soluyan tek tük daha yeni tarihçiler oldular. Renan (1823-1892): Kabile üzerinde

çadırın ve çöl yaşayışının etkilerini anlattı. İstibdat için şu düşünceyi yürüttü: "*Bir monarşi (mutlakiyet) ne denli sınırlı çember içinde hüküm sürerse, o denli çileden çıkartıcı olur.*" Böyle parça parça hükümler toplumu aydınlatmaktan uzaktı.

F.de Coulange (1830-1889): "*Sosyal eşitsizlikler daima otoritenin gücüyle tersine orantılıdır.*" kuralını Ortaya attı. Langlois şunu formülleştirdi: "*Kendi üzerlerine kıvrılmak ve dinlenişlerini savunmak, artık yenileşmeyen cisimler gibi kişilerin de içgüdüsüdür.*"

Albertini, Roma'nın düşüşünü şu nedenlere bağladı: "*Sınırların aşırı kertede genişliği*", "*büyük bir kısım halkın içine düşürüldüğü hakaret, küçük görme dolu durum*", "*nüfus azalması, üretim bunalımları*"...

Görüyoruz. Bütün bu girişimler hep toplum olaylarını toplum maddesinde bulunan etkenlerle yorumlamaya çabalarlar. Aynı yazarlar, öyle ufak tefek zorlamalarla yorulup fantazi yapacaklarına, kendi zamanlarında kurulmuş bulunan tarihsel maddecilik yöntemiyle araştırma yapsalar daha iyi olmaz mıydı?

Ne var ki, bu tarihçiler bir kerteye dek olsun henüz nesnel ve ayık kalmaya çalışıyorlar. Çünkü konuları hep eski zaman tarihidir: "Antika kent", "Roma tarihi" vb. gibi.

Onlardan az sonra gelen meslektaşları, bilim yapma kuruntusuyla yüzgeri etmekten çekinmediler.

Paul Lacombe (1834-1919): Bilim Sayılan Tarih (1854) adlı kitabında önce sosyolojiyi tarihle karıştırdı. İki çeşit olay öne sürdü:

1- Olağanlar (Everiemment: Vukuat): Biricik olaylardır. Tekerrür etmezler.

2- Kurumsal Olaylar (Les Faits Institutionnel): Bunlar tekrarlanır durur ve benzeşirler...

Tarih bir bilim olmak için o "sabit benzerlikleri" bulmalıdır. Bu yoldan bilim adamı tarihin önce kurumsal özünü sabit, yani değişmez bir kılığa sokar. Sonra insanı ikiye parçalar:

1- "Gelgeç insan": "Bir çağın ya da bir yerin insanı"dır. Bu insanın "düşünme, duyma ve davranma yordamları ne görülmediktir, ne geneldir. Az çok geniş bir grupta ortak olan tarzıdır."

2- "Genel insan": İnsanın temel gereksinimlerinden meydana gelmiş bir yaratıktır. O yarattığı bize ancak "psikoloji" verir.

Böylece sosyoloğumuz rahat rahat tarihten psikolojiye atlar. Neden mi? Çünkü: "*Tarihin açıklayıcı yasalarına ancak psikolojide rastlayabiliriz,*" der. Artık bundan sonrasını kestirebiliriz. Lacombe'a göre, bütün kurumlar (besici, cinsel, sempatik, "honorifique: şerefci", artistik, entellektüel vb. gibi) insan gereksinimlerinden doğar. Ne var ki, ilkel insanın çocuğunu yemesi, gereksiniminden değil, "sempati azlığından" olumuş. Tarihte "zor gücü" yalnız "kanı"dan gelirmiş. Kanının dışında kalanı, yasa bile koruyamaz: "*Bakarsınız köydeki falan parya, yasa koyucunun yüksek ve uzak çevresinde sanıldığından daha çok dövülür ve soyulur*" imiş. Çünkü, "kanı" denilen koruyucu melek uzaklarda kalmış. En sonunda bütün bu kanılar, şöyle formalist (biçimci ve mesafeci) bir hükümle bağlanır: "*Kanı, kişinin üzerine, ortamın genişliğiyle tersine orantılı olarak etki yapar.*"

A.D. Xenopol, 1908'de çıkan Tarih Teorisi eserinde aynı şeyi tekrarlar: Tarih ancak bir defa görülüp "ardarda gelen" olaydır; psikoloji ise "tekerrür eden" olayları inceler.

Bir ara (1900 yılı Tarihsel Sentezler Dergisi çevresinde) tarihçilerle sosyologlaryetki dolayısıyla birbirlerine girdiler. Tarihin ve sosyolojinin sınırlarını bir türlü çizemediler. Mantoux bu tartışmaların bilançosu olarak 1903 yılından iki bilimin gittikçe daha sıkı bağlarla birleştiğini anlattı. Henry Beer Tarihte Sentez (1911) kitabında psikolojiye büyük yer ayırdı. İnsanlığın Evrimi serisinden Imparatorlukta Klanlar (1923) cildine başlarken şu yargıyı açıkladı:

"*Kuvvetle deyimlendirilen ve özenle sınırlandırılan psikoloji demek, temeli bakımından, sosyal hayatta organik hayatın görevlerine karşılık düşen kurumların*

gözden geçirilmesi, toplum yapısının ve en sonunda görevlerle yapı ve gene çeşitli görevler arasında var olan ilişkilerin gözden geçirilmesi demektir. Sosyoloji soyut ve kıyaslayıcıdır. çünkü, zamanca ve mekanca başka başka noktalarda tarihten alınmış unsurları birbirlerine yaklaştırmak üzere soyutlaştırır. Ve bu unsurları elden geçirdikten sonra, tarihe bir zorunluluklar ya da yasalar toplamı olarak sunar."

Yukarıdaki kılı kırka yarmalar bize sosyoloji bilimini belki bir bakıma anlatır. Toplumun gidişini ve yasalarını nedenlemez. Öyleyken yazar o tanımı bile yaptığına pişman olarak hemen şu kaydı düşer:

"Şüphe yok, toplum, tarihin bize gösterdiği gibi sui generis (kendine özgü) bir gerçekliktir: Kendine özgü doğası ve yasaları vardır. Ama, bu gerçeklik hazırca oluşmuş olarak kabul edilebilir mi?.. Gerçi sosyal örgütün ilk oluş tarzları, başlangıç yoklayışları gözümüzden kaçırıyor, gerçi kökenlerin romanını kurmaktan sakınmak gerekiyorsa da, bu örgütlenmenin ilkesini kişiden, kişinin sosyal içgüdüsünden başka yerde aramak hiç akla sığar şey değildir."

Böylece, döndük dolaştık gene toplumu anlamak için içgüdüye, kişi ruhuna dayandık... Yukarıdaki pasajı aktaran Curviller bile şöyle sormaktan kendisini alamıyor:

"Toplumu 'sosyal içgüdü'yle açıklamaya kalkmak, yeniden 'uyutucu erdem: Vertu dormitive ye dönmek değil midir?"

Doğrusu da bu. Tarihçiler skolastik cerbezeleriyle (çene kuvvetleriyle) "deyimleme" yapmak üzere sonu gelmez tartışmalara girdikten sonra, asıl soruna, toplumun motor gücünü anlamaya sıra geldi mi afallârlar. Ya da, afyonun "uyutma gücü" gibi kişinin mutlak ve anadan doğma "sosyal içgüdüsü" gibi tekerlek sözlerden medet umarlar.

Özellikle Formalistler

Formalistleri, tarihçilerden daha mutlu bir sonuç beklemeyiz. Aslında bir bölüm formalist salt psikoloji yoklamalarında dikiş tutturamadıkları için formalizm kapısını çalarlar.

Tarihçiler yalnız tarihle sosyolojinin ilişkisi üzerinde durmuşlardı. Formalistler bütün sosyal bilimlerin sosyolojiyle ilişkileri karşısında durum takınırlar. Formalistler bu davranışlarında iki cepheye ayrılırlar:

1- Genel Formalistler: Sosyolojinin sosyal bilimlerle hiçbir ilgisi olmayacağını kestirip atarlar. Onlara göre, özü ne olursa olsun bir olayda sosyolojinin arayacağı şey sırf biçimdir. Böylece özellikle formalistler sosyal bilimleri hiçe sayarak işin içinden çıkarlar.

2- Durkheim'cı Formalistler: Ötekilerin tersine, sosyolojinin bütün sosyal bilimlerle ilişkili olduğunu öne sürerler. Amaçları sosyal bilimleri bilmezlikten gelmekten; elverişli (işlerine gelen) bir biçim, bir şekil altına sokmaktır.

Bununla birlikte, Durkheim'ciler ile formalistler biçimcilikte ortaklırlar.

Formalistlere göre

Sosyal olay
Toplumda motor
güç
Son sığınak

Psikolojiktir
Mesafedir
Psikolojidir

Durkheim'cılara göre

Entellektüeldir
Sayı ve yakınlık
kertesidir
Psikolojidir

Önce, sırf formalistleri göreceğiz. Sonra, Durkheim'a hak ettiği başka bir ayırım vereceğiz.

Formalistler özellikle Amerika ile Almanya'da görüldüler.

Amerika'lı Ed. Bogardus: *Sosyolojiye Giriş* (1913), *Sosyal Psikolojinin Temelleri* (1931).

Amerika'lı Ed. Ross, önce Tarde'nin etkisinde kaldı. Sonra Mac Dougallın

içgüdüler teorisine kapıldı. *Sosyoloji İlkeleri* (1920).1930 yılında o düşüncesinden de caydı. Sosyal grupların biçimlerini, ilişkilerini incelemeye girişti.

Almanya'da formâlist gidişi daha göze çarpıcı bir evrim gösterdi.

F. Toennies (Doğumu 1855). Ünlü *Topluluk ve Toplum: Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887) eserinde Wundt psikolojisinden esinlendi. Şöyle bir ayırt yaptı:

Topluluk denilen şey "Wesenville: Varlık iradesi"nden çıkar. "Bu irade biçimlerinin kökleri duygululukta, eğilimde, içgüdüde bulunur, egzersiz ve uygulamayla güçlenerek alışkanlık haline gelir ve inanç ya da güven biçiminde olgunlaşır." Topluluk, hısım akrabalık, sempati gibi doğal eğilimlere dayanır. Topluluğun temeli, kişilerin kendiliğinden "consensus: ortak duyguluğu" demek olan görenekdir.

sp; Toplum denilen şey, serbest "Curville: seçim iradesi"yle gelişir: Toplum içinde kişi iradesine daha geniş yer bırakan ve kendi kendilerinden dışarıda kalmış bir amaca dayanan gruplar ortaya çıkar. Toplumda göreneğin yerini moda tutar.

Toennies'in deyimlerini ciddiye alacak olsak, topluluk akrabalıktan doğduğuna göre, tarihöncesindeki ilkel kandaşlık toplumu demek olmalıydı. Oysa, kandaşlık düzeni de gene bir toplumdur. Topluma gelince, onu sözleşmeciler gibi kişiler arasında seçim iradesine bağlamak ve bütün sosyal ilişkileri birer moda durumuna sokmak herhalde insanı Hitler'cilere yarar bir kuşa çevirmek olur...

Ne var ki, o toplum ve topluluk ayırdına pek yaman bir anlam veren Alman sosyologları birbirlerine girdiler. Kimisi topluluklâ toplumun karakterlerini her kümeleşmede buldular. Kimisi bu karakterleri ancak zıt kümeleşmelerde sezdiler. Topluluk bazan kan ve ırkla nedenlendi; bazan bir sözleşme ya da dış zorla ortaya çıkan yapma gruplara zıt bir şey sayıldı. Daha başkaları Fransız sosyoloğu Durkheim'a benzediler: Onun "mekanik dayanışma" ile "organik dayanışma" arasında bulunduğu farkı toplumla topluluk arasına yaydılar.

Böylece bir akıllının attığı taşı kimse kuyudan çıkaramadı. Oysa, sosyologları şaşırtan ayırt şuradan ileri geliyordu: Modern toplumda bir hukuk, bir de görenek diye iki kurum ya da iki ilişkiler toplamı vardır. Hukuk devlet zoruyla kabul ettirilmiş ilişkilerdir. Görenek (örf ve adet) devlet zoru olmaksızın kabul edilmiş ilişkilerdir. Konu o basit anlamlara indirilirse, toplumla topluluk arasında bulmaca kalmaz ve karşıtlık anlamsızlaşır. Almanların toplum dedikleri şey hukuktur, topluluk dedikleri şey adettir. Onlar hukuksuz toplum olamayacağına inanırlar. Oysa hukuk toplumun üzerinde yükselmiş bir devletin zoruyla, sanki dışarıdan dayatılmıştır. Zorsuz benimsenilen göreneğe o bakımdan zıttır. Gerçekte toplumun da topluluğun da kuralları kimi görenek kimi hukuk ya da tüzük biçiminde bulunabilir.

Georg Simmel (1858-1918): *Sosyal Farklılaşma* (1890) eserinde sosyal çevrelerin çaprazlaşmasından, kişiliğin nasıl ortaya çıktığını anlatır. 1890 yılında kişiliğin nasıl ortaya çıktığını anlatır. 1890 yılında çıkan *Soziologie* eserinde, sosyolojiyi ekonomi-politik, hukuk, medeniyet tarihi, demografi, politika vb. gibi özel sosyal bilimlerden ayırır. Sosyal hayatın "madde"sini sıyrarak sırf biçimini incelemeye sosyoloji adını verir. Der ki:

"Böylece, partilerin örgütlenmesi gibi bir olay artistik evrende olduğu kadar politik çevrelerde, sanayide, dinde görülür."... Gene Örneğin, bir çatışma mı incelenecek? Onun faydaları, zararları, gerektirdiği savunma önlemleri aranmalı. Yoksa rekabet ekonomik midir, dinsel midir, estetik midir ona bakmamalı.

Bu sayın bilim adamına uyulacak olursa örneğin bir parti mi kavranılacak, onun neden doğduğu, hangi amacı güttüğü, zararının ve faydasının ne olduğu değil, biçimi önemlidir. İster işçi sınıfının ister kapitalist sınıfın, ister ağaların olsun, partinin kuruluşu, işleyişi, tüzüğü, programı aynı kalır... Böylesine bir formalizm sosyal olayların erkekliğini çıkarmaktan başka neye benzer?

Konu toplumu açıklamaktır. Bay Simmel bu konuya biraz daha ciddilikle eğilince gene psikoloji okulunun can kurtaran simitine yapışır. Artık sosyoloji kişisel bilinçlerin "kârşılıklı davranışı: interactions" temeline dayanır. Bunu söyler söylemez,

kendisi de beğenmediği için olacak, döner, bu yolda tersini söyler: "*Toplumu kişisel elemanlardan ayrı sui generis (kendine özgü) bir birlik saymak doğrudur,*" demekten geri kalmaz.

Af. Vierkandtın 1930-1931 yıllarında F.Toennies, F.Oppenheimer, W. Sombart, F. Eulenburg ile birlikte yayınladığı *Sosyoloji Sözlüğü* formalist okuldandır. Bu zat *Naturvölker und Kuliurvölker: Doğal Uluslar (ya da İlkel Uluslar) ve Kültürlü (ya da Medeni) Uluslar* (1896) eserinde toplumları ikiye ayırıp şöyle tarif eder:

- 1- Naturvölker'lerin faaliyetleri irade dışı ve elde olmayarak yapılır.
- 2- Kulturvölker'lerde faaliyet iyice düşünülmüş olarak yapılır.

Vierkandt, Comte'la Spencer'in "ansiklopedik" sosyolojilerini özellikle sosyolojiden ayırır. Sosyolojinin asıl konusunu şu yönleri çevirir: 1- Grubu grup halinde incelemeli, 2- Grubu oluşturan "karşılıklı davranış"ları incelemeli, 3- Grupların çeşitli toplumlarda aldıkları aile, klan, meslek grubu, sınıf, parti, ulus, devlet vb. gibi biçimleri incelemeli... Bu grup adını verdiği şeyin mekanizmasını, işleyişini açıklamaya sıra gelince, o da gene ruha başvurur. Kişilere egemen bir "kollektif bilinç" karşımıza çıkar. Böylece; bütün o sınıflandırma dağları bir bilinç faresi doğurmakla sonuçlanır.

Leopold von Wiese, formalist okulun en tipik sözcüsüdür. *Genel Sosyoloji* adlı kitabının birinci cildi: *Beziehungslehre: İlişkiler Teorisi* (1924), ikinci cildi: *Gebildslehre: Biçimler Teorisi* (1929)'dir. Von Wiese sosyolojiyi ikiye ayırır:

- 1- "Genel sosyoloji" ya da "saf sosyoloji";
- 2- Ekonomi, hukuk, din, estetik vb. sosyolojileri.

Sosyal ilişkilerin niteliğine gelince, bu: "Sosyal ya da insanlararası (interhuman)" dediği şey, insanlar arasında varolan karmaşık bir "ilişkiler ağı"dır. Sosyolojinin görevi o ilişkileri "sistematiğe sınıflamak"tan ibarettir. İlişkilerin açıklaması üzerine iki atmosfer ortaya atılır:

- 1- İnsancıl fizik atmosfer: Biyolojinin konusudur;
- 2- Beşeri psişik atmosfer: Psikolojinin konusudur.

Herşey bu fizik ve psişik insan unsurlarına indirgenebilir! Böylece, dizi dizi kılı kırka yarmalardan sonra, yarım yüzyıl gerilere, Auguste Comte gericiliğinden bile ötelere dönmüş oluruz. Bu arada von Wiese'nin getirdiği yenilik nedir? Şudur: Fizik ve psişik insancıl unsurların davranışları ve etkileri insanların birbirlerine az çok yakın ya da uzak oluşlarına göre değişir. Başka deyişle, sosyal ilişkileri yaratan sosyal süreç en sonunda "mesafe"nin ürünüdür. Böylece, sosyal ilişkiler bir çeşit miknatıs ya da elektrik olaylarına dönerler.

Von Wiese ilk bakışta insana doğru bir şey mi söyleyecek duygusunu veren şu düşünceyi ortaya atar: "*Sosyal süreç bir dizi gerekçe ister. Bu gerekçeler de karşılıklı olarak bir dizi sosyal olay ister. Psikolog, duyguları ve düşünceleri içgüdülerden çıkarabilir: "Bizi ilgilendiren şey, tersine, o duygu ve tasavvurların hangi kerteğe dek sosyal hayat örgütüne tabi olduklarıdır."*

Ancak, görünüşe aldanmayalım. Burada "sosyal süreç", "sosyal olay" gibi iki büyük laftan bilim adamının anladığı önemlidir. Ona göre:

Sosyal süreç demek "mesafe" demektir. Mesafeden çelişik iki kategori süreç ortaya çıkar: 1- Bağ süreçleri: Yaklaşma, adaptasyon, temsil, birleşme; 2- Ayrılık süreçleri: Rekabet, muhalefet, çatışma:.. İşte, bütün sosyal olayların anası bu içyüzleri ve anlamları bilim adamının karnında kalan çekici, itici süreçleridir. Niçin yaklaşıldığı, nasıl birleşildiği, neden çatışmaya düşüldüğü, yani süreçlerin kendileri formalist sosyologların değmekten korktukları birer ateş gibi uzak kalır.

Sosyal olaylar: Sosyal süreçlerin yarattığı "sosyal biçimler"dir. Üç biçim vardır:

1- Yığınlar (Kitleler): Yığın içinde kişilerin ilişkisi doğrudan doğruya kollektif harekete etki yapar. Bu yığının da çeşitleri vardır. "Kişisel yığın", "soyut yığın", "halk yığınları", "kamu", kamuoyu" vb.

2- Gruplar: Öncekine oranla daha sürekli sosyal biçimlerdir. Bunlarda kişiler birbirlerine karşılıklı olarak aйтmışler gibi görülebilirler.

3- Soyut kolektifler: Devlet, kilise, meslekler, sınıflar, sosyal kolektifler, güzel sanat ve bilimlere özgü ruhsal kolektifler...

Sayabildiğiniz kadar sayabilirsiniz. Bu zavallı okul çocuklarını bol bol sınıfta çaktırmaya yarayan ve insana hayranlık duygusu aşılama kalkışan bilgincil sınıflamalardan sonra, von Wiese'nin önemle dikkat tavsiye ettiği şey şudur: Aman, o sosyal biçimleri "cevherleştirmek" yoluna gitmeyin; yani, o şekillerin birer içleri bulunduğunu söylemekten sakının. Çünkü, toplum varsayıları bir nesnedir. Toplumun varlığı salt ideolojiktir. Yani, düşünceden, hâttâ sözden ibarettir!

Velhasıl, sosyologların eline düşen canlı ve somut toplum, kırpıla kırpıla Nasreddin Hoca'nın kuşundan beter esrar parçalayıcı, mefruz ve mevhum Hüma kuşuna çevrilir.

Formalizm üzerine iki söz daha

Bütün sofizmler (safsatalar) ve demagojiler (kuru lâfla kuru kalabalığı aldatmacalar) kendilerine az çok içten inanmış adamlarını bulabilirler. Bunun nedeni her demagojide üstü yaldızlı bir sürü "sözde doğru" bulunmasıdır. Kimi olaylar "göz aldatma" biçiminde sömürülebilirler. Beheri ünlü birer üstad kesilmiş metafizik sosyoloji sofistlerini dinlerken şunu görürüz: Demagoji bir dizi olayı ele alır ama, oldukları gibi değil olmadıkları gibi yorumlayarak bozar. Bu tahriflerin topu birden iki ana tezde toplanır:1- İçten ve özden ayrı genel ve soyut bir biçim, 2- O biçimi yorumlayan mistik bir mesafe...

1- Biçim konusu: Formalistler, genel sosyolojiyi, sosyal bilimlerin felsefesi durumuna sokmak isterler. Biliyoruz, eskiden felsefeye "bilimlerin bilimi" denirdi. Bu söz eski çağlar için bir gereksinimden çıkmıştı. Bilimlerin bıraktıkları boşlukları doldurup insan düşüncesine sistemli bir birlik vermek, dünya görüşüne bir ideoloji bütünlüğü yaratmak gerekti. O birlik ve bütünlüğü, her filozofun çağındaki kafa yapısıyla tasarladığı sistemler temsil ediyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısından beri bilimlerin erdikleri büyük buluşlar, evren kavrayışında birlik kurmak için felsefe kılıklı uydurma ilişkilere yer bırakmadı. Bilimin eksikliğini ancak bilim bütünleyebilirdi. Gerçeklik bu olmakla birlikte, bugün bile henüz felsefe sistemleri okunmuyor, uydurulmuyor mu?

İşte formalist sosyologlar egemen eğitim ve öğretimin sistem skolastiğine boğduğu insan beyinlerindeki o sistem zaafından yararlanıyorlar. Felsefe nasıl bilimlerin üstünde kanat geriyorsa, tıpkı öyle sosyoloji de sosyal bilimlerin üstünde kanat germeli, denilmek isteniyor. Böylece, kafalarda yerleşmiş kötü alışkanlıklardan faydalanılıyor. Oysa, bir bilim olması gereken sosyolojiyi felsefe kılığına sokmak bilim olmaktan çıkarmaktır. O yüzden bütün metafizikçiler gibi formalistler de bilim değil tarikat kurarlar.

2- Mesafe konusu: Formalizmin özellikle yaptığı gözbağcılık "mesafe" sözcüğünde toplanır.

Modern Avrupa medeniyeti ilerledikçe nüfus yoğunluğu arttı. Özellikle büyük şehirler köylerin tersine ve zararına gelişti. Bu olay insanlar arasındaki mesafeyi gittikçe daralttı. Bu olayı bütün toplum yorumlarında her kapıyı açan maymuncuk gibi kullanmak formalistleri bir tür fikir yankesiciliğine götürdü.

Oysa, insanları ayıran mesafenin azalıp çoğalması, toplum yapısındaki gelişimin nedeni değil sonucudur. Yani, insanlar arasındaki mesafeyi toplumun gelişimi tayin eder, yoksa mesafe değişmesi insan ilişkilerini belirlemez.

Salt insanlar arasındaki mesafenin azalışı hiçbir zaman toplumda aynı sonuçları yaratmaz. Çin ve Hindistan nüfus yoğunluğu bakımından birçok modern Avrupa ülkelerinden geri kalmaz. Orada insanlar arasındaki mesafe azaldı diye Yakın ve Uzakdoğu, Batı toplumuna dönmemiştir. Demek formalistlerin mesafe üzerine yaptıkları yorum ancak kendi okullarındaki çocukları kandırabilir.

Durkheim'cılık

Durkheim'cılık daha açığöz bir formalistliktir. Bununla birlikte formalistlikten

başka bir şey değildir. Onun için, formalizm üzerine söylediklerimizi burada tekrarlamıyacağız.

Meşrutiyet Türkiye'sinde Edmond Desmoulins'den sora en tanınmış sosyolog Durkheim oldu. Durkheim'cılık bütün o mistikliği ve formalizmi sayesinde, Ziya Gökalp'in çabalarıyla, Meşrutiyet çağının resmi Osmanlı sosyoloji okulu oldu. Bugün bile sosyoloji denildi mi, Durkheimi ananlar, içtenlikle Durkheim'cılığın aydınlatıcı bir bilim olduğuna inananlar çaktır...

Bununla birlikte, Avrupalı üstadları dururken, bizdeki taklitleriyle, örneğin Ziya Gökalp sosyolojisiyle uğraşmayacağız. O kavramın gittikçe gözden düşmesi ayrı çabayı gereksiz kılmıştır.

Metafizik sosyolojilerin hangi kaynaktan ve ne amaçla çıktıklarını en iyi göze batıran akım Fransız düşünürü Emile Durkheim (1858-1917) çevresinde toplanır.

Durkheim, sosyolojinin sosyal bilimlerden kaçışını doğru bulmadı. Her gün çıkan yeni sosyal gerçekler önünde kaçmak, avcıyı görmüş keklik gibi başını karın içine saptırmaktan farksızdı. Onun için, ekonomi-politik, demografi, hukuk tarihi, din tarihi vb. gibi yeni bilimlere ele alınmalı, metafizik açıdan dilenen burjuva yönlerinde yorumlanmalıydı.

Yalnız bu yorumlama ustaca yapılmalıydı. Onun için Durkheim, acemi formalistleri ve resmi sosyologları gözü önüne getirerek şöyle der: *"Bir yandan konuları aynı olmakla birlikte, yakın akraba olduklarını inceledikleri olayların derin monotonluğunu bilmeyen ve bu monotonluğun akla yakın bulunduğunu ancak üstünkörü sezen oldukça tutarsız bir sürü bilim ya da sözde-bilim var; öbür yanda o birliğin farkına varmakla birlikte olayların inceleniş yordamına etki yapamayacak kertede yükseltilere kanat germiş olan sosyoloji var."*

Doğrusu 19. yüzyıl sonlarında sosyal konulu burjuva bilimlerinin görüntüsü öyleydi. Hepsini sanki bir tür "bilim fobisi" kaplamıştı. Ancak, bu hastaca korku metafizik sosyolojilerde ağır basıyordu. Tarihsel maddecilik yalnız sosyal bilimlere değil, bütün bilimlere kesince benimsemişti: Öyleyken, tarihsel maddeciliği hiç görmemiş gibi kendini beğenen Durkheim kendisine bir bilimlerüstü tanrısal güç buldu ve o gafletle şöyle konuştu: *"Demek en acele reform sosyoloji düşüncesini o özel tekniklere kadar indirmek ve böylece o teknikleri bilim durumuna çıkarmak olurdu. Ancak bu şartla sosyoloji soyut bir metafizik olmaktan çıkar ve uzmanların emekleri birbirleriyle bağımsız, açıklayıcı değeri bulunmayan bir dizi monograf olmaktan öteye geçer."*

Oysa Engels ikide bir şöyle yazmıştı:

*"Bizim tarihsel kavrayışımız herşeyden önce, inceleme yapmak için de direktiftir... Tarihi baştan başa çeşitli sosyal formasyonların siyasal, hukuksal, estetik, düşünsel, dinsel vb. yordamlarını mantıkla ortaya çıkarmayı denemeden önce o çeşitli sosyal formasyonların varoluş ; koşullarını bütün ayrıntılarıyla yoklamak, bütün tarihi yeni baştan incelemek gerekir."*⁹

Bu direktif bütün sosyal buluş ve ilişkileri gözden kaçırmaksızın inceleme yöntemi değil miydi? Evrende bir sosyoloji okulu kurmaya kalkışmış olan kimse, tarihsel maddecilik gibi bir dev düşünce dünyasını tanımazlıktan gelebilir miydi?

Durkheim önce tarihsel maddecilikten habersizmişcesine en bâyağı bir formalist oldu. Sonra, onun yetmediğini görünce, doğrudan doğruya tarihsel maddeciliğe çatmadan edemedi. Boğuşa boğuşa her gün biraz daha burjuva toplumunun yücelmesine yükseldi. Sonunda, ayakları büsbütün yerden kesilip spiritüalizm bulutlarına dek uçup gitti. Durkheim'cılığın o mutsuz gelişimini, yani soysuzlaşmasını eserlerinin tarih sırasıyla izlemek mümkündür.

1893 tarihli *İşbölümü* kitabında: *"Ruhsal yaşantıyı maddesel yaşantının çiçekleşmesinden başka bir şey saymayan bütün doktrinlere savaş açmakla"* bilim uğruna pek büyük hizmetler gören spiritüalistleri övdü. Arada da şunu söyledi: *"Ruhsal yaşantının hiçbir maddesi nedene uymadığı ve ruh hayatını doğa dışına çıkarmak gerektiği sonucuna varılamaz."*

"Oluşumu sırf psiko-fizyolojiyle kavranılamayan geniş bir bilinç alanı vardır diye, o alanın tek başına biçimlendiği ve dolayısıyla da bilimsel araştırmalara karşı çıktığı sonucu çıkarılamaz. Yalnız, o alanın sosyopsikoloji adı verilebilecek başka bir pozitif bilime ait olduğu sonucu çıkar. Doğrusu bilinç alanının maddesini bile oluşturan olaylar katışık doğadadırlar. Bu olaylarda bile öteki ruhsal olaylara görülen ana karakterler vardır. Ama, bu karakterler sosyal nedenlerden ileri gelir... Demek, bilinç durumlarımızın çoğu genellikle insanın psikolojik doğasından değil, bir yol toplum haline gelmiş insanların, az çok kalabalık, az çok birbirine yakın oluşlarına göre karşılıklı olarak birbirlerini etkilemiş yordamlarından ortaya çıkarlar. Grup yaşantısının ürünü olan bilinç hallerini ancak grubun doğası açıklayabilir."

Yıl 1893. Tarihsel maddecilik bütün insancıl ve sosyal olayları bir düşünce anıtı bütünlüğünde açıklamış. Durkheim hâlâ sosyal ilişkiler yerine kimi insan olaylarını "kalabalık, yakınlık" gibi biçimlere saplatıyor. Gerçi, "işbölümü" gibi ekonomik bir ilişkiyi incelemek cesaretini göstermiş gibidir. Ne var ki, o incelemeden herhangi sağlam bir ekonomi görüşüne varacağından korkulamaz. Çünkü, olaylara değil kendi sağduyusuna önem verir. Örneğin, kapalı ekonomiler nasıl olur da işbölümüyle birbirlerine bağlanırlar sorusuna karşılığı şu olur: "*Şeylerin gücüyle, bir çeşit doğal aşınma yoluyla*"... Ne ucuz "açıklama" değil mi? Falan sosyal kurum niçin yıkıldı?.. Çünkü eskidi, ihtiyarladı, aşındı da ondan!

Biçare Durkheim, sosyoloji adına böylesine toyca tekerlemelere düşünce bile, dindarların ve ruhçuların yaylım ateşine uğramaktan kurtulamadı. Gerçekte yaptığı ince bir manevraydı. Bakışı tarihsel maddecilikten ötelere çekmek ve oyalamak istiyordu. Ne var ki, ateşle oynadığı ortadaydı. Çünkü, onunla yola çıkan Durkheim'cılarının en beceriklileri, üstadlarının yavan reddiyelerinden çok, tarihsel maddeciliğin sarsılmaz yöntemine kapılıyorlardı. Durkheimin kendisi ördek yumurtaları üstüne kuluçka yatmış tavuğun serüvenine dönüyordu. Bütün namuslu öğrencileri Marksizm akımına tutmuşlardı.

Buna karşılık, tarihsel maddeciliği ekonomi alanında yeneyim derken "sosyolojiye ekonomi sokuyorsun" diyenler çıkmıştı. Kendisini kolektivist sayanlar arkadan vuruyorlardı. Durkheim'in o çetin durumunu en iyi anlatan, gene kendi adamlarından Mauss'tur. Bu zat Durkheim'in Sosyoloji derslerine (1895-1896) yazdığı önsözde şöyle diyor:

"Durkheim bir taraf tutmak ve o tarafı gerekçelendirmek istiyordu. Böyle davranmak eğilimi, kimi küçük kişisel olaylardan, kimi daha ağır bir dizi olaydan ileri geliyordu. İşbölümü eseri üzerine, alınan ahlâkçıların ve birçok klasik ya da hristiyan iktisatçıların savurdıkları kolektivizm suçlamasına çarpılıyordu... Öte yandan, kendi öğrencileri arasında en parlak olanlarından kimileri sosyalizme ve hele marksist, hatta Guedist (Fransız Marksisti Geudes taraflısı) sosyalizme doğru din değiştiriyorlardı."

Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olan Durkheim şimdi ne yapacaktı? Paçaları sıvadı. 1894 yılında *Sosyoloji Metodunun Kuralları*'nı yayınladı. Bu eserde bir yandan daha keskin formalizmi savundu. Örneğin şöyle dedi: "*Sosyal morfoloji olayları kolektif yaşantıda ve dolayısıyla da sosyoloji açıklamalarında üstün rol oynar.*" Konu ettiği "sosyal morfoloji" nedir? İşbölümü eserinde gördük: Grupların "hacim" ya da "yoğunluk"larından ibarettir. Durkheim'a göre madem ki: "*Sosyal olayları belirleyen şart, toplumlaşma olayından ibarettir*", öyleyse az çok önemi olan her sosyal sürecin şartı toplumun iç yapısında bulunur... Bu anlatışa bakılırsa, Durkheim'in açıklıyorum diye yaptığı şey totolojidir: Toplum olayları toplum olayları gibi bir şeydir. Böylece "biçim"i kurtardığına inanır. Sonra, sosyal olayların özelliğini ulu-orta inkâr etmenin zararlı olacağını kendisini suçlayanlara şöyle anlatır:

"Toplum, sırf bir kişiler toplamı değildir. Kişilerin toplumlaşmasıyla biçimlenen sistem kendine özgü karakterleri olan özel bir gerçekliktir. Elbet, özel bilinçler verili bulunmadıkça ortada hiçbir kolektif üreyemez; ama bu gerekli şart yeterli değildir. Kişi bilinçlerinin toplumlaşması, birbirine karışması ve herhangi bir yordamda

birbirine bağlanması gereklidir; sosyal yaşantı o bağlanıştan çıkar. Dolayısıyla da sosyal yaşantıyı o birbirine karışma açıklar. Kişisel ruhlar kümeleşerek, içiçe girerek, kaynaşarak, istenirse ruhsal diyelim, ama yeni türde ruhsal bir kişilik meydana getiren bir varlığı doğurur. Grup, onu oluşturan üyelerin tek başlarına yapamayacakları gibi düşünür, duyar ve hareket eder. Öyleyse, tek başına üyelerden yola çıkıldı mı, grubun içinde olan bitenlerden bir şey anlaşılmaz. Kısacası, psikolojiyle sosyoloji arasında biyolojiyle fiziko-şimik bilimler arasındaki gibi bir bağ kopukluğu bulunur."

Durkheim, o dolambaçlı yollardan nereye varır? Kırk yıl önce Marx Kapital adlı kitabında işbirliğini incelerken şunu göstermişti: Kişiler işbirliği yaparken tek tek işledikleri zamandakinden gerek nicelik ve gerek nitelik bakımından daha yüksek verimli olurlar. Durkheim, bu açık ve kanıtlanmış olayı tince ruh evrenine aktarır. Orada nereden geldiği bilinmeyen kişi ruhları birbirleriyle kucaklaşırlar, bundan ruhçu sosyologların tanrılaştırdıkları "kollektif bilinç" doğar.

Toplum elbet insan topluluğudur. Toplumda insan ruhları da kaynaşabilir. Ancak, bu kaynaşmadan sonra çıkan kollektif bilinç neden bugün kişisel bilincin tıpkısı değildir? Dün öyle bir kişisel-kollektif bilinç karşıtlığı var mıydı? Yarın olacak mıdır? Bütün bunlara karşılık yok.

Beride tarihsel maddecilik metafizik sosyolojilerin örtbas ettikleri her sosyal sorunu çözüyor. "En son çözümlemede", ekonomi ilişkilerinin öteki üstyapı ilişkilerini belirlediğini kabartılandırıyor... Sakın Durkheim böyle bir eğilime kapılmasın. Durkheim, tövbe istiğfar ederce istavroz çıkartıyor ve diyor ki: "Ekonomik" denilen şey insanın maddesel gereksinimlerini giderir. Öyleyse, "organik" ve dolayısıyla da "kişisel" bir şeydir. Ve bu sofist demagojisiyle toplumun temeli olan ekonomik ilişkileri toplum dışına sürebildiğini sanır.

Makine bir ekonomik gereksinim aygıtıdır. Aynı zamanda bir kapitalistin malıdır. Makinelerin bulunduğu fabrikada yüzlerce işçi bir arada çalışır: Üretilen metalar toplum ölçüsünde dağıtılır, değişir. Bütün bu ekonomik ilişkiler hangi tek kişinin tek başına bir organı olabilir? Durkheimin karıştırmak için parmağına doladığı işbölümü en az birden çok kişinin arasında yapılmaz mı? Durkheim o gibi gerçeklikleri kulağının arkasına atar. "Sırf ekonomik ilişkiler insanları birbirinin dışında bırakır" gibi cevherler yumurtlar. Bir fabrika, üretimiyle yüzlerce işçiyi, uzmanı ve patronu bir araya getirir. İlk madde ve pazar arama yollarından bütün bir ülkeyi kapsadığı gibi, bütün dünya insanlarını da ilgilendirir: Durum böyleyken, Durkheim ekonomik ilişkilerde insanları birbirinin dışında bırakan karakteri nerede buluyor?

Marx *Kapital*'de şunu açıklar: Kapitalist üretim plansız ekonomi olduğu için insanların alinyazıları metaların değer ölçüsüyle çizilir. Metaların değerleriyse, ancak pazarda belli olur: Bu yüzden herkesin yazgısı kimsenin düzenleyemediği pazar gibi esrarlı bir güçle güdülür. Metaların insandan bağımsızmış gibi alinyazısı çizer olmaları meta fetişizmini yaratır. İnsan kendi yaptığı şeylere hükmünü geçirmek şöyle dursun, o şeylerin hükmü altına düşer. O zaman ekonomi ilişkileri insanların dışında, onları birbirine düşüren, yırtıcı hayvanlarla dolu esrarlı bir cöngüle döner. Ancak, bu tip ekonomi bezirgan ekonomisidir. Yedi bin yıl sürmüş ve insanları hayvanlaştırmış, birbirlerine yabancılaştırmış olsa bile tarihsel bir düzendir. Yani geldiği gibi geçecektir. Durkheim ise o düzeni insanlık için hiçbir zaman değişmeyecek genel ve mutlak bir kategori sayar. O yoldan tarihsel maddeciliğin ekonomik determinizmini küçük düşürmeye çalışır.

Bunu ne zaman yapar? Tarihsel maddecilik kargaşalı kapitalist toplumdaki bilinçten kaçan nedenleri bilince çıkardığı zaman. Böylece, tarihsel maddeciliği hem yanlış anlatmaya, hem de baltalamaya girer. Örneğin Durkheim 1897 yılında Labriola'nın *Maddeci Tarih Kavramı* adlı kitabı üzerine *Revue Philosophique*'te yayınladığı yazı şöyle der: "Sosyal yaşantı ona katılanların edindikleri kavramlarla değil, bilinçten kaçan derin nedenlerle açıklanmalı, diyen düşünceyi bereketli

sayıyoruz."

Dikkat edelim. Durkheim "bereketli" sözcüğüyle marksizme şapka çıkarırken, tarihsel maddeciliği mekanik anlayışıyla bozmaya çalışır. Sanki tarihsel maddecilik sosyal yaşantıyı ebediyen bilinç dışı sayıyormuş gibi, onun yerine kendisi şöyle bir çözüm yolu teklif eder:

"Biz bu şeyleri (bilinçten kaçan nedenleri) özellikle toplumlaşmış kişilerin gruplaşma yordamında aramayı düşünüyoruz. hâttâ, bize öyle geliyor ki, ancak bu koşulla tarih bir bilim durumuna girebilir, dolayısıyla da sosyoloji varolabilir. Çünkü, kollektif tasavvurların kavranılır olması için, bir şeyden gelmesi gerekir. Ve bu tasavvurlar kendi üzerlerine kapalı bir çember oluşturmamaya göre, onların kaynağının kendi dışlarında bulunması gerekir. Ya, kollektif bilinç, tasavvuru olanaksız bir çeşit mutlak olarak boşlukta yüzer; ya da sonuç olarak uyduğu bir cevher aracılığıyla geri kalan dünyaya bağlanır."

Bu ağdalı bilgin sözleri hep nesnel toplum yasalarını bulma pozundadır. Durkheim ilk defa kendisi bu düşüncüyü ortaya atmış gibi konuşur. Oysa, yüz yıl önce Saint-Simon şöyle demişti: *"İnsanlar evrime farkına varmaksızın uyarlar."* Kırk yıl önce (1859 yılında Marx *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı kitabının önsözünde, Durkheimin kendisine maletmeye çalıştığı nesnel sosyal yasaları açıkladı. Şöyle diyordu: *"insanın varlığını belirleyen bilinci değil, tersine, bilincini belirleyen sosyal varlığıdır."*

Ancak, tarihsel maddecilik bilincin maddesel açıklamasını gösteriyordu. Dünya kör gelmiş kör gidecek demiyordu. Sosyal yasalar bilince çıkarılırsa insanlığın görerek ve bilerek ilerleyeceğini anlatıyordu! Durkheim ise kişi bilinçleri üstünde nedeni bilinmez bir "kollektif vicdan" varlığını tanımlıyordu. Marx kişi bilinciyle toplum gidişi arasındaki ilişkiyi üretim sürecine bağlarken şöyle diyordu:

"Burjuva üretim ilişkileri sosyal üretim sürecinin en son çelişkili biçimidir. Bu çelişki kişisel anlamda değil, kişilerin sosyal varoluş koşullarından doğmuş bir çelişkidir."

Ruhçu sosyologlarla Durkheim ve çömezleri "kollektif bilinç", din adamları "kaza ve kader", basit insanlar "talih ve raslantı" diyorlardı. Tarihsel maddeciliğe göre bütün o esrarlı olaylar anarşik bezirgan üretiminin kaçınılmaz sonuçlarıydı. Bu çelişkiler kapitalizmle birlikte en yüksek anarşie dek çıkmışlardı. Çünkü, artık sonları gelmişti. Sosyal çelişkiler son hadlerine varıp kendi kendilerini inkar ettikleri gün, diyalektik sıçramayla ortadan kalkacaklar: O zaman kişi bilinciyle toplum gidişi arasında çelişki kalmayacaktır ve böylece "kollektif bilinç" kabusu, "kaza kader" hüması, "rastlantı talih" kuşu tarihe karışacaktır.

Tarihsel maddeciliğin açık, temiz, güçlü bilimsel kanısıyla Durkheim'ın mistik, biçimsel ve fatalist taklitçiliği arasında uçurumlar yok mudur? Öyleyken, Durkheim kendi kavrayışıyla tarihsel maddeciliğin birbirine karıştırılmaması için bayrağı kanteri döker:

"Bu karıştırma, (der) her türfü asıl ve esastan çıplaktır ve ona bir son vermek önemlidir. Bilimsel değerleri göze batarcasına eşitsiz olan bu iki teori arasında hiçbir dayanışma yoktur."

Durkheimin tek doğru sözü de burada saklanır. Ona göre herşey "endüstri tekniğinin durumu"na uymaz. "Ekonomik unsur" ilerleyişin zembereği değildir. Durkheim bu mekanik tahrifleri tarihsel maddeciliğe daha iyi bulaştırmak için şunu belirtir: Güya tarihsel maddecilik ekonomiden başka bütün sosyal ilişkileri "épiphenomen: gölge olay" saymaktaymış. Bu "psiko-fizyoloji gölge olaycılığı" iddiasına karşı Engels çoktan şu susturucu karşılığı vermişti:

"Tarihin maddeci kavranışına göre, tarihte en son duruşmada belirleyici olan unsur gerçek yaşamının üretimi ve yeniden-üretimidir. Ne Marx, ne ben bundan öte hiçbir şey direktmedik. Ama, eğer bize ekonomik unsurun biricik belirleyici güç olduğu söylenirse, o zaman ilk söylenilen cümle kof, soyut ve saçma bir lâfa çevrilmiş olur."

Ne var ki, Durkheimin amacı, tarihsel maddeciliği anlamak değil, anlaşılmaz

bir kılığa sokmaktır. O amaçla ekonomik unsurun karşısına, en sonra, tanrısı bulunmayan dini diker. Durkheim'a göre: "Sosyal olayların en ilkeli" teknik değil, dindir. *"İlkede herşey dindir. Onun için dini ekonomiye indirgeyecek hiçbir araç ve o indirgemeyi gerçekten yapacak hiçbir girişkinlik tanımıyoruz."*

Gerçekte tarihsel maddecilik hiçbir zaman dini doğrudan doğruya tekniğe bağlamak gibi mekanikliğe düşmez. Din, sosyal ilişkiler ehramının en üst tepesidir. Teknikle din arasında sosyal ekonomi, sosyal sınıf ve zümreler, hukuk, siyaset, kültür, güzel sanat vb. gibi yığın yığın başka ilişkiler vardır. Her sosyal olay gibi din de o sonsuz ilişkilerin karşılıklı etki ve tepkilerine bağlanabilir. Engels tarihsel maddeciliği "ekonomik unsur" manisiyle soysuzlaştıran beceriksizlere şöyle çatar:

"Ekonomik durum temeldir. Üstyapının çeşitli unsurları sınıflar savaşının siyasal biçimleri ve sonuçları; yenen sınıfça savaş kazanılır kazanılmaz kurulan düzen; hukuksal biçimler; ve gene elbet savaşa katılanların kafalarında bütün o gerçek savaşların bıraktığı yankılar, siyasal, hukuksal, düşünsel teoriler, dinsel kurumlar ve o kurumların sonradan geçirdikleri doğmatik sistemler biçimindeki gelişimler tıpkı öyle tarihsel savaşların akışı üzerine etki yaparak, birçok durumlarda egemen olarak biçimleri belirlerler. Bütün bu unsurların eylem ve karşılık-eylemi vardır."

Fransa gibi ileri bir ülkede üniversite kültürü edinen bilim adamının pozitif bilimlere hem de tarihsel maddeciliğe böylesine aykırı davranışı gittikçe soysuzlaşır. 1908 yılı *"Ekonomi Politik Topluluğu"* içinde birinin ekonomik olay deyivermesinin Durkheim'a hafakanlar bastırdığı ünlüdür. Durkheim bir ara "maddesel" saydığı ekonomi ilişkilerini, sonra "kanı şeyleri" diye soyutlaştırır. Şöyle der: *"Ekonomi politiğin incelediği olaylarla öteki sosyal bilimlerin konusunu oluşturan olaylar pek başka başka nitelikte görünürler."* *"(Ekonomik olaylar) ya topluma katılmış şeyler, ya da daha önceki sosyal faaliyet ürünleri"* olur. Durkheim bu Lâpali's'in gerçeklerini tekerledikten sonra, herşey kanıtlanmış gibi şunları yazar:

"Besbellidir ki bunların (ekonomik şey ve ürünlerin) ne birinden, ne ötekenden sosyal değişiklikleri belirleyecek itki vuruşu gelemes. Çünkü, onlarda hiçbir motor gücü yoktur." Çünkü ekonomik olaylar "kıymıtsız" ve "statik"tirler.

Demek üretici güçler Avrupa yı uzak dış ülkelerde hammadde ve pazar aramaya götürür, sömürge çapul ettirip büyük sanayiye kurdurur, serbest rekabeti kaldırıp tekellerle dünya dengesini ekonomik ve politik kesin bunalımlar çağına sokar... Ama bütün bu olaylar Durkheim'a göre bayağı durgun birer hareketsizliklerdir.

Durkheim yaptığı uydurularla tarihin gerçek motorunu bir yana ittikten sonra, topluma kendi işkembesinden bir düşünür motoru takmaya kalkışır. Bu motorun iki ürün vermesi gereklidir: 1- Etik (ahlâk bilimi), 2- Bilgi teorisi.

Bu dört başı mamur uyduruk felsefe sistemi, bilinç adını verdiği düşünür taşı üzerine dayanacaktır. Ancak, eski metafizik doktorları kişisel bilinci ele alıyorlardı. Durkheim daha çağdaş bir ispiritizmacılık çabasıyla "kollektif tasavvur" -ya da bizde Ziya Gökalp'in ünlü ettiği "ma'şeri vîjdan- labirenti içine girer. *Representation Collectives* üzerine yazdığı yazıda kollektif bilinci şöyle tanımlar: *"Toplumu yaratan ilkel bilinçler arasında değiş tokuş edilmiş etki ve tepkilerin ürünü olan kollektif tasavvurlar, doğrudan doğruya ilkel kişisel bilinçlerden ortaya çıkmaz. Belki onları aşır taşar."* Kollektif bilinç: *"bütünlüğü içinde küme demek olup ancak kişisel bilinçlerin aracılığıyla dileyebilmekte, duyabilmekte, etkileyebilmekte ise de gene düşünür, duyar ve diler."*

Durkheim burada neden sosyal bilincin kişi bilinciyle çatıştığını açıklamıyor. Yalnız sosyal bilincin Tanrı gibi insanüstü soyut bir güç olduğunu anlatmaya çalışıyor. Gerçekte kollektif bilincin tarihsel maddecilik bakımından açıklaması açıktır. İnsanüstü hiçbir toplum olayı bulunamaz. Durkheim nedenlerini bulamadığı kollektif bilincin, derinleştirilirse tarihsel maddeciliğe varılacağını sezerek korkuyor. *Dinsel Yaşantının İlkel Biçimleri* kitabında şu "ilgililere bildiri"yi yapmaktan kendini

alamıyor:

"Bu din teorisinde (toplumu dinle açıklamakta) tarihsel maddeciliğin basit bir gençleşmesini görmekten sakınılmalıdır: Öylesine bir görüş, düşüncemiz üzerine fena halde aldanmak olurdu. Dinde esas bakımından sosyal bir şey bulunduğunu gösterirken, hiçte demek istemiyoruz ki, din toplumun maddesel biçimlerini ve dolaysız yaşantı zorunluluklarını başka bir dilde deyimlendirmekle yetinir... Kişisel bilinç nasıl sinir sisteminin basit bir çiçekleşmesinden ibaret değilse, tıpkı öyle, kolektif bilinç de morfolojik temelinin basit bir epifenomeni (gölge olayı) olmaktan öte şeydir."

Durkheim hep tarihsel maddecilikle karıştırılmaktan korkuyor. Yöntem konusunda göreceğiz: Hep tarihsel maddeciliği tahrif ederek çalmakla ün yapacaktır. Namuslu hırsız çaldığının cezasını üç beş yıl hüküm giymekle geçirir. Fikir hırsız ölümünden sonra bile çarmla gerilir. Durkheimin korkusu bundandır. Kişi bilinci onun zannettiği gibi basit bir sinir sisteminin çiçekleşmesi değildir, sosyal üründür. Kişi bilinci toplum ilişkilerinin insan beyninde yankılaşması ve minyatürleşmesidir. Bu olay tersine çevrilip elbet kolektif bilinç kişi bilincinin kaynağı yapılamaz. Ancak, Durkheim için herşeyin yaratıcısı olan kolektif bilincin kaynağı nedir? *İntihar* (1897) eserinde sosyal yaşantıyı "aslı bakımından bir tasavvur olayı" sayar. Bir yıl sonra (1898) *Kollektif Tasavvurlar* yazısında kolektif bilinci bir çeşit devr'i daim makinesine benzetir. Der ki:

"Bir kez ilk bir tasavvurlar fonu biçimlendi mi, o tasavvurlar kendilerine özgü bir hayat yaşayan, özellikle özerk gerçeklikler haline getirirler." "Bunların yakın nedenleri, sosyal yapının falan ya da filan karakteri değil, başka kolektif tasavvurlardır."

Durkheimin mistikleştirdiği kolektif tasavvurlar üzerine söylediği de gene tarihsel maddecilikten bozarak yapılmış bir aşırmadır. Tarihsel maddecilik kolektif tasavvurlara bilimsel adıyla "ideoloji" adını verdi ve Durkheim'dan çok önceleri ideolojinin *"bağımsız bir hayat yaşayan bağımsızca gelişen ve salt kendi yasalarına boyun eğen bir dizi bütünlükler halinde düşüncelerin ardarda gelişi"* olduğunu bildirdi. Bu noktada Durkheim'dan öğrenilecek yeni bir şey yok, Ancak, o ideolojinin "ilk fonu" (ana mayası) hangi kaynaktan doğmuştur? Durkheim bu soruya yalnız üniversite ülemamızı kırıp geçiren bir sürü frazeolojiler yaparak karşılık verdiğini sanır. Örneğin, "değer yargısı: judgement de valeur" sözü çevresinde kongrelere (1911) şöyle sloganlar atar:

"Toplum, salt kimi yaşantı görevleri uğruna örgütlenmiş bir bedenden ibaret sayıldığı gün, küçültülmüş olur. Bedenin içinde bir ruh (ame) yaşar. Bu ruh kolektif düşüncelerin toplamıdır."

Neden "canlı görev" toplumu küçültüyor da, "ruh" büyültüyor? "Ruh" en sonunda bir "canlı görev" değil midir? Toplumda ruhsal olayları hangi "canlı görevler" yaratmıştır? Durkheim oralı bile olmaz. Bilimlerde Yöntem kitabında işçi ücretlerini bile ruh sorunu yapıp çıkar:

"İşçi ücreti kimi moral koşullara tabidir." "Ücret, bir insan varlığının dilediği genlik (refah) üzerine edindiğimiz düşünceye göre, yani, en sonunda insan kişiliği üzerine edindiğimiz düşünceye göre alçalıp yükselir."

Böylece, işçinin geçimi de metafizik sosyologların uydurdukları kolektif ruh tanrısına adak olur.

Ana düşünceleri böylesine saçma olan Durkheim oturur, kendisine geniş bir sosyoloji incelemeleri programı çizer. 1909 yılında programın ana çizgileri şöyle sıralanır:

I- Sosyal Morfoloji: Ulusların sosyal örgütlerle ilişkili coğrafya temelini incelemek; nüfusun hacmini, yoğunluğunu, toprak üzerindeki durumunu incelemek.

II- Sosyal Fizyoloji: Dinsel sosyoloji; ahlâksal sosyoloji; hukuksal sosyoloji; ekonomik sosyoloji; dilsel sosyoloji; estetik sosyoloji.

III- Genel sosyoloji: 1925 yılında Durkheim'cılar bibliyografi ayırımında

şöyle bir sınıflama yaparlar:

a. Genel sosyoloji: 1- Sosyal felsefe; 2- Psikoloji ve sosyoloji; 3- Doktrinler tarihi; 4- Metodoloji; 5- Medeniyetler; 6- Irk ve toplum;

b. Dinsel sosyoloji:1- Din felsefesi ve psikolojisi; 2- Aşağı toplumların din sistemleri (Totem, evrimli totemizm, kabile ve din sistemleri); 3- Ulusal din sistemleri; 4- Evrensel din sistemleri; 5- İkinci derece grupların din sistemleri (tarikatlara); 6- Özel tapınlar; 7- Halkın inanç ve eylemleri; 8- Ölüler üzerine inanlar ve törenler; 9- Büyü;10- Törencilik; 11- Mitoloji, boş inanlar, masallar, doğmalar;12- Din örgütleri.

c. Ahlâksal ve Hukuksal Sosyoloji:1- Hukuk ve ahlâk; 2- Hukuksal ve ahlâksal sistemler; 3- Aile ve akrabalık örgütü (aile, evlenme, kadının şartı, cinsel ahlâk); 4- İkinci derece grupların örgütü; 5- Siyasal örgüt tipleri; 6- Mülkiyet hukuku ve sözleşmeli hukuk; 7- Ceza hukuku; 8- Adliye örgütü, dava; 9- Uluslararası hukuk, uluslararası ahlâk.

d. Kriminal Sosyoloji ve Ahlâksal İstatistik:1Genellikle kriminalite (cinayetçilik); 2Ülkelere, ekonomik koşullara, din doktrinlerine, yaşa ve cinse göre kriminalite; 3Kriminalite ve ahlâk dışılığı çeşitli biçimleri; 4Tedip sistemleri

e. Ekonomik sosyoloji:1- Genel incelemeler; 2- Ekonomik sistemler (biçimlenişlerinde); 3- Ekonomik sistemin işleyişi; 4- Üretim türleri; 5- Üretim rejimleri; 6- Üretim biçimleri; 7- Üretimin işleyişi; 8- Ekonomik sınıflar; 9- Dağıtım kurumları; 10- Dağıtım morfolojisi; 11- Dağıtım görevlenmesi; 12- Ekonomik olaylarla başka tür olaylar arasındaki ilişkiler.

f. Sosyal Morfoloji:1- Sosyal yaşantının coğrafya temeli; 2- Genellikle nüfus ve göç hareketleri; 3- Şehir ve köy kümeleşmeleri; 4- Ekonomik coğrafya.

g. Değişik Konular:1- Dil ve yazı; 2- Teknoloji; 3- Estetik.

Bu sözde sınıflama onu yapanların kafa ve midelerindeki kargaşalığı toplum ilişkileri alanına yaymak istemelerinden başka hiçbir şeyi kanıtlamaz. Amaçları insan düşüncesini içinden çıkılmaz allame dehlizlerine itip çıkmaza sokmaktır. Gerçekliğe dayanmadığı için, Durkheim'cılarının kendi yaptıkları bu sınıflamaları: Hocanın kar helvası gibi kendilerinin de sık sık beğenmedikleri, ikide bir değiştirdikleri görülür.

Bu kırk ambar sözüm yabana program, önce *L'année Sociologique* adıyla 1896'dan 1912'ye dek Durkheim tarafından tam 12 cilt olarak yayınlandı. Sonra işi Mauss eline aldı.1923'ten 1925'e dek 2 cilt daha çıkarıldı.1934'ten sonra küçük bir ad değişikliğiyle *Annales Sociologique* olarak yayını sürdürdü. Öyle ki en sonunda Durkheim'cılığın "bilimsel" değerine hayran olanlar bile, şöyle esef etmekten kendilerini alamadılar:

"Ne var ki, bu araştırma programı bir sürü çalışmalara çerçeve hizmetini gördü. Bunda esef edilebilecek olan biricik şey o çalışmaların hâttâ Fransa da bile kültürlü denilen kamuoyunca bile pek genel olarak bilinmemesidir."

Doğrusu da buydu. Şu kalın koca ciltler sıra sıra heybetleriyle insanlara bir şey öğretmek için yapılmamışlar. Öğrenmek isteyenlerin kafalarını turşu kavanozuna çevirmek ve sosyal bilimlere karşı bir ürküntü uyandırmak, böylece insanın sosyal bilincini köreltmek başlıca amaçtı.

Üçüncü Bölüm

METAFİZİK SOSYOLOJİ

YÖNTEMLERİ

Bu bölümde önce metafizik sosyolojilerin yöntem ve güdücü düşünce üzerine yaptıkları düşünceleri, sonra o genel anlayışlarına göre uydurdukları öz uygulamalarını sırasıyla gözden geçirelim.

Birinci Ayırım

YÖNTEM VE GÜDÜCÜ DÜŞÜNCE

Metafizik sosyoloji salt metafizik olduğu için, yeni gerçeğin yöntemi olan diyalektiği bilmezlikten geldiği ya da çürütmeye çalıştığı için, birçok metodolojik kavramı birbirine karıştırır. Genel olarak araştırma tekniğiyle inceleme yöntemini birbirinden ayırtedemez. Asıl yöntem diye öne sürdüğü şeylere yöntem demez: "Çözücü varsayım" ya da "güdücü düşünce" adlarını vermekten hoşlanır. Basit ayrıntılar içinde araştırma tekniklerine ise, "yöntem" der.

Metafizik sosyoloji, o anlamda iki "yöntem" pekiştirir.

Monogramik ve İstatistik Yöntemler

İki türlü olur.

a) Monografik Yöntem: Bir tek kurum ya da bölge üzerine inceleme yapmaktır. Başlıca iki tür monografi okulu vardır.

1- Le Play'in Sosyal Bilim Okulu: Tek tek kurumları araştırır. Örneğin, işçi ailelerinde bütçeyi ve masrafı aramak için bir dizi (gıda, giysi, barınak, sağlık, öğrenim vb.) üzerine soru çerçeveleri çizer. Tourville aynı amaçla 25 sınıf ve 326 unsura ayrılmış bir kadro öne sürer. Buna "analitik karşılaştırmalı yöntem" denir.

2- Vidal de la Blanche tek tek bölgeleri araştırır. Pikardiye ya da Flandr köylerinde konut, nüfus, sulama, yerel endüstri vb. unsurları birer birer gözden geçirir. Buna "coğrafyacı yöntem" derler.

b) İstatistik Yöntemi: Monografik yöntemin biraz daha geniş ölçüde, daha çok kurum ve bölgeler üzerinde yaptığı uygulamalar sayılabilir.

Gerek monografik, gerek istatistik yöntemlerinin ortak eksiklikleri şunlardır:

1- Zaman ve mekan bağımsızlığı: Bir bölgenin ya da kurumun belirli bir andaki durumu az çok pekiştirilir. Ancak, o bölgenin ya da kurumun şimdiye dek geçirmiş olduğu değişiklikler gösterilemez. Ya da o bölge ve kurulda varolan unsurların hepsi birden göz önüne getirilemez. Örneğin, coğrafyacılar kimileri iklimi birinci konuma sokar, kimileri hiçe sayar.

2- Kurma eksiklikleri: Gerek monografi, gerek istatistik onu yapana göre değişir. Le Play işçi ailelerinin bütçelerini toptan derler. Bu işçiler hangileridir? Kara işçi, amele var. Uzman, kalifiye işçi var. Orta işçi var. Le Play bunlardan yalnız "genli işçi"yi esas alır. Ne var ki, sorun bununla da bitmez. "Genli işçi"den kimi anlayacağız? O da zamana, mekâna ve kavrayışa göre başka başkadır. Geri bir ülkenin genli işçisi, ileri ülkedeki kimi işsizlerinkine yaklaşık bir geçim düzeyine ancak erişmiş bulunabilir. Aynı işçi bunalım günlerinde başka, refah dönemlerinde başka geçim koşullarına uğrar.

Hele metafizik sosyologların beyninde ve ağzında her sözün nasıl biçimsizleştiği düşünölsün. Le Play için genli demek: "Günlük ekmek sorununu çözümleyip ahlâka uygun olan bir kümenin durumu" demektir. Artık günlük ekmek hangisidir: Kara ekmek mi, pasta börek mi; ahlâk kimin ahlâkı: Hot sosyetenin mi, köprü altının mı, Allah bilir!...

3- Yorumlama eksiklikleri: Monografi ve istatistik yöntemlerine düşkün olanların durmadan yuvarlandıkları bir yanlışlık vardır. Elleri geçirdikleri bir tek

unsur üzerinde kazanılmış bilgiyle bütün bir toplum ilişkilerini açıklamaya kalkışır. Hele monografiler piyreyi deve yaparcasına genellemelerle uçsuz bucaksız sınıflamalar içinde boğulurlar. Örneğin, P.Bureau aile akrabalığını eline alır, tüm grup üzerine yargılar çıkarır.

Özel olarak gerek salt monografi, gerek salt istatistik sosyologları sosyal olayları bir süreç gidiş durumunda görmezler. Hep durdurulmuş, bölünmüş, eksik parçalarla kalırlar. Aşırı kötü yorumlara yol açarlar. Bu araştırma teknikleriyle olsa olsa önümüze bir dizi hammadde, malzeme yığılır. O maddeleri işlemek için, gerçek ve diyalektik bir sosyoloji yöntemi gerekir.

Tarihsel Karşılaştırma ve Etnografya Yöntemleri

Başlıca iki yönde belirtilir.

a) Tarihsel Karşılaştırmalı (Historico-comparative) Yöntem: Langlois ve Seignobos Tarih Araştırmalarına Giriş eserinde şunu yazarlar: "*Tarih: bize her şeyin göreliliğini, inancımızın, sanat biçimlerinin, kurumlarının durmaksızın değiştiğini öğretir.*"

Bu kanı ilk bakışta tarihsel maddeciliğin temel dayanağı olan "diyalektik süreç", yani herşeyin zaman içinde durmadan değiştiği düşüncesini savunur gibidir. Ancak, dikkat edilirse, herşeyin değişikliği ve göreceliliği anlatılırken, metafizik mutlak görüşe kayılarak sanki inanılacak ve tutulacak hiçbir şeyin bulunamayacağı izlenimi yaratılır. Bu septiklik (kuşkuculuk) ve sofistlik (safsatıcılık) soysuzlaşmasına dek vardırılabılır. Diyalektik için her şey değişik olmakla birlikte, belirli birikim süreleri içinde mutlak kalabilen nitelikler, öyleyse tutulacak inançlar vardır.

b) Etnografik Yöntem: İlkel insan kümelerini, yani ilkel toplum biçimlerini karşılaştırarak inceleme yoludur. Bu yolda gerçekçi davranılırsa mutlak ve genel bir "ilkel insan" tipi bulunmadığı anlaşılır. İlkel sayılan insanlar çeşitli çağlarda belirli sosyal karakterler ve sosyal basamaklar kurmuşlardır. Morganın o yolda yaptığı keşif ve sınıflama ise etnografik yöntemli metafiziklerin hiç semtine uğratmadıkları bir yöndür.

Tarih insanlığın yazılı geçmişlerini anlatır: Etnografya insanlığın yazısız geçmişini tarihöncesi aydınlatır. Bu bakımdan gerek tarih, gerekse etnografya insanlığın başından geçenleri izler. Önümüze bol malzeme yığar. Ne var ki, o malzemeleri işlemek için gene bir diyalektik sosyoloji yöntemi gerektir.

Görüyoruz. Yukarıda değindiğimiz iki çeşit araştırma tekniğinden hiçbiri tek başına yeterli olamaz. Ancak hepsi birden ve bir arada "güdücü düşünce" çeşidinden önyargılara kapılmadan kullanılacak araçlardır. Onlardan bir tekine bağlanıp toplumu yorumlamaya girişmek, eksik iş yapılacağını önceden afişle ilân etmeye benzer.

Öz

Sosyal olayların mahşer kalabalığı içinde genel gidişi kavramımıza yarayacak "ipucu: fil conducteur" nedir? Bu soruya karşılık vermek için tarihsel maddecilik kendi gerçek "diyalektik maddeci yöntem"i kullanır.

Metafizik sosyolojiler ise, kendilerine "güdücü varsayım" olacak bir dizi klişeleşmiş "öz"ler ararlar. Bundan önceki sosyoloji sistemleri az çok içinde yetiştikleri ülkelerin damgasını taşıdılar. Örneğin, Alman antropoloji okullarında anılan "bütünün ruhu" açık seçik militarist Alman derebeyi artığı finans-kapitalist ve Junker disiplinine çalar. "Ful Psikolojisi": Latin küçük burjuvazisinin, Fransız Devrimi'nden yadigâr kalma gürültü patırtılı, yaygaralı toplantı eğilimlerini dramatize eder. "Ruhsal sosyoloji", pratik çıkarıcı Amerikan burjuvazisinin misyoner ödevli sosyal dayanışma talkıncılığını ortaya atar.

19. yüzyılın ikinci yarısını dolduran sosyoloji sistemleri için ikinci büyük eğilim şudur: Kapitalizmin çelişkileri teker teker anavatan çerçevesini aşıyordu. Bu çelişkilere karşı sömürülecek bilim buluşları araştırıldı. Çünkü, o sıralar her ülkede

patlak veren iç çelişkiler ana çizgilerinde benzeşiyorlardı.

20. yüzyılda o alacalı bulacalı sosyal kavramların çağı geçmiş oldu. O okullar serbest rekabet kapitalizmi gibi çekişmeli ve ara sıra olumlu sonuçlara özenebilirdi. 20. yüzyılda sosyoloji yöntemleri çarçabuk finanskapitalin uluslararası ölçülerde sentezler yapan aşırı karşıtlıklarına döndü. Evrensel biçimlere girdi. Emperyalist metropollerin dünya savaşları ve bunalımları ölçüsünde keskin ve mutlak çizgiler kazandı.

Metafizik sosyoloji yöntemi sayabileceğimiz belli başlı üç kategori "güdücü varsayım", ya da "güdücü öz" vardır: 1- Biyolojik öz, 2- Fizik öz, 3- Morfolojik öz,

Biyolojik Öz. (İrk ve Aile)

a) Antropoloji özü (İrkçilik teorisi): Bu teoriye göre herhangi bir insan topluluğunun şu ya da bu halde bulunması, içinden çıktığı "ırk"a göre değişir. Başarı kazananlar "iyi" ırktan, ezilenler "kötü" ya da "soysuz" ırktandırlar, vb... Bu kavrayışa göre ilerleme ve medeniyet insanın kanında, doğuşunda vardır ya da yoktur. Kavrayış öyle görünmek istediği denli yeni değildir. Tarihte az çok ileri bir sosyâl hareket yapmış ya da yapmak istemiş olan her insan topluluğu, yaptığı hareketi kendi tekelinde tutmak için, davranışının nedenini kanındaki "soyluluk"ta aramaya kalkışmıştır. Kadim Grek medeniyetinde Aristo, barbarları -ki o zaman Grek'lerden daha ileri medeniyet kuran Persler vb. da Greklere göre "barbar"dılar-doğaca geri sayardı. Müslümanlık topluluğu, içine aldığı bütün uluslara Arapların "kavmi necîp" (yüksek soylu ulus) olduklarını tartışmasız kabul ettirmişti. 16. yüzyıl boyu Güney Amerika yerlilerini çapula giden İspanyollara, Şarkenin tarih yazar Sepulveda bir "mission civilisatrice" (medenileştirici kutsal görev) yakıştırıyordu. Böylece, çapulcu konkustador (fatih) kendisini soylu bir üst-insan gibi görebiliyordu.

Aynı alışkanlık kapitalizmin ileri basamaklarında kendisini göstermemezlik edemedi. Daha 19. yüzyıl ortamlarında, J.A. de Gobineau (1816-1882) *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme* (1853-1855) adlı eserinde, sonra ün kazanacak olan ırk teorisini savundu. Ona göre medeniyet, iri boylu, kumral renkli, uzun kafalı (dolikosefal)ların eseridir. Dolikosefaller soysuzlaştılar mı medeniyet de çöker.

Gobineau'nun örnek tuttuğu medeniyet adamı Anglosakson tipiydi. Burada bir kompleks vardı. Avrupa kapitalizminin ilk büyük sanayi devrimleri Anglosakson ülkesi olan İngiltere'de yapılmıştı. 19. yüzyıl sonlarına dek, hâttâ İkinci Dünya Savaşı'na dek, kapitalist medeniyetinin başbuğu İngiliz oldu. Onun için, Gobineau gibi kontlar, farkına varmaksızın İngiliz tipini değişmez bir medeniyet yaratıcısı olarak ülküleştirdi.

Gobineau'nun kendisi de Cermen ırkının artığıydı. Düşüncelerini ilk ortaya attığı gün, züğürtleşmiş bayağı bir aristokratın kendi zümresi üzerine beslediği hoş kuruntular işitiliyor gibi geldi. Hâttâ, o kuruntuları kimsenin dikkatini bile çekmedi. Çağı henüz gelmemişti.

20. yüzyıla doğru iş değişti. Avrupa kapitalizmi bütün dünya ulusları üzerinde egemen olmuştu. Bu maddesel egemenliği ruhlara sindirmek kaçınılmaz bir eğilim oldu. O yüzden ırk teorisi çarçabuk Batı medeniyetinin her iç ve dış çelişkileri alanında geçer akçe olmaya başladı.

Örneğin tarihsel maddecilik, yazılı medeniyetler tarihini sınıf savaşlarıyla yorumluyordu. Hemen bir Gumplovics ortaya çıktı. Tarihsel maddeciliğe paralel ve nisbet olarak *Irkların Savaşları* (1885) teorisini öne sürdü. Alman profesörü L. Shemann (1895) Alman emperyalizminin evren hegemonyası eğilimine tempo tutacaktı. Gobineau soyluluk Anglosaksonlardadır mı demişti? Onların kökü de Cermenlere dayanıyordu. Onun için profesör Alman, lâkırdıyı ortaya atanın şerefine bir "Gobineau Topluluğu" kurdu. O gün bugündür evren ölçüsünde İngiliz emperyalizmiyle yarışa kalkan Alman emperyalizmi için ırk sorunu yavaş yavaş bir dogma oldu.

Lapouge (1895): Bütün sınıf çelişkilerini, üretim anarşisini, tek sözle

kapitalizmin Avrupa'da yarattığı iyi kötü her durumu ırk dogması çevresinde bilimleştirmeye özendi. Ona göre "doğal seçme" hayvanlar için nasıl varsa, tıpkı öyle, insanlar için de bir "sosyal seçme" bulunur. *"Sosyal olaylar, çeşitli antropolojik unsurların savaşlarıyla açıklanır. Tüm tarih, biyolojik bir evrim sürecinden ibarettir."*

Lapouge ırk hevesini bu kerteye getirdikten sonra, bir sürü biyolojik toplum yasalarına dek derinleştirmekten çekinmedi. O yasalardan birkaçı şöyledir:

1- "Zenginliklerin dağılımı yasası": *"Avrupa'da Alpin amalgamı ülkelerde zenginliğin artması kafa endeksiyle tersine orantılıdır."* Yani, bir ülkenin ötekisinden daha zengin olması, o ülkede "uzun kafalı: dolikosefal"lerin daha çok bulunmasından ileri gelir.

2- "Şehir endeksi yasası": Şehirli dolikosefaldirler. Yani şehirli köylülere üstün olmaları uzun kafalılıklarından.

3- "Tabakalaşma (stratification) yasası": *"Aşağı sınıflardan yukarı sınıflara doğru çıkıldıkça, kafa endeksi azalarak, uzun kafalıların orantısı çoğalır."* Yani, kapitalist ya da derebeyi sınıflarının üstün gelmeleri, o sınıf insanların uzun kafalı oluşlarından gelir. *"Fakirleri sosyal merdivenin alt basamağında tutan şey, değil, onların doğuştan aşağı olmalarıdır."*

Bu aşağılık teorisinin üzerine konuşulacak her sözcük israf olur. Çünkü, bilim adamının bütün yasalarının tam tersi olayları her gün herkes adım başında görmektedir.

Alexis Carrel, bilimin her nüansında ayrı bir çentik yaparak olayları boza boza yukarıdaki saçmaları bilimselleştirmeye kalkışır. Ona göre köylü, anasından topraktent (serf: yerlerin kölesi) doğmuştur. Bey ise anasının karnından efendi olarak fırlamıştır. Efendilik ve kölelik sosyal bir durum değil, insanın organik ve zihinsel yapısı gereğidir...

Bu efendiye tarih açısından sorulabilir: Köylü anadan doğma toprak kölesiyse, o köleler sonraları nasıl olmuş da azatlı durumuna gelmişler, para biriktirip derebeyleri modern devrimlerle alaşağı eden ve üst sınıf olan burjuvazi, kapitalist sınıfı haline gelmişlerdir? 1648 İngiltere'sinde, 1789 Fransa'sında, 1848 Avrupa'sında eski alt tabakalar -ırkçı efendilere bakılırsa analarından aşağılık doğmuş bulunmaları gereken burjuvalar- ansızın üste çıktılar? Eski soylu derebeylerin yerine egemen sınıf oldular?

Bay Carrel ve ortaklarının her türlü bilim kaçamağından kurnazca yararlanarak kanıtlamaya görevlendirildikleri can alacak sorun şudur: *"İşçilerin durumları bedenlerinin ve ruhlarının kusurlu oluşundandır."* Yoksa, beden ve ruhlarının "kusurluluğu" sosyal durumlarından ileri gelmez!

Sosyal ve tarihsel olaylara tümüyle aykırı düşen ve hiçbir ciddi bilimsel belgeyle kanıtlanamayan yukarıdaki kanılar, salt tuhaflik olsun diye öne sürülmüş birer edebiyat "merakı", salt duygusal birer fantazi midirler? Hayır.

Göz aldatıcı rastlayışlar yok değildir. Örneğin, Osmanlılar Uzak ve Yakındoğu ticaretinin Akdeniz yollarını tıkadıkları günden beri, Batı'da gelişimi hızlanan kapitalizm adlı ilişkiler az çok uzun kafalılar arasında beliren bir medeniyet yaratmıştı. Ne var ki, kapitalist medeniyet salt uzun kafalılar elinde bir ayrıcalık ve tekel olarak kalmadı. Aynca, kapitalist medeniyetinden önce ya da sonra başka hiçbir medeniyet de doğmamış değildir.

İrkçilik yöntemleri insan rahatsızlıklarını baytar ilaçlarıyla tedaviye kalkan doktor gibi Avrupa kapitalizminin dertlerini hayvanlar dünyasının yöntemleriyle gidermeye çalıştılar. Onların en son ulaştıkları yırtıcılık Alman ırkçılığı oldu. Nazi teorisini Rosenberg, kapitalizmi iktidara getiren ve demek ki faşistlere yaşama hakkı hazırlayan Büyük Fransız Devrimi'ni bile inkâr etmek için onu, kısa kafalılarca (braksefaller) Kuzey ırklarına karşı yürütülmüş bir suikast saydı. Bolşevizmin ne olduğunu mu anlamak istiyorsunuz? Bizdeki Türk ve Moğol ırkçılarının ödlerini patlatacak karşılığı Nazi ideoloğu ortaya attı: Bolşeviklik "Mongoloide: Moğolumsu" insanların yarattıkları bir felaketti...

İşin tuhafı örneğin Bolşevik Devrimi ne karşı en büyük vuruşu hazırlayan Kornilof Moğolumsu değil, katıksız Moğol tipi idi. Buna karşılık "soylu" Kuzey ırkının en yaygaracı propaganda bakanı Göbbels dar kafalı, kara kuru bir miki-fare tipi idi.

Diyelim ki o kişiler kuralı bozmaz. En büyük tezlere temel yapılan "ırk" adlı şey nasıl ayırtdılır? Curvillere şöyle der: *"Bu uğurda öne sürülen sınıflamaları gözden geçirmek, o sınıflamaların yazarlarına göre insanı çileden çıkartacak kertede nasıl değiştiğini gösterir."*

İrkçilerin baş belgeleri "kafa endeksi: L'indice cephalique"dir. Bu, kafatasının en büyük genişliğini yüzle çarparak en büyük uzunluğuna bölmekle elde edilen rakamdır. O rakama göre insan kafatasları şöyle sınıflandırılır:

1- Uzun kafalılık (La dolicocephalie): Kafa endeksi 75 ile 76 arası olanlarda görülür. Bunlar kumral; uzun boylu "Homo Europaens: Avrupalı Adam"dırlar.

2- Kısa kafalılık (I.a brachycephalie): Kafa endeksi 83 ile 84 arası olanlarda görülür. Bunlar esmer, kısa boylu "Homo Alpinus: Alpli Adam"dırlar.

Batı kapitalist insanları için azıcık yakıştırılabilen bu sınıflamadan beklenen sonuç alınamadı. Çünkü, tarihte uluslar birbirlerine ayrılamayacak kertede çok girmişlerdi. Her ülkede kafa endeksleri karmakarışık çıkıyordu. Bunu görenler ırkın başka maddesel karakterlerine; kafatasıyla birlikte yüzün ve burnun biçimlenişlerine baş vurdular. İnsanları örneğin kafatasıyla yüz biçimlenişine göre Chamoeprosopie ve Leptoprosopie (bol yüzlü ve dar yüzlü), burunlarına göre Platyrhinie (yasa burunlu) ve Leptorrhinie (dar burunlu) diye bölümlere ayırmak istediler. Uygulayınca onun da tutmadığını gördüler.

Şimdi ne yapacaklardı? İrka bir kulp takmalıydılar. Maddesel karakterlerle ulus karakterlerinin açıklanamadığını gören ırkçılar, bu kez ırkın yalnız maddeci değil, belki aynı zamanda ahlâki karakterlerden de biçimlenmesi gerektiğini öne sürdüler.

Günther'e göre ırk: *"Maddesel ve ahlâki niteliklerinin birbirine katışması"* demekti.

Ancak, iş kurcalandıkça bunların da yetmediği ortaya çıktı. Çünkü, sosyal olayları, ırkların hiçbir maddesel niteliği aydınlatamıyordu. Onun üzerine, Fritsch: *"En garantili ırk endeksleri ahlâki niteliklerdir"* deyip işin içinden çıkıverdi.

Böyle söze maddesel bir karakter olan ırkla başlayıp, kurcaladıkça ırkı sırf ahlâki nitelikten ibaret saymak, artık ırkçılarının kendi ağızlarıyla ırkçılığı çürütmeleri demekti. Çünkü, böylelikle ırkçılık okulu kendi kendisini doğrudan doğruya ruhçu okullara aktarmış oluyordu. İrk sorununda bir açıklama aramaya girişenler, toplumun ırka bağlanmasını olağan görmemekte gecikmediler.

O zaman içtenlikle araştırma yapan ırk bilginleri gibi, metafizik sosyoloji düşünürleri de ırkçılığı baltalamak zorunda kaldılar. Bunlar kısmen ırkçı kavramlara taraftar bulmanın güçlüğüne gördüler. Daha doğrusu ırkçılık teorisini kendi anayurtlarına ve çıkarlarına zararlı buldular. İrkçiliğe hücum ettiler. Birkaç örnek:

1- Üstün geliş ırkçıl karakterlerden değil, tarihsel koşullardan ileri gelir. Pittard'a göre, cüretli ırkçı iddialarının kanıtı için: *"En göz yumucu okur bile bir dizi delil ister. Oysa, bu belgeler hiçbir zaman verilmemektedir."* Gobineau'cuların sudan sözlerle çözümleyiverdik sandıkları sorunları gerçekten çözümlemek için: "Genel tarihin bütün ayrımları üzerine özellikle geniş bilgi sahibi olmaları" gerekir. İrk "zoolojik (hayvansal)" bir olaydır. İnsan tarihini açıklamaz. Tarihin herhangi bir çağında uzun kafalı kuzey ırkları kimi yerleri kaplamış olabilirler. *"Bu zafer onların bilinen ırkçıl komplekse sahip olmalarından, yani, ırkçı bir determinizmden ileri gelmez. Kuzey ırkları salt üstün geldikleri için güçlerinin hakkına birinci safa geçmiş bulunurlar."*

Doğrusu tarihte kuzey ırklarının üstün gelişi en son görülen olaylardandır. O zamana dek tarih hep uzun boylu ve kumral olmayan ulusların elinde allak bullak edildi. Hele cüce sayılacak kadar kısa boylu Mogol ve Tatarlar dünyayı titretirken, Kuzey ırklarının kaçmaktan kuskunları kopmuştu.

2- Saf ırk hiçbir zaman olmamıştır. Abbe Breuil diyor ki: *"15-20 bin yıl önce*

Avrupa denilen evrenin batı ucunda eski insanlığın son temsilcileri tümüyle silinip yok oldukları sırada, *Homosapiens* adıyla karıştırılan o çok çeşitli insan tipleri grubu, dahâ o zamanlar, hemen hemen bugünkü kadar başka başka türdeydiler. Öyleyse, ırkların asıl sorunu 20 bin yıl önce bile hemen hemen bugünkü kadar karmakarışık olmalıydı." Ondan Sonraki bin yıllar içinde sürüp giden savaşlar, vuruşlar, göçler kasırgalar kopararak ve başka ilişkilerle katışarak ırk karışıklığını büsbütün arapsaçına çevirdi.

3- Irkla sosyal kurumlar arasında hiçbir ilişki yoktur. Durkheim bile şöyle diyor: "İtiraz götürmeyecek tarzda ırka tabi olacak hiçbir sosyal olay tanımıyoruz... Aynı ırka mensup olan toplumlarda en başka başka örgüt biçimleri rastlaşırken, beri yanda, başka başka ırklara mensup olan toplumlarda göze batacak benzerlikler gözlemleniyor. Kent Fenikelilerde olduğu gibi, Romalılarla Yunanlılarda da vardı. Kabileler arasında bugün kent örgütlenme halinde bulunmaktadır. Babahanca aile Yahudilerde olduğu kadar Hintlilerde de hemen hemen aynı derece gelişmişti. Oysa, aynı tip aile, Arki ırkından gelmelerine rağmen Slavlarda bulunmuyor. Tersine, Slavlardaki aile, tipi Araplarda da vardır. Anahanca aile ve klan her yerde göze çarpıyor. Irklar bakımından en başka başka olan uluslarda, hukuksal belgeler, evlenme törenleri aynı oluyor."

4- Irkla ulus birbirine karıştırılmaz. 1899'dan beri "Yüksek incelemeler Okulu"nda Broca'nın yerine geçen L.Manouvrier, kafa endeksi üzerine İspanya'da şatolar kuranların düşüncelerini *Antropoloji Okulu Dergisi*'nde haklı olarak: "Sahte Sosyoloji: la Pseudo-Sociologia" adıyla anıyor.

En yeni insan paleontolojisi üstadlarından Marcellan Boule *Fosil İnsanlar* eserinde şunları yazar: "Bir hayli zamandır Fransa'nın tarihçiler kampında olduğu gibi, doğacılar kampında da akli başında olanlar: ırk, ulus, millet, dil, medeniyet (hâttâ sınıf) sözcüklerinin birbirlerine karıştırılmasıyla çıkan pek berbat durum üzerinde direne direne duruyorlar... Bununla birlikte, hâttâ bugün bile, en ünlü, en akademik yazarlar bile insan kümeleşmelerini inceledikleri zaman ırk sözcüğünü tamamiyle sahte, fos bir anlama gelmek üzere uluorta kullanıyorlar... Kafalara iyice yerleştirmelidir ki, IRK, kan akrabalığını ifade eden fizik, maddecil bir tipin uzayıp gidişini temsil eder; ırk demek ulus, milliyet, dil, gelenek görenekle genel olarak hiçbir ortak yanı bulunması olası olmayan, aslında doğasal bir grup demektir... Onun için, bir Bröton ırkı yok, bir Bröton ulusu vardır; bir Fransız ırkı yok, bir Fransız ulusu vardır; bir Aryen ırkı yok, Aryen dilleri vardır; bir Latin ırkı yok, Latin medeniyeti vardır."

Namuslu bilim adamları böyle konuşuyorlar. Irk insanın organik niteliklerine dayanır. İnsan ise sosyal bir yaratıktır. İnsan, biyolojisi ve organizmasıyla da toplumun etkisi altında kalır. İnsanın yalnız sosyal alinyazısı değil, organik örgütlenişi bile toplum içinde ve toplumla belirlenir. Bu belirlenışten ırkçıl nitelikler de kurtulamaz. Irkın, sosyal olayları açıklaması şöyle dursun, tersine, bir hayli ırk olayı sosyal çevrenin önemlice etkileriyle açıklanmaya muhtaçtır.

Buna en iyi örnek, Firmin Didot kitabevinin yayınladığı *Irklar* cildine Jean Brunhes'ce yazılmış önsözün şu parçasıdır:

"Türklerin, Macarların, Bulgarların, Finlerin bugün su götürmezce akderili insanlar oldukları apaçık ortada bulunmakla birlikte, tarih bize öğretiyor ki bu uluslar aslında sarıderilidirler. Gene böylece, Habeşliler hemen hemen muhakkak Semit asıllıdır, yani ak ırktan oldukları halde karadırlar.

"ABD'nde şu (Anglosaksonlar, Latinler, Slavlar, Iskandinavlar vb. gibi en alacalı bulacalı ve en menevişli ırk unsurlarından derleşik bulunan) Amerikan ulusunun 19. yüzyıl boyu gözlerimiz önünde doğup zamanımızda gittikçe daha açık seçik ortaya çıktığını gördük. Hem o kerteye dek ki, iki ya da üç yüz yıl içinde bu ulusa şüphesiz kimileri, yanlış olmakla birlikte, bir tür ırk gözüyle bakabileceklerdir.

"Şimdiki Besarabya, Ukrayna ve Lehistan Yahudileri (hemen hemen farkına varmaksızın, gerçek Filistinli Semit Yahudilerinin maddecil ve sosyal fizyonomisini,

giyimini, onlara özgü davranışları, çengel burunu, siyah uzun haham saçları ve o saçları kıvrıcık tutmaya yarayan, yüzün iki yanına düşmüş kağıt perukları benimsemiş olmakla birlikte) bundan bin yıl önce Hazarların askercil ve politik nüfuzları altında Musa dinine geçmiş çoğunluğu Slavlardan ve Tatarlardan başkaları değildirler. Onları Yahudi yapan Hazarlar da tarihimizin 6. yüzyılından 10. yüzyılına dek büyük Dnyeper imparatorluğuna egemen olan Yahudileşmiş Turanlardan ibarettirler. Ne şaşırtıcı ve bununla birlikte su götürmez olaydır: Krakovi yahut Varşova Yahudileri bize Kudüs Yahudilerinin kendilerinden daha çok Yahudi görünmektedirler!."

Pittard araştırmalarını belgeleyerek şu sonuca varıyor:

"Yahudi ırkı yoktur. Eğer bir antropoloji bilgininden, hâttâ başlıca birkaç çizgide Yahudilerin gerçek ırk fizyonomilerini ortaya koyması istense, bilgin iyice şaşalar. O tipi uzun kafalı mı, yoksa dar kafalı mı yapmalı? Boylu mu, boysuz mu etmeli? Yahudinin saçları kumral mı olmalı, esmer mi? Gözleri mavi mi, kara mı? Hâttâ ressamların çoğunun durmadan karikatürize ettikleri biçimde klasik bir Yahudi burnu takılmalı mı, takılmamalı mı? Kestirilemez. Yahudiler, şüphe yok, pek güçlü, pek tutarlı bir dini ve sosyal topluluk oluşturur. Ama, Musevi unsurlar pek heterogendirler."

Curvilliere konuyu şöyle bitirir: "Bu mantıksal sonuç besbellidir: Irk denilen şey aramakta olduğumuz sosyal özü bize veremiyor. Tersine, o ırk denilen şey genel olarak tasavvur edildiğinden daha geniş ölçüde, toplum yaşantısının bir ürünüdür."

Doğumla İlgili Unsur (Ailecilik): Öteden beri gelenekleşmiş bir teori vardır. Ona göre toplum aileden kaynak alır. Hangi aile? İçinde yaşadığımız toplumun küçücük ve her gün sızıldayan monogamik ailesi.

Özellikle 19. yüzyılda, Avrupa henüz serbest rekabet çağını yaşarken sosyal kahraman Robenson, yani tek adam kişiydi. Toplum dışında tek kişi bulunabileceği bir kez akla geldi mi, o tek adamın herhangi bir tek kadınla eşleşmesinden o saat aileyle birlikte toplumu da dünyaya getirivermesi kolay oluyordu. L.Febvre şöyle diyor:

"Bütün teorisyenler uzun süre insan evrimini bir çeşit ehram planı üzerine kurdular. Tabanda 'ilkel insan' vardır... Bu köken adamı, bu doğal insan ya da daha açıkçası, bu doğaya göre insan yalnız başına yaşardı. O basamakta henüz hiçbir insan toplumu yoktu. Uzun süre vaizedildiğine göre, herhangi bir toplum doğduğu zaman, o tür bir toplum önce bir çift ve sonra bir aile olur."

19. yüzyılın sonuna doğru tarihöncesi bilimleri, öyle iki insanın eşleşmesinden doğma bir aile ya da toplum bulunmadığını kanıtladı. Ne var ki, sahneye egemen olan Bachofen, Lubbock gibi bilginler, tarihöncelerini kendi önyargılarına göre biçimsizleştirmekten geri kalmadılar. Kimisi ilk cinsel ilişkileri ilkel bir cinsel ayıp biçiminde gördüler: Yani, karmakarışık ve ayıp bir ilişkiler sistemi saydılar. R.Lowie gibileri, etnologların yaptıkları biçimde yavan bir evrimciliğe düştüler.

Gericilik cephesi, yani dini siyasete alet edenler bilimin böyle soysuzlaştırılmasından çarçabuk çıkar sağlamaya giriştiler. Schmidt, Koppers, Gemelli gibilerin bağlandıkları katolik okulu, ilk insanın öyle ailesiz ve ahlâksız sayılmasına karşı ayaklandılar. Bu ayaklanış tarihöncelerini yok bilmeye benzedi. Madem ki kötüdür, inkâr edelim...

Metafizik bilginlerin bu alanda 20. yüzyıl boyu yaptıklarının, Bachofen'lerin 19. yüzyılda yaptıklarından temelde pek ayırtı olmadı. Örneğin, natüralistler çiftleşmenin doğada toplumu yaratmadığını hayvanlardan örnek göstererek kanıtlamaya kalkıştılar. Fr. Piccard *Hayvanlardaki Sosyal Olaylar* adlı koleksiyonunda şunu yazdı: "Rousseau'dan beri çeşitli sosyologlar tekrarlayıp durdular ki, toplum insanda olduğu gibi arıda da aile yaşantısından çıkagelmiştir. Hiç düşündüler mi ki, aile halinde yaşayan birçok hayvan yaman asosyaldır." Tersine: "Aile yaşantısının en ufak izi bulunmayan türlerde sosyalleşmeye rastlanır." Onun için, "aile, toplumsal yaşantıya doğru giden birinci basamak değildir. Aile yaşantısını yaşamakla işe başlayıp sonra,

kuşakları gitgide daha geç birbirinden ayrılma alışkanlığını kazanmış olan ve yavaş yavaş yeni bağlarla, yani sosyal bağlarla birbirlerine sıkıca yaklaşmış bir yaratık türü yoktur."

Yukarıdaki örnekler hayvanlarda aileden toplumun doğmadığını gösterirler. Ancak, sorun hayvanla insanı böyle karşılaştırarak bir dizi yargı çıkarmak değildir. Asıl sorun, insan toplumundan olan bitenlerin ailecilik teorisi tezlerine uyup uymadığını bulmaktır. Bu uygunluk olaylarla, yalnız hayvanlardan değil, insan toplumundan alınmış olaylarla kanıtlanır.

Sosyologlar ya da insan bilimi uzmanları daha ilginç örnekler saydılar. Örneğin, Lucien Febvre Sosyal Olayların Rahmi sayılan "aile başlangıcı" tezini şöyle eleştirdi:

"Aile deyince ne anlamalı? Bütün toplumsal sistemin temeli sayılveren bir erkek ve bir dişinin içgüdüyle ve 'doğal' olarak birleşmelerinden doğan çift, kendi haliyle, herhangi bir yerde hiçbir zaman görülüp kavranılmamış şey midir? Gerçekte ne denli yukarılara çıkılırsa çıkılsın kavranılan şey hep hesaba katılmaması elden gelmeyen ve tümüyle belirli hukuk ve sorumluluklar yaratan belirli şartlara eğitilmiş bir erkekler ve kadınlar toplumdur." Aile yaşantısı "insancıl doğa" ürünü değildir... "Şurada çocuklar yalnız babalarıyla hukuksal ilişkide bulunurlar, ötede yalnız analarıyla; şurada büyük çocuklar ayrıcalıklıdır, ötede küçükler."

Edward Meyer Kadim Tarih kitabında, toplumun ilk hücresi sayılan kümeciklerin "maddecil kan akrabalığı üzerine kurulmuş doğal örgütler olmayıp, hukuksal yapılar olduklarını" gösterdi. Öylesine ki, ilk toplumlarda tersine ailenin kökü "simgesel karakterde hukuksal bir işlemdir: Kan kardeşliği, evlatlık, kocanın yerine başka birinden çocuk edinme gibi".

Malinowski *Maleyalıların Cinsel Yaşantısı* üzerine yaptığı incelemede, örneğin Trobriand adalarındaki yerlilerin, babayı eşleşme ve gebe bırakma gibi fizyolojik olarak çocuk yetiştiren bir şey saymadıklarını anlatır. Orada babayla çocuk yetiştirme olayları arasında hiçbir ilişki görülmez. Erkeğin çocuk üzerinde babalık taslaması yoktur. Baba "sırf sosyal" bir kavramdır.

Granet, evlat sevgisinin yaman bir ahlâksal temel sayıldığı kadim Çin'de şu sonuca vardı: *"Ancak uzun bir evrim sonundadır ki, babayla oğul akraba sayılmışlardır. Babayla oğulu birleştirmiş olan ilk bağ bir infeodation (derebeyivari toprak verme) bağıdır. Bu doğal bir bağ değil, hukuksal ve hele doğaca aile-dışı bir bağıdır. Oğul, ancak babası olacak adamı kendisine bey olarak tanıdıktan sonra akraba yerine koyar. Demek, Çin teorilerine temel olan tarihsel postülatı tersine çevirmek gerekir. Medeni hiç de ev ahlâkının bir yankısı değildir. Tersine, aile yaşantısına damgasını vuran şey, derebeyi kentinin hukukudur."*

1932 yılı Ful üzerine Sentez Merkezi'nde yapılan tartışma biyologlarla tarihçileri şu genel kanıya ulaştırdı: *"Toplumu aileden fıskırnan eski klasik tez, gittikçe daha, yüzüstü bırakılmış görünüyor... Aile sosyal örgütün gelişiminden sonra gelir."*

Böylece metafizik sosyologlar için aile bir gaile olmuştur. Toplumun doğuşunu ve evrimini aile kavramı açıklayamamıştır. Ne var ki, bu konuda aile ilkesini savunanların da, çürütenlerin de yanıldıkları yerler vardır. Şöyle ki:

1- Aile toplumun temelidir diyenler: Genel olarak kilise babalarının İncil'den ve Tevrat'tan aktardıkları babahanca aileyi esas tutarlar. Tarihöncesi bilimleri babahanlıktan, hâttâ anahanlık aile düzeninden önce, büsbütün başka aile biçimleri yaşandığını kanıtlamıştır. Monogamik (tek eşli) aile en son ve en yeni icat edilmiş bir biçimdir.

2- Aile toplumun temeli değildir diyenler: Genel olarak öbür uca kayarlar. İlkel toplumlarda hiçbir aile ve akrabalık sisteminin bulunmadığını öne sürerler. İnsan ilişkilerinde bir cinsel kargaşalığın egemen olduğuna inanırlar. Gerçekçi bilim adamlarının gözlemleri, özellikle Morgan, ilkel toplumlarda belirli aile biçimleri ve akrabalık sistemleri bulunduğunu gösterdi. Bu ilk aile biçimleri metafizik adamlarının

monogami ya da egzogami (dışarıdan evlenme) ve endogami (içeriden evlenme) dedikleri tiplere uymayabilir. Onların kalıplarına uymadığı için, ilkel aile biçimlerini kötülemek tek tanrılı din adamlarının çok tanrılı dinleri dinsizlik saymalarına benzer.

Gerçekte kanıtlanması gereken şey ilk toplumda ailenin bulunup bulunmadığı değildir. Toplumu aile sisteminin belirleyip açıkladığını bilmektir. Monogami denilen aile biçimi birbirinden en başka başka toplumlarda az çok ayrıntılı farklarla birlikte biçim bakımından hemen hemen aynı biçimde kalır. Örneğin, derebeylikte de, kapitalizmde de, her ikisinden önce antika medeniyetin ileri bezirgan toplumlarında da monogamik aile ağır basar. Hattâ bugün kapitalizmi tasfiye eden Sovyetlerin aile biçimi de monogamiden başka türlü değildir. Bu çeşit çeşit biçimde birbirinin zıttı olan toplumları aynı monogamik ailenin neresiyle yorumlamak, açıklamak elden gelir? Tersine, aynı temelde monogamik ailenin biçim ve öz bakımından geçirdiği çeşitli değişiklikleri ancak içinde bulunduğu toplumda görülen değişikliklere bağlarsak anlayabiliriz.

Fizik Öz (Sosyo-Coğrafya-Jeopolitik)

Biyolojiden sonra toplumun gidişini coğrafyayla, yerle, iklimle yorumlamaya sıra gelir. Ancak, bu yorumlamayı coğrafya çevresinin insan üzerine yaptığı karşılıklı etkiyi hesaba katmak anlamına almamalı. Gerçi coğrafya da insanlığa sunduğu üretici güçlerle ekonomi unsurlarından başlıcasıdır. O karakteriyle topluma belirli biçim ve sınırlar içinde olmak üzere bir dizi etki ve tepki yapar. Ancak, fizik öz arayan metafizik sosyoloji okulları, coğrafyanın ekonomi unsuru olarak gösterdiği etki ve tepkileri incelemeyiz. O teoriye göre coğrafya toplumun doğrudan-doğruya yaratıcısı, Tanrısı gibi mistik ve esrarlı bir güçtür. Bundan önce gördüğümüz ırkçılık, ırk maskesi altında Avrupa kâpitalizmini göklere çıkardı. Avrupalı sermayeyi evren hegemonyasına anadan doğma elverişli ve yetkili gördü. Avrupa üstünlüğünü bir doğa yasası kertesinde kaçınılmaz ve yerinde saydı. Tek sözle ırkçılık teorisi Avrupa ile geri kalan dünya arasındaki ilişkiyi (daha doğrusu, kapitalizmle sömürge ve yarı-sömürgelerin durumlarını) egemen düzen lehine yorumladı. Genellikle kapitalizmi, özellikle emperyalizmi şirin ve gücüne dayanılmaz gösterme teorisiydi.

Bildiğimiz gibi, bugün evren düzeni tek parça değildir. Emperyalizm denilen sistem de bir tek vücut, daha doğrusu parçaları birbiriyle gelişmeyen bir bütün halinde bulunmaz. Dünyada bir tek emperyalizm yoktu, birçok emperyalizmler vardır. Bu emperyalizmler birbirleriyle zıt, çelişik ve çarpışık olurlar. Zaman zaman ölüm-dirim boğazlaşmasına girerler. Bir kısım emperyalist ülkeler evren pazarı denilen alana erken gelmiş, dünya köyünü köpeksiz bulup değneksiz gezmiş, dilediği gibi paylaşıp sömürmüştür. Bunlar en başta İngiliz gelmek üzere Fransız, vb. emperyalizmlerdir. Onlara bir bakıma tok emperyalistler diyebiliriz. Evren alanına sonradan boy gösterenler, "güneşin altındaki yerlerini" almakta gecikenler ise, fena halde aç emperyalistlerdir: Alman, İtalyan, Japon, Amerikan vb. emperyalistler gibi.

İşte toplumsal coğrafya (sociogeographie), coğrafi siyaset (geopolitique) ya da insancıl coğrafya vb. adlarıyla anılan ve toplumda böyle bir fizik öz arayan teori, genellikle emperyalizmin evrene saldırma ve yayılma eğilimlerinden, özellikle aç emperyalistlerin tok emperyalistler elindeki coğrafya üstünlük ve ayrıcalıklarına göz koymalarından doğar. Jeopolitik teorisi bütün emperyalistler arasındaki ilişkiyi, özellikle aç ve sonradan görme emperyalistler yararına yorumlamaktır. Tek sözle, toplumsal coğrafya, aç emperyalistleri haklı çıkarma teorisidir. Ona hep birden emperyalist gözü doymazlığını giderme teorisi demek doğru olur.

O yüzden ırkçılık, Avrupa kapitalizminin beşiği olan İngiltere'deki Kuzey tipini tanrılaştırmakla işe başladı. Coğrafya politikası ise, daha çok İngiltere'den sonra evrenin "yağma sofrası"na koşuşan ülkelere yakıştırıldı. Ve şurası az ilginç değildir: İlk coğrafya sosyologları Fransa'da çıktı. Fransa bugün sömürgece tok değil midir? Evet Ancak; vaktiyle İngiliz e karşı açtı. O zaman (Fransız burjuvazisinin Büyük Devrimini yapıp iktidara geldiği ve Napolyon'u sahneye çıkardığı çağda) açtı. O

sıralar Fransa'nın karşısında en büyük rakip-düşman İngiltere'ydi. Sonra, Fransız emperyalizmi de az çok doyuruldu ve birdenbire coğrafya sosyolojisi Fransız bilginlerinin eleştirisine uğradı.

Fransa'da coğrafyacı okul hiçbir zaman belirli sınırları aşmadı. Çünkü Fransa, İngiltere'den sonra geniş sömürge imparatorluğuna en erken kavuşmuş emperyalist ülkeydi. Yukarıda Le Play (1806-1882)'nin klasik Sosyal Katolik okulundan coğrafyacılığın çıktığına değinmiştik. Bu okul coğrafyanın insan kümeleri üzerinde bıraktığı etkilerle ilgilenmişti. Örneğin, bozkır tarıma elverişli değildir. O yüzden bozkırda yaşayanlar çobanlık ve göçebelikle uğraştılar. Ve bozkır aileleri toplum ailesi oldu. Norveç fiyortları insanları birbirinden ayırarak, Anglosaksonlarda görülen partikülerist (özellikçi) aileyi yarattı. Anglosaksonların bağımsızlık ruhu, ekonomik ve politik yaşantıları fiyortla açıklanabilir vb. vb. gibi.

Kapalı toplum ailesinin kente ve kişisel ailenin fiyorta has olmadıklarını bugün iyice biliyoruz. Her iki aile biçimi de, coğrafyanın değil, toplumun belirli evrim basamaklarında aldığı biçimlere uygundur.

Sosyal Bilimler dergisini kuran ve *Ulusların Büyük Yolları* (1901) eseri Meşrutiyet Türkiye'sinde *Yollar* diye çevrilen Edmond Desmoulins yukarıdaki örneklerle benzer yüzeyde kalmış gözlemlere dayandı. "Yolun nasıl sosyal tipi yarattığını" anlatmaya çalıştı. Şöyle dedi: "*Ulusların yolları vaktiyle bir çeşit güçlü imbikler halindeydiler. Ve o yollara düşen uluslara kalıp değiştirtmişlerdi.*"

Ne var ki, aradan çok geçmedi. Aynı okulun en yetkili temsilcilerinden Paul Bureau, bu doktrinin düştüğü aşırılıklar üzerinde durdu. 1904 yılında çıkan *Norveç Fiyortlarının Köylüleri* adlı kitabında, sosyal yaşantıyı "örgütleyen unsurlar"ı sayarken: Yer, emek ve hayat tasavvuru unsurlarını aynı safa koydu. Böylelikle, sırf coğrafyacılık kendi kendini inkârâ başladı. Çünkü, 20. yüzyıla girilirken, Fransa yeryüzündeki sömürge payını benimsemişti.

Ondan sonra doktrin gereği bir dizi aşırılığa düşen coğrafyacılar bile, örneğin G: Lespagnol *Dünyanın ve İnsanın Evrimi* adlı kitabında, C. Vallaux *Yer ve Devlet* eserinde ılımlı davrandılar. Fransız coğrafya biliminin gelişimi üzerinde büyük etkiler yapan P.V. de la Blanche *Uzakdoğu Derneğinde* söylev verirken (yani sömürgecilik üzerine konuşurken): pirinç tarımıyla "ailenin ve köyün farklı biçimlenişi" arasında bir "nedensönuç ilişkisi" gördü. Anavatan sorununda şöyle konuştu: "*Eski tarihsel ülkelerimiz şimdiki mekân içinde türlü türlü nedenlerle birbirlerine karışıp çatışıyorlar. Bunları incelemek nazik bir iştir. Bir dizi neden ve sonuç grupları göze çarpar. Ama, bunlarda bütünlemesine bir kaçınılmazlık izlenimini verecek hiçbir yan bulunmaz.*"

Böylece, sömürge toplumlarını coğrafyayla karıştıran sosyologlar kendi anayurtlarında aynı coğrafyayı seçemez olurlar.

Sömürgecilikte büsbütün geç kalan İtalya ve Amerika için coğrafya sosyolojisi, Fransa'dan daha cılız başladı.

İtalyan istatistikçisi Ficaı kriminal İtalyan okulundan esinlendi. 1898 yılı cinsel sorunla ilgili cinayetlerin iklime göre değiştiğini söyledi. Örneğin, Parga adasının kuzeyine orantıyla güneyinde sıcaklık daha çok bulunduğundan, daha çok cinayet görüldüğünü ortaya attı.

Amerikalı Semple *Coğrafya Çevresinin Etkisi* (1911) eserinde Treitschke'nin "su götürmez" saydığı şöyle bir düşüncüyü savundu: "*Alplerde ve İsviçre'de artistçe, şairce gelişimin yokluğu, ülkenin yüce ihtişamıyla ruhu felce uğratan ezici doğasından ileri gelir.*" Ve kendisi de örnek olarak Fransa'da: "Edebiyat adamlarının Alp vadilerinden ve seyrek olarak dağlardan yetiştikleri" kanısını öne sürdü.

Buraya dek gördüğümüz teoriler insanı bitki gibi büyüdüğü toprağa bağlı gördüler. Ancak, coğrafyanın toplum üzerine etkisini araştırırken az çok yanlış yargı ve aşırılıklardan öteye geçmediler. Asıl sosyal coğrafya ya da jeopolitik akımı ise, o kadarcık basit ve görünüşe aldanır bir sapıtma sayılamaz. Jeopolitiğin kendine özgü afur tafuru, kızgınlığı, şiddeti vardır. O şiddet, bayrağına yaşantı alanı" parolasını

geçirmiş emperyalist Alman militarizminin "blitzkriege: yıldırım savaşı" planlarına hava verir. Jeopolitik teorisi özellikle Alman ürünleridir: Çünkü, evren pazarına en geç gelen, en sömürge açıcı emperyalizm Almanya'nın egemen sınıflarında azmıştır.

Alman coğrafya sosyolojisinin müjdecileri: Alexandre Humboldt, ile Karl Ritter ve Frederic Ratzel'dir. Ratzel'in bu uğurda ün yapmış eserleri: *Anthropogeographie: İnsancıl Coğrafya* (1882,1891), *Politischen Geographie: Siyasal Coğrafya*'dır.

Ratzel'e göre yerin ve mesafenin ulusların yaşamında oynadığı rol günden güne büyür. Hâtta, "tarihin mesafe yasaları" insan alinyazısını bile çizer...

Şüphesiz insanlık ve medeniyet için değilse bile, rejim için, örneğin Alman emperyalizmi için şu mesafe teorisi yerden göğe dek haklıdır. Almanya emperyalizmi geç ulaştığı kapitalist yağma dünyasında uzak mesafelidir. O yüzden ya sömürge edinmek ya da ölmek karşısında kalır. Pazar ve hammaddeye susamış bir sonradan görme emperyalizm için, yaşadığı durumun ne yaman bir kabus olduğunu, yeryüzünde paylaşılacak bir karış yerin kalmadığı gün (1900 yılı) yazılan şu sözlerde okunur:

"Yerin o güçlü etkisinde esrar parçalayıcı öyle bir şey var ki, ruhu hafakan içinde bırakmaktan geri kalmıyor. Çünkü, o güç karşısında insanın görünüşteki özgürlüğü sanki yok oluyor. Doğrusu her türlü kul-köle olmanın kaynağını yerde görmüyor muyuz? Daima aynı kalan ve hep aynı mekân noktasında bulunan yer, insanların mizaçlarına, değişik dileklerine çetin bir dayanak hizmetini görüyor ve insanlar bu özü unutacak gibi oldukları zaman, yer onlara sultanlığını, egemenliğini duyuruyor. Ve tümüyle devlet yaşantısı köklerinin toprakta bulunduğunu ciddi ihtarlarla hatırlatıyor. Ulusların alinyazısına kör bir hoyratlıkla yer düzen veriyor. Bir ulus, alinyazısını benimsediği bir yer üzerinde yaşamaya zorunludur, o yerde ölmeye, o yerin yasalarına boyun eymeye zorunludur."

İşte o Alman emperyalizminin "yer" almak, mesafe edinmek için giriştiği Birinci Dünya Savaşı'ndan elinde avucundaki sömürgeleri de yitirerek çıktığı düşünölsün. Artık bugünkü (1940 yılı) jeopolitik sözde biliminin ve "mesafe ihtiyacı"nın anlamı, Nazi ideologlarının "yaşantı alanı" teorisini neden göklere çıkardıkları kendiliğinden anlaşılır.

Gerek politik coğrafya, gerek üstün ırk teorileri 19. yüzyıl Avrupa sermayesinin az çok serbest rekabet kanallarıyla elinden geldiği kadar barışçıl yayılma siyasetini deyimlendırıyordu. Onun için, bütün o metafizik sosyologların gözünde meşru bir düşünce türü sayılıyordu. 20. yüzyılda, özellikle Birinci Emperyalist Evren Savaşı hiçbir emperyalist zıtlığı çözömedi. Tersine, evren genel kapitalizm bunalımını (ekonomik kriz ve savaşları) bir bayrak gibi açıp ebedileştirdi. O zaman ırkçılık ve jeopolitik kavramları ansızın Alman faşizmi elinde oynanan bombaya döndü. Ancak o zaman etekleri tutuşan tok emperyalistlerin metafizik sosyolog ve bilim adamları ırkçılığın, coğrafyacılığın sahteliği üzerine öteden beri bilinen bilimsel belgeleri akıllarına getirdiler.

Doğrusu, daha 18. yüzyıl bilimadamı Montesquieu Yasaların Ruhu kitabının "İnsanların Eserleri" ayrımında, insanın doğa üzerine yaptığı etkileri göstermemiş miydi? Bufon: "Bugün tüm yeryüzü insan gücünün izini taşımaktadır" dememiş miydi? Bunu burjuva sosyologları sık sık hatırlattılar. Ancak, kendilerinden 80 yıl önce tarihsel maddeciliğin insanla doğa arasındaki karşılıklı ilişkiyi nasıl güçlü yasalarıyla belirlediğini nedense unuttular. "Yaşam alanı" isteyen ırkçılık, "demokrat" emperyalist anavatanları için tehlike olmuştu. Ne var ki, metafizik sosyologlara göre ırkçılık ve coğrafyacılık da, en sonunda kendilerinden biri değil miydi? Bununla birlikte, onlar tarihsel maddeciliğin doğruluğuna uymaktansa İkinci Dünya Savaşı'nda "demokrasiler" in yaptıkları gibi Nazizmle başabaş dövüşmeyi göze aldılar.

Aldılar da ne yaptılar? İki şey: Ya coğrafyacılığı söverek reddettiler; ya da dövüşün kaçınılmaz hızıyla tarihsel maddeciliğin silahlarına tıpkı gene İkinci Dünya Savaşı'nda Anglosakson emperyalizminin Sovyetler'le antlaşması gibi sarılmak zorunda kaldılar.

İrkçılığı reddedişe örnek Durkheim'dır. Bu zat etkisine güvendiği ağırbaşlılıkla ve bizim kürsülere dek bulaştırdığı ağıdalı diliyle, coğrafyacıları şöyle reddetti:

"Bizim bildiğimize göre sosyal örnekleri oluşturan çizgilerden hiç birisi üzerine şu tellürik etkiler bir fikir ve hesap verme olanağında değildirler... Aslında bu nasıl olabilirdi ki, coğrafya şartları bir yerden ötekisine gittikçe değişirlerken, kürenin en çeşitli noktalarında kişisel özellikler bir yana bırakılırsa ayrılık gösteren sosyal örnekler bulunur."

Jules Sion telaşlanır. Jeopolitiği ırkçılıkta harman edenlere karşı şöyle haykırır: *"Hiçbir zaman, şu son yıllardaki ırkçı teorilere gelinceye dek milliyetçilik hiçbir zaman bilim onurunu bu kertede rezil etmemiştir."*

Ancak, bir düşünceyi kötölemek yetmez. Eleştiriyle yok ettikten sonra, onun yerine geçecek daha doğrusunu koymak gerekir. Metafizik sosyologlar o ikinci yola başvurdıkları zaman, bilerek bilmeyerek, tarihsel maddeciliğe malzeme olurlar. Nasıl?

Tarihsel maddeciliğin ana tezlerinden birine göre, insanın bütün hayvanlardan farkı, doğaya edilgen olarak değil, etken olarak uymasındır. Hayvan doğaya uymak için görev ve organlarını değiştirir. İnsan doğaya uyarken aynı zamanda doğayı da kendisine uydurur. İnsanın çevresine uyuşu, çevresini kendine uydurması, doğayı insana özgü bir doğa, yani toplum peysajı durumuna getirmesiyle olur. Toplumla doğa arasındaki ilişki, bu koşullarla yürür.

İnsan doğayı kendisine neyle uydurur? Alet kullanarak... Hayvanlar doğaya uymak için kendi bedenlerini, organlarını değiştirirler. İnsan organ değiştirmeye zaman kalmayacak kadar kısa zamanda yarattığı organ benzeri aletlerle doğayı değiştirir.

İnsanlar doğanın etkisi altında kalmazlar mı? Kalırlar. Ancak, ham doğanın doğrudan doğruya etkisi altında değil, insanın işleyip değiştirdiği doğanın etkisi altında ve gene ancak aletler ve üretici güçler dolayısıyla etkisi altında kalırlar.

Özellikle coğrafyacı ve genellikle metafizik sosyologların anlamadıkları ya da anlamak istemedikleri noktalar şunlardır:

1- Karşılıklı ilişki: İnsanlar bitki ve hayvan gibi yalnız doğanın etkisi altında kalmazlar: Karşılıklı olarak birbirlerine ve doğaya da etki yaparlar. Coğrafyacı sosyologlar bu ilişkinin yalnız doğa yanındaki parçasını kesip alırlar. O yarım görüşle bütün üzerine yargı kurmaya kalkışırlar. O yüzden tek yanlı, insan dışı etkilerle bunalıp sofizme düşerler. Bilerek bilmeyerek insanı hayvanla karıştırırlar.

2- Toplumsal ilişki: insanın doğayla ilişkisi tek başına ve sırf kendi organlarıyla olmaz. Tümüyle toplum olarak yapılır. İnsan toplu olarak ve teknik denilen aygıtlar ve avadanlıklar aracılığıyla ham doğayı insana yaratacak biçimde işleyip değiştirir. Bu işlenmiş doğa artık toplumsal bir maddedir. Toplumun malı ve kendisidir. İnsana doğrudan doğruya etki yapan şey: ham doğa değil, bu işlenmiş insancıl doğadır. Metafizik sosyologlarla coğrafyacılar insanı çiğ doğayla dolaysız etkiledikleri için, gene tek yanlı sofizm yaparlar ve insanı hayvanlaştırmaktan kurtulamazlar.

3- Ekonomik determinizm: İnsanın doğası toplumdur. Doğaya ancak toplumlaşarak, insancılaşarak insana etki yapar diyoruz. Bu nasıl olur?

İnsan ham doğa üzerinde hiçbir zaman tek başına bir hayvan gibi yaşamamıştır. Balta girmemiş orman başka şeydir, işlenmiş orman başka şeydir. Kırak toprakla tarla gene başka şeylerdir. İşlenen orman, sürülen tarla artık toplumun malı olduğu ölçüde insanın yaşayışına elverişli bulunur ve insana etki yapar.

Tarlanın insan üzerine yaptığı etki taşıyla toprağıyla değildir. Tarlanın insan ilişkileri ve toplum üzerine yaptığı etki, insanın tarlayı işleyiş yordamına bağlıdır. İnsanın tarlayı işleyiş yordamı neye bağlıdır? Toplum içinde ta en ilkel komünal çağdan beri gelişmiş bulunan insancıl davranışlarla sosyal, ekonomik ilişkilere ve kullanılan teknikle yöntemlere, bağlıdır. Tarla toprağının doğacı kaliteleri: kimyacı bileşimi, iklim koşulları, bereketlilik derecesi ne olursa olsun, insanın ve tarihsel

gelenek görenekleriyle insan davranışının toprağı işleyiş yordamı, tekniğı geliştiriş orantısı ve çalışma yönelişi aynı kalabilir. O yüzden, gerek teknik gerek sosyal üretim yordamının insan yaşantısı ve toplum ilişkileri üzerine yaptığı etkiler aşağı yukarı farksız olabilir. Çünkü, doğa ne denli başka başka elemanlar taşırsa taşısın, insanlar onu aynı biçimde değiştirmişler, aynı yordamda işliyorlarsa: aynı toplum biçimi içinde yaşıyorlar demektir.

Bu nedenlerle toplumun tiplere ayrılması ve biçimden biçime geçmesi çevresindeki coğrafya ile çok dolaylı yoldan ve uzaktan ilgili olur. Bu ilgi de coğrafyayı az çok değiştirerek kendine uydurma yoluyla olur. İnsanın coğrafyayı kendine yararlı biçimde değiştirmesine üretim davranışı denir. Üretim temeli üzerinde bütün topluma taban olan derin ve geniş ekonomi davranışları gelişir. Bu açıdan toplumun çehresini değiştiren şey, coğrafya değildir, coğrafyayı toplumsallaştıran ekonomik faaliyettir. Toplumun şu ya da bu biçimi alması, coğrafyanın falan ya da filan unsurundan ileri gelmez. Ekonomi ilişkileri temeline dayanan maddesel ve ruhsal bütün toplum ilişkileri sonucu olur. Böyle toplum biçimlerini insanın en son duruşmada emek ve üretim ilişkileriyle belirlemesine ekonomik determinizm adı verilir.

Metafizik sosyologlar,19. yüzyıl ortasından beri tarihsel maddeciliğin çürütülemez biçimde kanıtladığı bu gerçeğı uzun süre baltalamaya özendiler. Yukarıda açıkladığımız nedenlerle birbirlerine düştükleri zaman, yani "demokrat" emperyalistlerle "faşist" emperyalistler çelişkisi keskinleştiğı zaman, "demokrat" sosyologlar coğrafyacılığı çürütmek istediler. O yüzden marksizmin gösterdiği doğruları, hiç Marx okulu ortada yokmuş gibi, ondan aşırma parçaları benimsemeye kalkıştılar. Bu sırada tarihsel maddeciliğın önü sonunu tutan bilimsel gücünü hiç gösteremediler. Diyalektiğı ne kavradılar, ne kullandılar. Yalnız tarihsel maddeciliğın kıyısından köşesinden parçalarla çöplendiler... Yeni bir şey öğretmekten çok, doğrunun nasıl itiraf edildiğini belirtmek için birkaç örnek sunalım.

Jean Brunhes *İnsancıl Coğrafya* adlı eserinde, suyun insan yaşamına çok karıştığını, "*çok defa insancıl haritanın hidroloji (sular bilimi) haritasıyla sıkı ilişkide bulunduğu*"nu söyler. Mekân, uzaklık, düzey farkı gibi şeylerin "gittikçe" insanlığa etkin olduğuna değinir. Ancak, en sonunda "çekici: cazip" ırmakların "salt insanların kendilerince harcanmış uzun emeklerle gerçekten insancıl aygıtlar (outils humains) durumuna geldiklerini" anlatır. "*Mekân, mesafe, düzey farkı gibi şeylerin coğrafya değerleri haline gelmeleri, insanların o şeyleri kendi gereksinimleri için kullanıp ele geçirmeleri yüzündendir*" der. Ona göre, "insan olayı yeryüzünün kalıbını değiştirmeye girişmiş bir güçtür".

Demangeon der ki: "*Şimdiki peysajların hemen hemen hepsi insan emeğinin eseridir.*" *La Picardie* adlı eserinde şöyle yazar: "*Sömürgelerimizdeki yeni topraklar, uzun bir yoğun ekim döneminden sonra girecekleri duruma ne kadar az benzeyeceklerse, ekincilerimizin sabanla sürdükleri yer bile ilk hasat ürünü vermiş olan yere o kadar az benzer.*"

Marebloch Fransız *Kır Tarihinin Orijinal Karakterleri* (1931) eserinde gösteriyor ki: Fransa'da rastlanan sık nüfuslu, açık peysajlarla, seyrek ve dağınık nüfuslu ağaçlık peysajlar birbirinden farklı iki tarım medeniyetinin yadigârlarıdır. Bu bakımdan Curvillere şöyle der: "*Sözün kısası, nerede saf coğrafya bulduğumuzu sanıyorsak, orada bütün bir insancıl geçmiş, bütün bir tarihi temel olarak buluyoruz!*"

Frederic Bauch *Ahlâki İncelemeler* kitabında sorunu şöyle kestirip atar: "*Önemli olan şey yön, yer değil, insan tekniğinin yeri kullanışıdır.*"

Febvre *Yeryüzü ve İnsancıl* Evrim eserinde, iklimin nüfuzu ve etkisi denirken bu "nüfuz" sözcüğünün kahinlikten kalma bir deyim olduğunu anlatır. Ona göre, iklim denilen şey pek karmakarışıktır. Isı ve ısı değişiklikleri, yükseklik, güneşleme, yağmur yağması, yerin bereketi vb. hep iklimle karışır. "Adalar Yasası" denilen şey de böyledir: Ada, besleyici kıyı (besi ve ticaret) ve tecrit aracı olabildiğı gibi, tersi de

alıp, özü baltalamaya çalışır.

Bunu nasıl yapar? Başlıca iki önemli noktada... Tarihsel maddeciliğin bir mantığı, yani diyalektik maddeci kavramı vardır; bir de sosyolojisi, yani doğrudan doğruya ekonomik determinizm kavramı vardır. Diyalektiğin özü, nicelik birikimin nitelik değişikliğine nasıl sıçradığını göstermektir. Ekonomik determinizmin özü toplumun altyapısı (ekonomi yapısı) ile üstyapısı (sosyal, politik, kültürel vb. toplum olayları) arasındaki ilişkileri belirlemektir... Durkheim bu iki kavramı da aşırıp bozar.

1- Nicelikten Niteliğe Sıçrayış: Varlık bir süreç, yani zincirleme gidiş halindedir. Süreç içinde nicelik değişikliği bir kerteğe dek olgunlaştıktan sonra, eski niteliğin yerine başka bir nitelik geçer. Örneğin, su normal koşullarda sıfır dereceye dek akıcı bir sıvı niteliğini saklar. Isı sıfır dereceye iner inmez, su birden buz kesilir, yani akıcılık ve sıvı niteliğinin yerine ve ansızın katılık niteliği geçer. Alman filozofu Hegel bu diyalektik gidiş olayını düşüncenin hareketi saydı. Marx ve Engels o mistik kavramı gerçekliğe çevirdiler. Varlığın diyalektik oluşu düşünceden gelmez, düşüncenin diyalektik oluşu varlıktan gelir.

Durkheim, pek masum görünen bir bilmezlikten gelişle, diyalektik kavramı kendine maletmek ister. Maletmek için de diyalektiğin devrimci özünü atarak, sırf biçimi üzerinde oyun oynar. Hegel'in vaktiyle çürüğe çıkarılmış "düşünce"si ile Durkheimin yüz yıl sonra diriltmek istediği "biçim"i arasında şu fark vardır: Hegel kendi çağı için yeni bir şey söylüyordu. Diyalektiği doğru yorumlayamamakla birlikte, tersine ve mistik şekliyle olsun tüm olarak ortaya koyuyordu. Felsefe tarihçesinde epeydir unutulmuş bir çığırı yeniden açıyordu. Durkheim düşünceyi yüz yıl sonra geriye çevirmeye kalkışır.

Diyalektik tümüyle varlığın ve düşüncenin en genel yasalarını gösterir. Ancak, bu yasaların cansız doğada başka, hayatta başka, toplumda başka biçimlerde görüldüğünü belirtir ve araştırmayı öğütler. Diyalektiğin, tez-antitez-sentez sözcüklerini ya da nicelikten niteliğe atlayış formülünü papağanca ezberleyip uluorta tekerlemekle hiç mi hiç bir ilgisi yoktur. Bütün sorun, her olayın kendi özelliği içinde gerçekten işleyen diyalektik ilişkiyi kavramaktır. O kavrayış ise, her olayda biçim kadar özü de hesaba katmakla edinilir. Yoksa, özü atılmış bir diyalektik görüntüsü, erkekliği çıkarılmış bir kavram, boş laf ebeliği (frazeeoloji) olur. Kadim çağın sofistleri (safsatacıları) o yolu tutmuşlardı.

Durkheim'cılığın başına gelen budur. Üstad Durkheimkaynağını göstermeksizin, kendi düşünce ürünüymüşcesinenicelik birikiminin nitelik değişikliğini getireceği kanısına sahip çıkar. Bu formülü hemen topluma uygulayarak şu yargıya varır: Sosyal grupların nitelik değişikliklerini sayı değişikliklerinde aramalıdır!

Çömezler (örneğin Simmel *Année Sociologique*'te) üstadlarını şöyle yankırlarlar: "*Bir toplumun her türlü sayısal çoğalışı ardından bir sıra nitelik değiştiklerini sürükleyip getirir...*" Evet, bu formül bilinen diyalektik yasasının en genel biçimidir. Ne var ki, konumuz bayağı mantık değil, sosyolojidir. O genel yasa özellikle toplum olaylarında nasıl gerçekleşiyor? Çömez gene aynı şeyi bildirmekle şöyle karşılık verir: "*Grupların biçimleri unsurların sayısına sıkı sıkıya bağlıdır.*"

Bu gidişle Durkheim'cılardan elle tutulur karşılık bulunamayacaktır. Biz kendimiz bir inceleme yapalım. Madde dünyasında bir hidrojen bir atomdur. Üç hidrojen atomu sentezleşirse, hidrojen yerine helyum ortaya çıkar. Yani, hidrojenlerin sayısı üç olunca maddenin niteliği bambaşka olan helyum ile karşılaşırız. İnsanlar için de iş böyle midir? Örneğin, nüfus vahşet çağında pek azlık ufak kabilecikler durumundaydı. Yukarı barbarlık konağında büyük aşiretler doğdu. Medeniyetle birlikte kalabalık kentler örgütlendi. En sonra bugün kapitalizm konağında pek önemli nüfus koyu-kalabalıkları doğdu, vb...

Öyleyse nüfusun sayıca artışı mı toplumun biçimden biçime geçişini gerektirmiştir? İşin görünüşü, yani biçimi budur. Durkheim'cılar da onu savunuyorlar.

Aynı olayların özüne, içyüzlerine bakalım. Üç hidrojen atomu bir araya gelir

gelmez ve salt bir araya geldikleri için, hemen helyum gazı çıkmaz. Hidrojenlerden helyumun çıkması için, atomlar arasında bir sentez yapacak koşullar gerekir. Örneğin, su iki hidrojenle bir oksijen atomundan ibarettir. İki hidrojenle bir oksijeni yanyana getirdik mi, hemen su olmaz. Ancak, o atomlar içinden elektrik kıvılcımı geçmeli, oksijen hidrojeni yakmalıdır ki su çıksın.

Toplum biçimlerinin çeşitli nitelik değişikliklerinde o elektrik kıvılcımının yerine geçen şey nedir? Asıl sorun onu bulmak ve bilmektedir. Su iki hidrojen ve bir oksijenden derleşiktir demek, suyun hangi nedenle çıktığını göstermez. Tıpkı öyle, medeni toplum barbar kabilesinden daha kalabalıktır demek de, toplumun medeniyete nasıl ve niçin geçtiğini anlatmaz. Nüfus artışıyla toplum ilerleyişi arasında bir paralellik bulunabilir. Bulunmayadabilir. Toplumun biçimden biçime geçişini nüfus artışıyla açıklamaya kalkışmak, mantıktaki paralellik sofizmine düşmek olur.

Durkheim'cılık diyalektikten bir formül aşırıyor. O formülün ne olduğunu, neye yaradığını, hele nasıl kullanılacağını bilmiyor. Bir vahşinin "uçak uçan şeydir" demesiyle, Durkheim'cıların "medeniyet nüfus artışıdır" kanıları arasında yorumlama açıklama bakımından hiç fark yoktur.

2- Sosyal Morfoloji: Tarihsel maddeciliğe göre toplum bir yapıya benzetilirse onun bir altyapısı, bir de üstyapısı vardır. Toplumun ağıltıyapısı ekonomik ilişkileridir: Üstyapısı, sınıfsal, toplumsal, politik, hukuksal, ahlâksal, bilimsel, güzel sanatsal, dinsel, düşünsel vb. bütün ekonomikten başka olan ilişkileridir. Bu ekonomik ve sosyal ilişkiler karşılıklı etki-tepki süreci içinde gelişirler. Bütünüyle o etki ve tepkiler hesaba katılmak şartıyla, sosyal olayların yorumu "en son duruşmada" madde ve ekonomik üretici güçler temelinde araştırılır.

Durkheim, tarihsel maddeciliğin o basit güçlü formülünden kaygısız bir senli-benlilikle ve kurnazca yararlanmayı düşündü. Yararlanmak için alıştığı içiştirleştirmeye operasyonuna baş vurdu. Tarihsel maddeciliğin canlı özünü (ekonomi temelini) kaldırıp attı. Yalnız biçimini aldı. Marx'ın yaptığı gibi, toplum olaylarını iki ayrı kampa böldü: 1- Öz, 2- Toplumsal olaylar.

a) Öz (sübstra): Durkheim'in öz dediği şey, tarihsel maddeciliğin ekonomi temeline paralel ve karşı düşürülür. Ekonomi temeliyle öz arasındaki benzerlik: biçimden, hâttâ lâftan ibaret kalır. Çünkü, tarihsel maddecilik bütün sosyal olaylar ehramını ekonomi tabanı üzerinde yükselmiş bulur. Durkheim ise, lanetlediği ekonomiyi toplum dışına atmak için, doksan dereden su getirir. En sonunda, ekonomiyi bir kalemde çizip yerine morfolojiyi geçirir. Öz yani sübstra, morfoloji (biçimcilik)dir.

b) "Sosyal olaylar": Sosyal morfoloji tabanı üzerine kurulan sosyal olaylar bir tür üstyapıyı andırır. Ancak Durkheim'cılıkta morfoloji beyin demekse, sosyal olaylar psikoloji demektir. Ona göre insanın beyniyle psikolojisi arasında ne ilişki varsa, sosyal morfolojiyle sosyal olaylar arasında da o ilişki vardır.

Durkheimin tarihi yorumlamak için öne sürdüğü ünlü "sosyal morfoloji" teorisi budur. Burada biçimtekrar edelim: salt özü öldürmek için ele alınmış biçimtarihsel maddecilikten aşırılmıştır. Bu aşırımı gizlemek kaygısıyla Durkheim kendi "doktrinini" tarihsel maddecilikle karıştıranlara karşı telaşlı savunmalara o yüzden düşer. Bu belli.

Anlaşılması güç olan bir yan var. Tarihsel maddecilikte coğrafyadan tekniğe ve üretim yöntemlerine dek uzanan ekonomi ilişkileri herkesin bildiği ya da hiç değilse kolayca anlayabileceği şeylerdir. Durkheimin ekonomiyi kaldırıp onun yerine oturttuğu "öz" ya da "sosyal morfoloji" ne mene nesnedir? Bu kaçınılmaz soru karşısında Durkheim ve öğrencileri çok sıkıntıya düşerler. Durkheim II. L. Année Sociologique'te sosyal morfoloji tezini şöyle koyar:

"Sosyal yaşantı, büyüklüğü ve biçimi bakımından belirli bir öz üzerine yasanır. Bu özü örgütleyen şey, toplumu oluşturan kişilerin yığını, yer üstünde yerleşiş yordamları, kollektif ilişkileri ilgilendiren her tür şeylerin toplu biçimleşmesidir.

Nüfus; az ya da çok koygun olduğuna göre, şehirlerde yoğunlaşmış ya da köylere dağılmış bulunduğuna göre, şehirlerin ve evlerin inşa ediliş yordamlarına göre, toplumca işgal edilen mekânın az ya da çok geniş olduğuna göre, o mekânı çizen sınırların durumuna göre, o mekânı yarıp geçen ulaştırma yollarına vb. göre sosyal öz başka başka olur. Öte yandan nasıl psikoloji olayları dolaylı ya da dolaysızca beynin durumuyla ilgiliyse, tıpkı, öyle bu özün biçimlenişi de, bütün sosyal olayları doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ilgilendirir. Buna göre, işte, sosyolojiyi besbellice ilgilendiren ve hepsi de bir tek ve aynı konuya vardıkları için, bir tek ve aynı bilime bağlı bulunan olaylar toplamı budur. İşte, bu bilime biz sosyal morfoloji denilmesini öneriyoruz."

Bunları söyleyen Durkheimin ağzından çıkanı acep kulağı duyuyor mu? Önce sözlerini o keyfi darmadağınlıktan kurtarıp, birer ikişer sınıflayalım:

1- Şehirlerin ve evlerin inşa tarzı + sosyal şeyreni toplu biçimleşmesi.

2- Toprak üstünde yerleşim tarzı + nüfusun şehir ve köylere dağılışı + ulaşım yolları.

Bu iki grup olaylar herkesin bildiği derli toplu ekonomi olaylarının, sereserpe dağılmış birer parçası değil midir? Şöyle ki:

Birinci grup olaylar, üretim ilişkilerinde yer tutan tekniğe ve tekniğin dağılımına bağlı olaylardır. Ev inşaatı, köy inşaatı "kollektif ilişkileri ilgilendiren şeyler", yani sosyal nesneler (üretim, dağıtım ve tüketim araçları), teknik araçlardır. Bunların adlarını değiştirmekle, kendilerini değiştirmek elden gelmez. Şeyleri adlarıyla çağdırmamak, ekonomiyi yok etmeye yetmez.

İkinci grup olaylar, gene ekonominin dağıtım ilişkilerine karşılık düşerler. Toprak üstünde yerleşme demek, nüfusun köy ve şehirlere dağıtılması demektir. Her iki olay da üretici güçlerden biri olan insanı: toplumun üretim aygıtı ve üretim alanı üzerinde dağıtmak ve yerleştirmektir. Ulaştırma yolları ise, adları üstlerinde, dağıtım ve değişim görevlerinin modern ekonomik kan damarları olurlar.

Hani ya Durkheim "ekonomi"yi katletmişti? Evet, öyle bir kastı hâtta "teammüdü" vardı. Ne var ki, en iğreti çeşidinden bir yorum kıvırmaya kalkıştı mıydı, dolambaçlı yoldan ekonomiyi ağzına almaktan kurtulamıyordu. Gerçek böyleyken, ekonomi ilişkilerini parçalayıp "morfoloji" adıyla maskeleyerek neye yarar? Besbelli, tarihsel maddeciliği horlamaya.

Durkheim kendi kendisini çürüten yukarıdaki sınıflamadan bir yıl sonra aynı şeyi III. L'Année Sociologique te başka perdeden şöyle tekrarlar:

"Sosyal özünün niteliği, yalnız politik toplumun yığınını derleştiren elemanların sayısına tabi değildir, belki bir araya gelince tümüyle toplumu oluşturan gruplardan herbirinin yığını, koygunluğu, coğrafya temelleri de göz önünde tutulmalıdır. Çünkü, sosyal yaşantı o grupların bulundukları duruma göre, çokluk olup olmadıklarına göre, koygun bulunup bulunmadıklarına göre, derleşim, dağılım ve bağları tarzlarına göre, aldıkları madde biçimlere göre ister istemez başka başka olur. İşte; onun içindir ki, sosyal morfolojiye şehir ve köy merkezlerinin demografyasına ve coğrafyasına bağlı olan herşeyi ekledik."

Böylece, "öz"ü elden geldiği kadar çorbaya çevirerek, içine biraz da coğrafya ve demografya salçası "kattık"!.. Bu demografyalı, coğrafyalı demagojiye çorbası içinde başlıca eleman olarak neler var? "Sosyal gruplar"deyimi; sınıflar, zümreler, tabakalar olmalı. Demek, Durkheim tarihsel maddeciliğin ekonomi temeli üstünde hemen biçimleşmiş bulduğu insan kümeleşmeleri konusuna parmak mı atıyor? Öyleyse, tarihsel maddeciliği susturmak ya da zihinlerden kusturmak için, tarihsel maddecilikte geçerli ve tutarlı olan ekonomi gibi sınıf kavramını da ele almak tuhaf bir davranış oluyor.

Durkheimin ekonomik ilişkiler üzerine yaptığı bu tür soysuzlaştırıcı bozmalar bir yana bırakılırsa, "sosyal morfoloji" reçetesi içinde hiç mi orijinal bir cevher yoktur?.. Formalizm bir orijinallik ise, Durkheim'da orijinallik vardır. Yalnız, Durkheimin formalizmi özel bir biçim kazanır ve şu iki bölüme ayrılır:

1- Doğa üzerine: Durkheim II. *L'Année*'de "toplum mekânı"nın genişliği ve sınırları der. III. *L'Année*'de coğrafya temelleri deyimiyle eski soyut sözcüğünü biraz somutlaştırmak ister. Böylece, coğrafya biliminden yararlanmaya kalkışır.

2- İnsan üzerine: Durkheim II. *L'Année*'de "kişilerin yığını", "nüfus kalabalığı ve koygunluğu"der. III. *L'Année*'de "grupların kalabalıklığı ve koygunluğu" deyimlerini kullanır. Demografya biliminden yararlanmaya kalkışır.

Durkheimin sonradan akıl ettiği doğa sorununu coğrafyacılık konusunda tartıştık. Bildiğimiz gibi, coğrafya çevresi de ekonomik elemanlardan bir üretici güçtür. Onu bir yana bırakırsak, Durkheim'a kalan şey toplum ve gruplardaki nüfusun sayısı ve koygunluğudur. Buna kişiler toplamının "hacim'i ve "koygunluk"u adları verilir. Yukarıda belirtmiştik; insanların toplum içinde dağılımları üretim yordamının dağıtım sistemine uyar. Ancak, insan bölümlenişini bu anlamda koymak, nüfus sorununun özünü ekonomik bir öz saymak olur. Durkheim'in ise bütün amacı o özü gözden yitirmektir.

Durkheim, nüfus deyince, onun üretimle ilişkisi her ne olursa olsun, salt ve yalnız sayısını göz önünde tutar. Buradan nüfusun hacmi ve koygunluğu çıkar.

Nüfusun hacmi nedir? "Toplumsal birliklerin sayısı"dır. Nüfusun koygunluğu nedir? "Yığınların yoğunlaşma derecesi"dir. Bu karşılıkları veren Durkheim, tümüyle insanlık tarihinin sırlarını açmak üzere iki anahtar kullanır:1"Sosyal koygunluk", 2"Nüfus koygunluğu"...

"Sosyal koygunluk" nedir? Pek anlaşılmaz. Derindir. "Nüfus koygunluğu" ile koca tarih nasıl açıklanır? Bu yanı Durkheimin kendisi de pek kestirememiştir. *İşbölümü* eserinde, "toplumların gitgide koygunlaşması"nı, nüfus yoğunlaşması, şehirlerin gelişimi, taşıt araçlarının çoğalmasıyla olmuş sayar. Öyleyse, nüfusun ekonomik gelişimle atbaşı giden bir koygunlaşma kazandığını mı öne sürer? Bu koygunlaşma konusu çok çetindir. Durkheim iki çeşit "koygunlaşma" ayırır:

1- Maddi koygunlaşma..

2- Anlamcıl (moral) koygunlaşma..

Bilgin her nedense bu iki koygunlaşmadan yalnız anlamcıl olanını "dinamik koygunlaşma" sayar. Böylece, ekonomik olayların canlılığını üstyapıya aktardığına inanır.

Koygunluklardan hangisi hangisini belirler? *İşbölümü* eseri der ki: "İkisinden hangisinin ötekini belirlediğini araştırmak yararsızdır." Neden yararsızdır? Bilinmez. Ne yazık ki, üstadın o kararsızlığı görülünce, sağcıların saldırısına uğrayan: "Durkheim tarihsel maddeciliğe kaymakla suçlandırıldığı için, hemen ertesi yıl ağız değiştirdi." Sosyoloji Kuralları kitabında maddi koygunluğu moral koygunlukla açıklamaya kalkıştı. Maddeyi ruhla ya da "dinamik koygunluk" ile yaratmaya girişti. Böylece şerefini ve mevkiini kurtaracaktı. Külahını kurtarma uğruna şöyle dedi:

"Dinamik koygunluk, eşit hacimli ve eylemce yalnız ticaret, ilişkisinde bulunmakla kalmayıp, moral (manevi) ilişkide de bulunan, yani sadece karşılıklı hizmet ya da rekabette bulunmakla kalmayıp, ortak bir hayat yaşayan kişilerin sayı değişiklikleri ile belirlenir."

Bu hesapça dinamik koygunluk: "Kümenin salt maddece sıkışık duruma gelmesi demek değildir. Eğer kişiler ve daha doğrusu kişi grupları moral boşluklarla birbirlerinden ayrı kalıyorlarsa, bu sıkışmanın bir etkisi olamaz. Dinamik koygunlaşma öyle anlamcıl bir sıkışmadır ki, maddece sıkışma onun salt yardımcısından ve genel olarak sonucundan ibaret kalır."

Görüyoruz. Durkheim artık özsüz, işsiz, soyut ve kuru bir biçim olan koygunluğu tanrılaştırmıştır. En somut nüfus koygunluğunun bile, maddecil olmasına kıyıyamaz. Sosyal morfoloji denilen şey ruh sorunu olup çıkar.

Onun için Durkheimin en sadık öğrencisi ve hayırlı halefi olan Mauss, şu sözü ağzından kaçırnamamazlık edemedi: "Sosyal Morfoloji bizce henüz bilinir değildir." Yani, zavallı "sosyal morfoloji": bizim Nasreddin Hoca'nın kar helvasına dönmüştür. Onu icat edenler bile beğenmek şöyle dursun, bilmiyorlardı.

Tarihsel maddeciliğe silah çeken bütün sosyologların alinyazısı, bir gün onun kapısında dilenmek oluyor. Durkheim'cılığın da tahrif, inkâr serüvenlerinden sonra, tarihsel maddecilik önünde nasıl kıvrandığına dokunmadan geçmeyelim.

Anladık. Durkheimin sosyal morfolojisi bütün umutları demografi bilimine bağladı. Demografi biliminin kendisi Durkheim'a karşı ne söyler? Ömrünü demografi çalışmalarına ve şehir morfolojisine vermiş olan Halbwacher 1907 yılında şu kanıda bulunuyor: *"Aynı morjoloji olayı, içerigi hiç değişmeksizin, pek başa başka ekonomik değişikliklerle bir gider."* Doğrusu bugün nüfus koygunluğu bakımından Moskova ile Paris arasında pek büyük fark bulunmayabilir. Oysa, bu iki şehir iki zıt, hâttâ can düşmanı ekonomi düzenine dayanır. Bolşevizmle kapitalizmin farkını nüfus koygunluğunda aramak gülünçtür.

Tarihçi Paul Lacombe, ekonominin "koygunluktan daha az önemli bir faktör olmadığını" söyler. Ekonomiye de demografi kadar "insanlığın yeni bir sanayi aşamasına ulaşması için besbelli bir gereklilik" sayar. Her ikisini de "emeğin yeni biçimine tabi ve bağlı" tutar.

Georges Payer, Landry'nin *Demografi Devrimi* adını taşıyan kitabı üzerine şu kanıyı öne sürer: *"İngiltere'nin 19. yüzyılda dev adımlarla ilerleyişini gerektirerek, İngiliz nüfusunu birkaç kuşakta dört katına çıkaran, oysa aynı süre içinde Fransa nüfusunu ancak yarı yarıya yükselten olay büyük sanayinin gelişmesinden ileri gelir. Bu sanayi gelişiminden İngiltere, çeşitli nedenlerle, özellikle kömür ve demir madenlerine sahip olmak ve deniz ticaretinde daha ileri bir durum edinmiş bulunmak yüzünden; esasında tarımsal kalan Fransa'dan öne geçmiş ve onu aşmıştır... Kendi ülkemizde (Fransa'da) bile, güneyin karşısına aşırı nüfuslu kuzey çıkarılıyor; unutmamalı ki, kuzeyde bile sanayinin yediği ekmek olan kömür ve demir vardır."* Bir başka ilginç örnek daha: Avrupa sanayine eskiden müşteri olan ülkeler sonradan fabrika kurdular: "sanayici ülkelerde nüfusun birdenbire düşmesi bu ekonomik olaylarla ilgili değil midir?"

Türkiye'de Durkheim'dan sonra en çok tutunan zorlu formalist Bougle'dir. O bile sosyolojinin "biricik anahtarı" ekonomi değildir derken şunu söylemekten kendini alamaz: "Sosyal koygunluk, ekonomik üretim yordamlarına sıkı sıkıya bağlıdır."

En sonunda Durkheim da o güçlü akımla çarpışayım derken, sürüklenmeye başlar. "Ekonomi Politik Derneği"nin tartışmalarında sıkışiverince, "ekonomik" ilişkilerin bir yandan "kanı sorunu" olduğunu söyler, "böylece öteki bilimlerin yanında ekonomi-politik sosyal bir bilim olmak üzere kendi kendisine atfettiği üstünlüğü yitirir" der. Öte yanda, işin özüne girince, şunları söylemekten kendisini alamaz: *"Başka bir bakımdan ekonomi-politik bir öncülük göstermekten geri kalmıyor. İnsan kanıları insan grupları içinde hazırlanıyor ve kısmen o grupların ne olduklarına uyuyor. Biliyoruz ki kanı denilen şey: kümeleşmiş nüfus içinde başka, küçük şehirlerde başka, vb.dır. Toplumun koygun olup olmadığına, kalabalık olup olmadığına, ulaştırma yollarının çok ve çabuk bulunup bulunmadığına göre fikirler değişir. Oysa; muhakkak görüldüğüne göre, ekoomik faktörler, nüfusun dağılım yordamına, koygunluğuna, insan kümeleşmelerinin biçimine derinden derine etkiler yapar ve dolayısıyla da, kanının çeşitli durumları üzerine çoğu derin etkide bulunur."*

Durkheimin son kanılarını aktaran Curvillere haklı olarak kendi kendisine şöyle sorar: *"Eğer işler böyleyse, Karl Marx in deyimiyle toplumun 'anatomi'si'ni son tahlilde, ekonomi olaylarında, ya da daha özellikle teknikte aramak gerekmez mi?"*

Buraya dek gördüklerimizden anlaşılıyor. Özellikle 20. yüzyılda yapılan son üç sosyoloji güdücü fikri var: Irkçılık, jeopolitik, formalizm. Bunlardan ilk ikisi; ırkçılıkla coğrafyacılık, doğrudan doğruya emperyalizmin dış saldırı eğilimlerine uygun düşünceler araştırır. Bir ırkın bütün ötekiler üzerine egemen olması adına, "mesafe gereksinimi" ve "yaşantı alanı" vb. ortaya atılır. Bu parolalar emperyalist anavatanı uğruna dünya fatihliği taslar. Onun için, bu eğilimler en çok sömürge gereksinimi duyan Almanya da mutlaklaştırılır ve iktidara getirilir.

Formalizmin en usturuplu biçimi olan Durkheim'cılık ise, daha çok "iç tüketim"

maddesidir. Bütün amacı, iç çelişkileri bilince çıkaran tarihsel maddecilikle boğazlaşmaktır. Fransa gibi küçük-burjuva yapısı yaygın, orta-tabakaları güçlü bir emperyalist ülke de Durkheim'cılığın doğuşu rastlantı olmaz.

19. yüzyılda orta-tabakalardan özellikle köylülük serbest rekabetçi sermayeye karşı az çok direnç gösteriyordu. Daha doğrusu, tarım alanına ağır basan toprak rantı, köy geriliğini alıkoyarak o direnci daha sürekli kılıyordu. 20. yüzyılla birlikte tekeli finans-kapital içeride dışarıda her türlü sömürme alanını son damlasına dek ele geçirmeye çalıştı. Standardizasyon gibi yeni yöntemlerle köy ürünlerine de el atmanın yolunu buldu. Finans-kapitalekonomiden politikaya dek bütün sosyal alanlarda kurulmuş kahredici ayrıcalık orta-tabakaları görölmedik çabuklukla kırdı geçirdi. "Kitlelerin radikalizasyonu" denilen şey, o sürünen küçük ekonomilerin bir uçtan bir uca sallanıp kıvranırlarıdır.

İtalya ve Almanya gibi aç emperyalistler yığın radikalleşmesinin nedenlerini kolayca dış ilişkilere (özellikle sömürgecilik) bağlayıverdiler. Ömrü ezginlikle geçtiği için kurtulamadığı altlık kompleksi "demir el" arayan küçük-burjuvazi, faşizm dipçığı altında, hak arayan işçilere karşı seferber edilebildi.

Tok emperyalist ülkelerde bu gerçekler tutmuyordu. İstenildiği denli bol sömürge vardı. Yığınların radikalleşmesinden ileri gelen geniş hoşnutsuzluğa başka bir günah yükletilecek teke (boue emissaire) bulunmalıydı. Durkheim'cılık tekeyi tarihsel maddecilikte aradı. "İşbölümü"nü parmağına doladı: Geri küçük-burjuvazinin kör kanılarından yararlandı. Mistik bir "kollektif bilinç" putu yarattı. Demagojisine elinden geldiğince bilim süsünü vermek için, saldırdığı tarihsel maddecilikten aşırımlar yaptı.

Sermayenin ilk biçimi ve kökü bezirgan ekonomi, toplumda işbölümüyle gelişti. İşbölümü genişledikçe kapalı ya da doğal denilen köy ekonomisi parçalandı. Durkheimin en ciddi eseri *İşbölümü* oldu. Orada yapılmak istenen şey işbölümünü olduğundan bambaşka göstermek, proleterleşen küçük esnaf ve köylülerin yaralarına tatlı sözlerle merhem çalmaktı. Küçük-burjuvaların iflas etmeleri nedendi? Durkheim'e göre toplumun "kesim düzeni"nin parçalanmasından, alçalmasından ileri gelir. Bu niçin olur? Zamanla "kesim"leri ayıran sınırlar aşındığı için. Bu aşınmanın nedeni işbölümü değildir. Aşınma kendi kendine olur. Tıpkı insanın vücudundaki elbise eskিয়ে nasıl dökölürse, toplum kurumları da zamanla eskিয়ে öyle dağılırlar. Durkheim der ki:

"Şüphesiz o (işbölümü) bir kez var oldu mu, alçalmayı çabuklaştırmaya neden olur: Ama, işbölümü ancak toplumun kesim düzeni alçaldıktan sonra görölür. Sonuç nedenin üzerine tepki yapar. Ancak, bu yüzden neden haline gelmiş olmaz. Öyle ise işbölümünün tepkisi ikinci kertede kalır. Demek işbölümünün çoğalması sosyal bölüklerin kendi kişiliklerini, bireyliklerini yitirmesi, o bölükleri ayıran duvarların daha su-geçirir olması yüzündendir."

Durkheimin yukarıdaki sözleri duvarın çökmesi yüzündendir demek gibi bir totolojiye dönüyor. Bu mantıkla Durkheim halka karşı neyi savunuyordu? Bezirgan işbölümünü, ilişkilerini ve onun sonucu olan kapitalist ilişkilerini...

Dipnotlar

1. Mukaddime, s.254.
2. Tercüme-i Mukaddeme-i İbn-i Haldun, s.27, Köprölü Asım Bey Kütüphanesi, no:374, Çev: Pirizade Osman Sahip, el yazması: Mehmet Sadık Pravadı, 1262.
3. Descartes: Yöntem Üzerine Söylev.
4. Pascal: Düşünce.
5. Takvim'ül Tevarih.
6. Tarih'i Naima, c.I, s.28.
7. Engels: Ludwig Feuerbach, s.60.
8. Curvillier, s.25 26.

9. Conard Schmidt'e mektup, 5 Ağustos 1890.

www.solplatform.org